

MB
191.842

Balázs Ildikó
**SÁROSPATAK
KOCSMÁI**

FELSŐMAGYARORSZÁG KIADÓ

BALÁZS ILDIKÓ
SÁROSPATAK KOCSMÁI

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Sáropatak kocsmái:

Borító 1.

Somossy Koccintó, volt Veronka
Búfelejtő Kocsmá, volt Körülszaros
Landau Ferenc kocsmája és vegyesboltja

Borító 2.

Volt Kikötő büfé, Kispatak
7-es étterem vagy Pallagi-féle mulató, volt Kis Étterem
Fagerendás

Borító 3.

Középen: Kaszinó, volt Lukács Pál-féle kocsmá
Gibucz-féle kocsmá, volt Borozó
Vár Söröző, volt Strand-bisztró

Borító 4.

Párkányi-féle kocsmá és vegyesbolt, Kispatak
Nádaskai Ernő-féle kocsmá
Volt Gazdakör, ma köszörús műhely

Balázs Ildikó

Sárospatak kocsmái

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

FELSŐMAGYARORSZÁG KIADÓ
MISKOLC, 2003

A kötet megjelenését támogatta
a Nyíregyházi Főiskola Bölcsészettudományi és Művészeti Kar
Tudományos Bizottsága
a Nyíregyházi Főiskola Tudományos Bizottsága
a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Tudományos Közalapítvány
és
Takács János, Sárospatak

A fotók készítője:
DEÁK OTTO

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

© Balázs Ildikó

191.842

2004

Felsőmagyarország Kiadó
Felelős kiadó: Serfőző Simon
Készült a K-B. Aktív Kft. Nyomdában, Miskolcon
Felelős vezető: Kása Béla
ISBN 963 9530 04 2

Előszó

Nem mindennapi könyvet tart kezében a Jámbor Olvasó, művelődés-történetünk ez ideig meglehetősen perifériára szorított, ám társadalmi súlyát és jelentőségét tekintve annál fontosabb szektorát, a *kocsmát*, vagy, amiként eleink mondták, a *korcsmát* és annak társadalmi szerepét vizsgáló munkát. Balázs Ildikó, a Nyíregyházi Főiskola fiatal oktatója *Sárospatak kocsmanevei* című könyvében nem csupán arra vállalkozott, hogy regisztrálja a „Bodrog-parti Athén” eme népszerű intézményeinek neveit, és jó névtanos módjára megfejtse etimológiájukat, hanem szerencsére arra is, hogy túllépve szakmájának szűkebb keretein, megrajzolja ama művelődéstörténeti-kulturális hátteret, melybe szervesen beilleszkedtek ezen sok negatív társadalmi előítélettel megbélyegzett intézmények.

Pedig, aki valamennyire is járatos az európai művelődéstörténetben, nagyon is jól tudja, hogy a társasági lét mily fontos fórumai voltak azok a közösségi alkalmak, társas összejövetelek, ahol a szellem fáklyáját és a gondolatok tüzét nem csupán a nagy tettekre felbuzduló szándék, de maga a bor is gerjesztette, mintegy új dimenzióba emelvén át a hétköznapok megszürkült világának emberét. A magas szintű szellemi kultúra mindenkor nélkülözhetetlen kelléke volt az európai kultúrkörben kiemelkedő jelentőségű szőlő és bor, melyből kultuszok és művészeti ágak nőttek ki, vallási jelképeknek adott matériát vagy éppen a nagyon is profán emberi magatartások múzsai ihletőjévé lett. Vagyis egyrészt a profán-pogány dionüszikus lét velejárója, másrészt a kereszténység misztériumában jut legfontosabb szakrális szerepéhez. Szent és profán egységesül a borban, a világrend két ellentétes pólusának szinkretizmusa.

Nem meglepő tehát, ha a bornak létrejönnek a profán szentélyei is, a kocsmák, az ivászat ezen archetipikus szektorai, melyeket azonban korántsem csupán az alsóbb néprétegek látogattak. A kocsmák az évezredek folyamán mindig is demokratikus intézmény volt, az ellentéteket összebékítő vagy éppen felszító fóruma Bacchus adományának. A *Carmina Burana* ismeretlen vágáns diákszerzője a *taverna* demokratikus voltát dicséri, ahol a mámor (és Amor) összehoz és összebékít koldust, diákot, professzort és főurat egyaránt, mert csak a kocsmában lehet egyetértés. Másfelől azonban keresztény etikai szempontból elátkozott intézmény, az ördög találmánya, mely részegeskedésre, paráználkodásra ösztönöz, a fő-

bűnök forrása. Dörögtek is ellene eleget szószéken és traktátusokban egyaránt – vajmi csekély eredménnyel. Az Európa génjeibe évezredekken keresztül beléivódott örökséget nem hogy kitörölni, de még csak megrendíteni sem lehetett. A *hieratikus maszk* – ahogy Hamvas Béla a bort nevezi – profán szentélyei tovább prosperáltak.

A kocsma tehát egyrészt a dionüszikus lét színtere, másfelől azonban a társadalom demokratikus intézményrendszerei közül – a halál ellenpontjaként – a virtuális lét olyan fóruma, mely a benn tartózkodónak ideig-óráig megadja az időtlenség illúzióját. Sajátos játéktér, a *Homo ludens* szakrális-profán képzetait ötvöző, egymással gyakorta felcserélő színhelye a közösségi létnek. Mert klasszikus értelemben a kocsma a közösségi, szociális lét szerveződésének foruma. Részegeskedni mindenütt lehet, közösségi keret nélkül azonban a pusztá ösztön-ívás alacsonyabb rendű tevékenységgé, ostorozni való bűnné degradálódik, s ezáltal jogosan lesz társadalmi bírálat tárgya az erre ösztönző korcsma intézménye is. Morális előítéletek természetesen mindig voltak és lesznek is a korcsmával szemben, társadalmi szerepe azonban jóval túlmutat ezeken a sommás értéktételeken.

Különösen így van ez Magyarországon, ahol a kultúra és művelődés hivatalos szektorai meglehetősen későn alakultak ki, és a hivatalos intézmények helyett magánszervezések vetették meg a szellemi lét alapjait. Ugyanakkor a korcsma a nagyobb borvidékeken az egyik legfontosabb gazdasági tényező is, a bortermelők, mezővárosok és jobbágyfalvak megélhetését biztosító kereskedelmi szektor. Már a XVI. századtól vármegyei statútumok és mezővárosi törvények szigorúan szabályozzák az úgynevezett korcsmáltatási jogot, azaz az adott község italmérésében mikor mérhető ki a földesúr, s mikor a község bora. Különösen szigorú törvények vonatkoztak a hegyaljai mezővárosokra, ahol a borrendtartás mellett igen részletes korcsmarendtartás szabályozta a működési kereteket és feltételeket. Így például Tokaj 1610-ben újólág leírt Törvénykönyve kimondja, hogy a korcsmákban Nagykarácsony napjától Szent Mihály napjáig a földesúr borát árulják, csak ezután árulhatják a saját boraikat. Így volt ez Patakon is, ahol a korcsmáltatási jogon osztozott a Kollégium is (volt is állandó vita a professzorok és a diákok közt, hogy kinek mikor árultassék a bora). Falu és város között ilyen szempontból nem volt lényeges különbség.

Magyarországon a XVI. századtól kezdve kap egyre nagyobb jelentőséget a korcsma intézménye, s a fent említett gazdasági funkció mellett

egyre inkább megtelik közösségi tartalmakkal. A magyar falvakban például a korcsma mindig a falu centrumában (fő tér) található, jelesen szemben a templommal, a szakrális térnek mintegy profán ellenpontjaként, hiszen szent és profán egyidejűleg és együtt létezhetnek, az ellentétes minőségek összhangja pedig a világtrend egyensúlyának biztosítója. A középkor évszázadai egyébként hivatalosan is tolerálták eme profán minőségeket, a reformáció már kevésbé (a legtöbb korcsmajogot korlátozó törvény éppen ezen korszakból való), azonban a hitújítás szigorúbb évszázadai után profán korcsmaügyekben a protestáns várostörvények is engedékenyebbné bizonyultak. Remek példái ennek mindkét felekezet részéről az egyházi tanintézetekben előadott iskoladrámák, melyek közül igen sok éppen farsangi komédiának készült, s melyekben a borital s annak élvezete, valamint az elmére gyakorolt felettébb hasznos avagy káros hatása a vásári komédiák vérbő humorával kacagató szcénák során tárul a néző elé. Országszerte élen jártak ebben a műfajban a jezsuiták latin és magyar nyelven egyaránt, ám a XVIII. század második felére a többi rend és a református kollégiumok is felzárkóztak hozzájuk, sőt meg is haladták az iskolás színjátékot, amennyiben számos darabjuk már valódi színházi dramaturgiát követel. Így például Sárospatakon nem csupán a pálosok mutattak be Bacchus-komédiát, hanem a református Kollégium is, melynek klasszikus certamen-keretbe ágyazott Bor és Víz vetélkedése társadalmi szatírának sem utolsó, s vérbő színpadot követelő dramaturgiájával már szétfeszíti az iskolai színjáték kereteit és a modern színpad vígjátéki megoldásait előlegezi. A morális didaktika egyértelmű volta mellett a hangsúly immár a *másik* alapigazság nevetve-kimondásán, sugalmazásán van: a profán pozitív érték kategóriák közé való befogadásán.

Mіндеzen törekvések a XVIII. századi iskolai színjátszás komikus jeleneteiben immár legálisan is szóhoz juthatnak, kezdetben csupán a tanintézetekben, később pedig a hivatásos vándortársulatok alkalmi színpadain, melyeknek – amiként azt a vándorszínészet történetéből jól tudjuk – nem arisztokrata kastélyok, hanem fogadók kocsiszínei és kocsmák udvarai-ivói adtak otthont. A korcsma füstös lámpái alatt kezdték építeni Thália templomát.

Mert a korcsma műzsa intézmény is. Amit nem adhat meg a főúri udvar meg a kávéház csillogó, ám mereven hierarchikus világa, azt megadja a korcsma demokratikus közvetlensége. Angliában ez mindmáig megőrzött tradíció, ám ne menjünk messzire: Magyarországon is találni még néhány (nem sok!) olyan kisebb-nagyobb települést, melynek korcsmájá-

ban az oda belépő idegen író- és költőnagyságok kultuszába botlik. A cigányzene és a verbunkos szintén korcsmából nőtte ki magát, amiként legendák keringtek (s a helybéliek máig esküsznek ezekre a legendákra) Csokonai Vitéz Mihály és Lavotta János gesztelyi korcsmázásairól, mikor is közös földbirtokos patrónusuk, Puky István vendégeként múltatták az időt, előbb békésen borozgatván, majd esztétikai vitákban egymásnak esvén. Ilyen esetekben Pukynak kellett betölteni a békebíró szerepét. Szintén ilyen gesztelyi korcsmázáshoz fűzi a hagyomány a *Szerelemdal a csikóbőrös kulacshoz* című Csokonai-vers keletkezését.

Talán nem sértődik meg a többi múzsa, ha most mellőzöm korcsmai ihletésüket, csupán jelezni szeretném, hogy Melpomené számára a magyar bordalt szüli a korcsma, az pedig évezredek óta poétai közhely, hogy a szerelmi költészet Múzsája, Erato, elnémulna Bacchus adománya és a korcsma meghitt zugolyai nélkül.

Míndezek további sorjázása messzire vezetne, s nem is lenne tiszte ezen előszónak. Annyit azonban zárójelben meg kell jegyezni, hogy ezen kérdéskör feldolgozásával a magyar szakirodalom adós maradt, talán a téma keltette negatív asszociációk vagy előítéletek is közrejátszottak ebben. Amennyire példaszerű ilyen szempontból a külföldi művelődéstörténet, olyannyira periférikusan kezeli a magyar. Egy-két kiváló néprajztudóstól eltekintve legfeljebb anekdotagyűjtemények, kuriózum-kutatók, olykor helytörténészek szentelnek figyelmet a korcsmák művelődéstörténeti szerepének, pedig a huszonnegyedik órában vagyunk, amikor gyorsan változó (és romboló) világunkban még meg lehet kísérlni egy tágabb kultúrtörténeti kontextusba beágyazva egy-egy kisváros, falu vagy tájegység korcsmakultúrájának feldolgozását. Mert a korcsmának van folklórja – márpedig van –, akkor a népi kultúra mellett van egy olyan rétege is, mely a literátus műveltség irányába mutat, s abból táplálkozván megteremti a keretét egy speciális „múzsa” játéktérnek.

Balázs Ildikó könyve ennek a komplex kérdéskörnek a vizsgálatára irányul, s az tárul fel benne, amiről talán a legkevesebbet tudunk: egy szellemi értékekkel telített kisváros, Sárospatak életének mindennapjai – a korcsmák tükrében. Ezek a hétköznapok – ha olvasatom nem csal – mentesek voltak minden sznobériától és undok képmutatástól, s az, ahol a szellem emberei és a kocsisok találkoztak – az volt ama korcsmának titulált demokratikus fogyasztóhelye Bacchus adományának.

Balázs Ildikó fontos művelődéstörténeti szerepet tulajdonít a régi Sárospatak korcsmainak. Ez az irodalmi idézetekkel, anekdotákkal és törté-

neti szakirodalommal szépen dokumentált áttekintés mindenek előtt arról győzi meg az olvasót, hogy a város hétköznapijában organikus létformaként egymás mellett és egymást áthatva különféle kultúrák és társadalmi szintek békültek meg a korcsmák világában, humorban oldván fel valós vagy vélt konfliktusaikat, a hétköznapiok számtalan apró bosszúságát. Balázs Ildikó történeti korcsmatúrája egy volt, s mára már letűnt pataki világba kalauzolja a remélt olvasót. Hiába keressük ma már Móricz vagy Krúdy műveinek kocsmamiliójét, hiába a farsangi Bacchus-játékok utódait, és hiába a fuvarosokat, akiknek lovai békésen várakoztak, miközben gazdáik odabenn napi keresményüknek jócskán a nyakára hágtak. Mindebből legfeljebb nevek maradtak, vagy még azokat is megváltoztatták. De megmaradt a Kollégium és annak szabad szellemisége, megmaradt a Nagykönyvtár, megmaradt a vár, a Rákócziak és Lórántffy Zsuzsanna szellemi öröksége, s megmaradt a város reneszánsz ege, a Bodrog, – és ami a legfontosabb: fennmaradt egy darabja annak az élő szellemi múltnak, melynek egyik-másik értéke éppen a pataki korcsmák füstös lámpái alatt öltött karakterisztikus formát.

János István

Országos Széchényi Könyvtár

Általános történeti áttekintés

*Nézd azt a kéklő, kúpos hegykaréjt:
itt ősi korban tűz formált talajt.
A városvégre hajló dombokon
a venyigében vulkán lelke bajt.*

– Áprily Lajos: Pataki bor¹

A vendéglátó helyek kialakulásában elsősorban a szőlőnek volt döntő jelentősége. A mai kocsmákhoz, vendégfogadókhoz hasonló helyek már az **ókorban** is léteztek. Az ókori görögök *katagógiákban* árusították a bort. A rómaiaknál *caupona* volt a borkiérés helye. A római birodalomban a fogadókat *deversoriumnak* hívták².

De mit nevezünk kocsmának, régiesen korcsmának? És mi a korcsmáltatás? Erről értesülünk az alábbiakban.

A feudális rendben az italmérés a királyi haszonvételek sorába tartozott, amelyet a birtokadományokkal együtt egyházi és világi hűbéreseire ruházott át az uralkodó. A legkorábbi magyarországi adat Szent Istvántól származik: 1006-ban a nyitrai káptalannak adta az Előváros és Újváros között fekvő falut, annak határával, mészárszékével, vásártartási és *italmérési (Educllatione)* jogával együtt³.

Noha a Hegyalja messze esett a királyi központtól, mégis fő helyein, Szerencsen, Tokajban, de főleg Sárospatakon a királyok és családjuk sokszor megfordultak, sőt hosszabb-rövidebb időt töltöttek. Az Árpád-korban ugyanis Sárospatak királyi tartózkodási hely volt⁴.

A bor értékesítésére hozott királyi rendeletek közül legismertebb a Ferdinánd 1551. évi I. dekrétuma, melynek 35. és 36. cikkelye több százzal át etalonnak számított. A két törvénycikk szerint ugyanis a szőlőhegygel rendelkező településeken a jobbágyság Szent Mihálytól (szeptember 29.) Szent György napig (április 24.) árusíthatta borát a belső

¹ ÁPRILY Lajos *Ősszes versei*. Szerk. GYÓRI János. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, [1993]. 276-277.

² SISKÁ József, *Bodrogközi kocsmák és vendégfogadók*. In *Szépehalom 10*. Szerk. KOVÁTS Dániel. Miskolc, Kazinczy Ferenc Társaság, BAZ Megyei Levéltár, 1993. 474.

³ SISKÁ J., i.m. 473.

⁴ BALASSA Iván, *Tokaj-Hegyalja szövege és bora. Történeti-néprajzi tanulmány*. Tokaj, Tokaj-Hegyalja ÁG. Borkombinát, 1991. 31.

kocsmákban és a sokadalmakban, azaz piacokon, vásároknban. Az év többi napján a földesúr volt ez a lehetőség. Szólóval nem bíró helyeken Szent Mihálytól karácsonyig adhatták el a pórnépek kapával vagy más külső szőlőmunkával szerzett, esetleg pénzen vett boraikat. A földesúr a saját jobbágjai közül választott kocsmárosnak arra rátermett személyt, aki működése idejére mentesült a robot alól, és minden eladott veder bor után négy magyar dénárt kapott – idézi SSKA József a *Magyar Törvénytár* szövegét (MT. 274-277)⁵.

A révek közelében, az országutak mentén épült külső kocsmákat egész éven át a földesúr birtokolta. Ezekhez gyakorta szántóföld és kaszáló is tartozott. Az ilyen vendéglátóhelyeket általában szabadmenetelű emberekkel, főleg idegenekkel üzemeltették, bérlet formájában.

Patak szabad mezőváros⁶ volt, „semmiféle életből nem adnak királyi dézmát”⁷. „Ezen várost nehaj felséges magyarországi Sigmond király 1429 esztendőben királyi szabad várossá tette”⁸. Majd „a mi boldog emlékü, megdicsőült néhai urunk, Lajos király atyánk és apósunk”⁹ „ezt a mi Nagypatak városunkat gyámolítani, a szabadság élvezetében részeltetni méltóztatott”. S a szabadságlevelet „Isten végtelen kegyelméből felséges római király”, Zsigmond, Magyarországnak, Csehországnak, Dalmáciának és Horvátországnak királya iktatta „a mi Leveleskönyvünkbe” az Úrnak 1429. évében. Ez a szabadságlevél a mezőváros jegyzőkönyvében még 1772-ben, azaz Mária Terézia korában is csonkítatlanul, törlés nélkül állott.

II. Miksa római császár pedig 1475-ben megparancsolja a „nemzetes és nemes tisztartóknak, Sárospatak vára és szabad királyi város kapitányainak”, hogy a „szent császári és királyi felség, a kegyelmes Mátyás urunktól engedélyezett és szerzett szabadságaikban és szabadalmaikban [...] Sárospatak várost, annak bíróját és esküdteit, a polgárokat és az egész közösséget, Kispatákat és a külváros lakóit” sértetlenül megtartsák, „kiváltságaik és szabadságaik ellen semmi törvényelleneset el ne kövessenek”.

⁵ SSKA J., i.m. 474.

⁶ Mezőváros: vásártartási vagy egyéb kiváltsággal, legalább 12 forintig terjedő büntetés erejéig önálló bíraskodási joggal, választott főbíróval és esküdt-testlettel igazgatott, főleg mezőgazdasági tevékenységből élő település. Ld. TAKÁCS Péter, UDVARI István, *Zemplén megyei jobbágy-vallomások az úrbérrendezés korából*. III: Nyíregyháza, Periférián könyvek 3., 1998. 536.

⁷ TAKÁCS P., UDVARI I., i.m. 552.

⁸ TAKÁCS P., UDVARI I., i.m. 371.

⁹ TAKÁCS P., UDVARI I., i.m. 377.

nek¹⁰. Ebben a levélben található a lakosok borkimérési és korcsmáltatási jogáról szóló rendelkezés is¹¹. A korcsmáltatás az italkimérés jogát jelentette.

„A bor korcsmáltatását szabadon gyakorolhatják, ezt megengedjük nekik. Megmarad azonban a jogunk – amit Perényi Gábor is fenntartott saját magának hajdan –, hogy három határidőre 18 hordó bort magunk szállítsunk a korcsmára.” „A bíró és a közösség egészének hozzájárulása nélkül tilos legyen a mezővárosban házat nem bíró idegeneknek – akik nem viselik közterheket – bort kimérni, vagy másféle nyereszkedést folytatni. Ezt jogosnak tartjuk”¹².

A Bodrog tulsó partján, Patak közvetlen szomszédságában levő **Kispatak** „egy privilégiummal élő város volt, amint azt [...] felséges második Maximiliánus császár és magyarországi király által 1572-ben engedett privilégiális levele tartya. Azért contractusa sem volt, most sincs az helységnek az urasággal adózások vagy fizetések iránt”¹³.

Hasonló az akkoriban még a városhoz ugyancsak nem tartozó **Végárdó** és **Petraho** (ma Bodroghalász) helyzete is. (Itt utalunk arra, hogy Kispatakot 1883-ban, Józseffalvát 1911-ben, Bodroghalászt 1950-ben, Végárdót majd csak 1965-ben csatolják a városhoz¹⁴.)

Végárdó szomszédságában „sok és fő bortermő szőlőkkel bíró határok situáltak”, azaz találhatók. „Mindenféle életbűl, búzábűl, rosbűl, árpábűl, zabbűl és akarmely nével nevezendő föld termésébűl, úgy méhekbűl is kilenced helyett tizedet fizetnek az uraságnak. [...] A borbűl, mindhogy ötödöt véssen az uraság, azzal a királydézmát is fizeti”¹⁵.

Petraho településen „szőlőket ugyan bírnak a lakosok, de minthogy ezen helység a pataki határon van inpopulálva [benépesítve], valamint magának különös határa nincsen, úgy különös szőlőhegye sincsen, hanem szélei a patakiaknak közös szőlőhegyekben elegendesleg situáltak, melyek közepszerű bort teremnek”¹⁶. Szüretkor a petrahoi jobbágyok a „Somlyod alatt levő uraság-borházból pataki várba egy vagy két nap a

¹⁰ TAKÁCS P., UDVARI I., i.m. 380.

¹¹ TAKÁCS P., UDVARI I., i.m. 534.

¹² TAKÁCS P., UDVARI I., i.m. 379.

¹³ TAKÁCS P., UDVARI I., i.m. 353.

¹⁴ *Sárospatak és Sátoraljaújhely környéke PESTY Frigyes helynévtárában. [1864. évi gyűjtés eredménye.] Szerk. KOVÁTS Dániel. Sátoraljaújhely, Kazinczy Ferenc Múzeum, 1998. 125-134.*

¹⁵ TAKÁCS P., UDVARI I., i.m. 340.

¹⁶ TAKÁCS P., UDVARI I., i.m. 417.

bort hordani segítik. [...] A királyi dézmát az uraságnak fizetik. A szőlőlökből – mint hogy a borból ötödet vagy hetedet adnak – az uraságnak”¹⁷.

A **középkor kezdeti szakaszában** az írástudatlan lakosság cégérek alapján tájékozódhatott a kocsmákról. A borkimérések örökzöld koszorúba font szalma- és forgácskötegekkel tájékoztatták a vendégeket arról, hogy aznap világos vagy vörös, ó- vagy újbort mérnek. Ezeket a jeleket minden felnőtt férfinak illet ismerni¹⁸.

A **középkorban** hazánk volt Európa legnagyobb bortermelő országa, és majd minden ember valamiféle kapcsolatban állt a szőlővel vagy borral. A hegyaljai városok törvénykönyvében és rendtartásában a legrészletesebb aprólékossággal megtalálhatók a korcsmárosokra, borbírákra, törköly-látókra vonatkozó rendelkezések¹⁹.

A bor eladása is szigorú szabályok szerint történt. Az 1561-es tokaji urbárium ezt írja elő: „Nagy Karacson napig szabad mindenkinek korcsma bort árulni, de Biro hire nélkül nem szabad ki kezdeni, hanem az feő Biro az vásárbíroval egietemen megh kostollia es árát rendeli, mit erjen, ugyan akkor itzét és meszelt mér az vásárbíró neki”²⁰. (A bor mérőeszközeiről ld. e bevezető végén a *Jegyzetet*.)

A korcsma minden hegyaljai községben igen fontos intézmény volt; mint vendégfogadó és bormérő hely, rendkívül jövedelmező pénzforrásnak számított. A nyitva tartás idejéről a bormérés és árusítás formáján, módján át mindenről a korcsmarendtartás intézkedett. Minden korcsma nyitva tartását szigorúan ellenőrizték, s amelyik tilalmas időben – amikor az alabárdos darabontok, éjjeliőrök elkántálták, hogy „Tízet ütött már az óra, térjetek mind nyugovóra” – nyitva tartott, annak a borát az ellenőrző darabontok, városi hadnagyok ingyenesen ihatták, az ott talált „betyárokat” pedig pálcaütésre vagy kalodára ítélték. A borbíráknak, hordómérőknek és korcsmárosoknak az egyes városok életében betöltött szerepéről, feladatairól Tolcsva város 1680. évi korcsmarendtartása szól:

A közönséges Falu korczmája mikor usualtatik [használtatik].

A Bor Bírák korczmáros és hordó mérők Régulájok és hivatalos Tisztek.

¹⁷ TAKÁCS P., UDVARI I., i.m. 418.

¹⁸ BELLAI Károly, 1927. 67. In SISKÁ J., i.m. 485.

¹⁹ PAP Miklós, *A tokaji*. Budapest, Gondolat, 1985. 120.

²⁰ PAP M., i.m. 123.

Mindenik, Tiszti szerint való hűségre és a Falunak igazán való haszná-
ra hittel legyen köteles²¹.

A Bor Bírák Tiszti

1. hogy akár az itt helyben, akár vidéken, ha korczmára való Bort vagy Lőrét vesznek, abban a Falu hasznát nézzék és keressék [...].

2. A vételnek idején, a holott és mikor kóstolnak, a Bornak és Lőrén-
nek seprejét jól meg vizsgálják, hogy mód nélkül való sepreje vagy Tör-
kölye ne legyen.

3. ha mikor ithon helyben tanálhatnak korczmára ualót, akkor vidék-
re ne mennyenek [...].

4. A korczmát Bor vagy Lőre nélkül edgy oraig is, annál inkább egész
nap uresen ne hadgyák [...].

5. A kiktől mit és mennyit vesznek, neveket felírják [...]²²

Korczmáros Tiszti

1. Hittel köteles lévén előtte viselje, hogy a Bor azon itczével s me-
szellyel, melyet hordómérő és Borbirák attak kezéhez, mérje és hogy igá-
zan, tisztan is adgya, vízzel vagy egyéb liquorral [folyadékkal] ne
miscullya [elegyítse].

2. A Biro rovasara, a mitt hatalmasoknak [a falu vezetőinek] hordat,
többet se kevesebbet ne rójjon, sem pedig Lőre helyett Bort ne írjon a
Birora.

3. Borivó edenyre, a mikor szükség a korczmarosnak gondgya le-
gyen, a korczma jövedelemből a mit veszen, hordómérővel felirassa, an-
nak árát a falu számára tartza, számadáskor adja elő.

4. A korczmáros hordó méréskor korczma jövedelemből tartozik
tisztességesen gazdalkodni, de az ételfélének a fele a maga részéről le-
gyen.

5. Minden mérésen a Boroknak árát bé fizesse, és arról hordómérő-
től quietantiát [nyugtát] végyen²³.

A vendégek megkárosítását a hatóságok a korai időktől kedve tiltották
és büntették - amint azt a nagyobb városok statútumaiból megtudhatjuk.

²¹ PAP M., i.m. 124.

²² PAP M., i.m. 124-125.

²³ PAP M., i.m. 125-126.

A visszaélések között megemlítik a mérőeszközök úrtartalmának viasszal való csökkentése mellett a minőségrontást, azaz vizezést is²⁴.

A **XVI. században** a reformáció hamar elérte Tokaj-Hegyalját, és földesurainak jelentős része, a Perényiek, a Dobók a protestáns vallást követték. Sárospatakon magasabb fokú iskolát alapítottak 1531-ben, mely a latinos műveltséget terjesztette²⁵. Az iskolának földbirtokai, szőlője és borkimérése volt, tehát korcsmáltatási joggal rendelkezett.

Tokaj-Hegyalja történetének legvirágzóbb korszaka az a csaknem fél-századnyi időszak a **XVII. században**, amíg lakói a Rákóczi-család idejében viszonylag nyugodt körülmények között élhettek (1616-1660). Ez volt az a korszak, amikor a Tokaj-Hegyalja-i szőlőtermelés többé-kevésbé felvette a máig ható arculatát, elterjedtek új szőlőfajták, kialakultak azok a borfélésegek, amelyeket ma is ismerünk. A birtok központja Sárospatak volt, de már a XVI. század közepétől kezdve Tokaj katonai, politikai jelentősége nagy mértékben megnövekedett. Itt volt ugyanis nemcsak Hegyalja, hanem az északra menő mindenféle kereskedelem kapuja, a Tiszán történő átkelés, amit egy jól felszerelt és a vízzel nagy mértékben védett vár biztosított²⁶.

Ugyancsak a Rákócziak idejében jegyezték fel, hogy a pataki víz sok ember, főleg odautazó halálát okozhatta. Ezt a veszélyt a patakiak azzal próbálták kivédeni – DÉTSHY Mihály történész szerint, aki könyvet írt *Sárospatak vára a Rákócziak alatt 1616-1710* címmel –, hogy „nagyon sokat ittak. Ennek főképpen az lehetett az oka, hogy a víz Patakon ihatatlan volt, a helybeliek nyilván megszokhatták, de az ide jövő mesterek nagy része két-három nap alatt meghalt, és ennek csak a víz lehetett az oka. Lorántffy Zsuzsanna menyé, [Pfalzi] Henrietta is rejtélyes okokból, idejövetele harmadik hónapjában, hosszas szenvedés után meghalt”²⁷.

A **XVIII. században** a borkereskedéshez, borkiméréshez fűződő tisztségek köre kibővült. A borbíró ellenőrizte egy-egy településen a borkimérés módját és törvényességét. A *faktor* a XVIII. századtól kezdve játszott szerepet a borkereskedésben, borvásárlásban. A kereskedő őt kereste fel először az adott településen, és megmondta neki, milyen borra lenne szüksége. A faktor ahhoz vitte el, ahol a kereskedő a kívánságának

²⁴ SSKA J., i.m. 484.

²⁵ BALASSA I., i.m. 1991. 33.

²⁶ BALASSA I., i.m. 1991. 34.

²⁷ BALÁZS Ildikó, *Sírtak is, ittak is, káromkodtak is... Détsky Mihály újabb könyve a sárospataki vár történetéről*. Észak-Magyarország, LIi/257. (1996. november 4.). 10.

megfelelő bort kaphatta. A faktor viszont az alkuban nem vehetett részt, de minden eladott hordó után, a bor minőségét figyelembe véve, százalékos vagy meghatározott összeget kapott. Ez a foglalkozás több-kevesebb változtatással a XIX. század utolsó harmadáig megmaradt²⁸.

A XVIII. század közepén íródott EMBER Andrásnak a hegyaljai településeket bemutató verses műve – erről a későbbiekben részletesen is szó lesz –, mely szemléletes képet ad a városról. I. Miksa és II. Rudolf királyok ekkoriban megerősítették a várost régi kiváltságaiban, és Patak Zemplén vármegye székhelyeként *ius gladium*-mal, azaz pallosjoggal rendelkezett, tehát a városi bíróságnak joga volt halálos ítéleteket kimondani és végrehajtani. „Nagy Patak szép kies térségre kiszállott, / Hosszán az országnak útjában megállott, / Más felől a Bodrog vizére lehajlott / Mezeje, szőlője, réjtére ellátott”²⁹. A verses híradás a bortermő dombokról, valamint a kocsmák számáról is tudósít.

Tokaj-Hegyalján a nemesség nagyban megemelte a tokaji borok presztízsét azáltal, hogy maga is foglalkozott borkereskedéssel, ám a szabadságharc leverése után elfordult ettől a tevékenységtől. Az elkobzott pataki várat a Bretzenheim főúri család kapja birtokul, és svábokat telepít Patakra meg a környékére.

1711-ben, a szabadságharc bukása után lefoglalták a Rákóczi-birtokokat, és már ebben az évben Trautsohn herceg szüretelt a hegyaljai szőlőkben. Ez a herceg sohasem élt Patakon, még csak látogatást se tett, megbízottainak Bécsből adta ki a rendelkezéseket. Valószínű azonban, hogy az ő elgondolása volt, hogy az eddig tisztán magyar területre, melyet csak itt-ott tarkázott egy-egy lengyel, német, görög, rác, zsidó család, nagyobb mértékben telepíttessen be nemzetiségieket. A ruszinok maguktól is jöttek, hiszen ismerték a területet, mert korábban is jártak ide rendszeresen kapálni, és más szőlőmunkát végezni. Ekkor lett Végardó, Komlóska, Szerencs egy része és Sárospatak Hustác nevű külvárosa ruszinná, a más-hova letelepedettek néhány generáció alatt felszívódtak a magyarságba³⁰.

A német telepítés ennél sokkal céltudatosabb volt. 1750-ben Trautsohn herceg württembergi leszerelt katonákkal, parasztokkal kötött szerződést, hogy három települést alakítsanak ki. A megérkezett telepesek a pusztává vált Rátkát szállták meg, míg a nagyobb részük Trautsohndorf

²⁸ BALASSA I., i.m. 1991. 655.

²⁹ *Zemplén vármegyének kincstartó tárháza. Két hegyaljai verses história a XVIII/XIX. századból.* S. a. r. JÁNOS István. Tokaj, Tokaji Múzeum, 1993. 55-58.

³⁰ BALASSA I., i.m. 1991. 35.

és Karlsdorf (később Herceggút és Károlyfalva) településeket. A határuk úgy alakult ki, hogy még napjainkig is minden oldalról a sárospataki szőlők, földek veszik őket körül. A nagyszorgalmú német telepesek a hegyaljai szőlőművelést elsajátítva, de bizonyos hazai sajátosságokat megőrizve bekapcsolódtak az ottani bortermelésbe³¹.

A hercegi tiszttartók több ízben megsértették a királyi városnak a korcsmáltatásra vonatkozó szabadságjogait. A „hütlenség miatt megnótázott Rákóczi Ferenc”³² után, a XVIII. században gyakran megnyirbálják az uradalmi tiszttartók Patak város előjogait. A pataki főbíró, tekintetes Lutherán János bizonyos Strasser János uradalmi tiszttartó ellen emeli fel szavát, mivel az elkaszálta és felszántatta a város rétjei, mezsgyéit, a város tavaira és halászó vizeire az uradalmi halászok bevezetni merészkedtek, sőt „Vadász Tilalmas!” oszlopokat állíttatott nyilvános helyeken.

Ezenkívül a „minden második hónapban szabadalom szerint gyakorolt bormérést” a tiszttartó „hátráltatni és nem egy helyütt a cégéreket levágtatni merészelte”³³. Sőt: „Eltöltja 12 frt. büntetés alatt a nem urasági kocsmákba való menéstől a város lakóit és a két kulacsosokat is ugyan annyival szereti büntetni, amit, úgy véljük, aligha szabad tennie, míg szabad kocsmáltató jogunk lesz” – panaszolja becsületes Luther főbíró uram „S.-A.-Ujhely mezővárosában az 1768. évi márc. hó 10-én tartott kisgyűlésünkön”³⁴.

Az *urasági kocsmá* kifejezés a város mindenkori földesurának a tulajdonában levő kocsmákat jelenti, jelen esetben Bretzeneimnek a tulajdonába tartozókat. A feudális rendszerben a földesúri előjogokhoz tartozott a bortermelés és -értékesítés. Mivel Patak szabad királyi város volt első királyaink idejében, az osztrák Bretzenheim „itt soha fenn nem álló állapotokba és függőségbe” kívánta visszavetni a várost.

A városlakók aztán az urasággal jogi úton rendezik vitájukat: „A város szomszédságában más fő bortermő szőlőkkel gazdag határok közel találhatóak az helységhez. A városiaknak beneficiumi³⁵: fél esztendeig tartó kocsmája minden gazdának”³⁶ – nyilatkozzák 1772. szeptember 22-én a nagypataki lakosok. S noha „az életből királyi dézmát nem fizetnek,

³¹ BALASSA I., i.m. 1991. 37.

³² TAKÁCS P., UDVARI I., i.m. 403.

³³ TAKÁCS P., UDVARI I., i.m. 408.

³⁴ TAKÁCS P., UDVARI I., i.m. 409.

³⁵ Beneficium: haszon, haszonvétel; a községre, a lakosokra nézve kedvező körülmény.

Ld. TAKÁCS P., UDVARI I., i.m. 529.

³⁶ TAKÁCS P., UDVARI I., i.m. 373.

de az borbúl ötödöt fizetvén, azzal a királyi dézmát fizetik az uraságnak³⁷.

Mária Terézia idejére Kispaták szabadságjogait is megnyirbálták, ám az 1772. szeptember 25-én kelt jobbágy-vallomásban a haszonélvezeti jogok közé tartozik az év felében a szabad korcsmáltatás. „Helység beneficiuma – privilegium mellett – minden második holnapban előforduló szabad kocsmája a lakosoknak³⁸.”

Figyelmet érdemelnek a mai magyar nyelvbe jelentésmódosulással átkeverülő, ma is élő szavak: cégér, kétkulacos. A cégtábla szó ma a hajdani *cégér*-t helyettesíti, mivel a cégér szó pejoratív jelentést kapott (ld. cégéres gazember). A hajdani cégér lehetett például kalász vagy egyéb szimbolikus tárgy. Ugyancsak negatív jellemvonású ember a *kétkulacos*, azaz a képmutató, kétszínű. Hajdan azt a kocsmájárót hívták kétkulacosnak, aki mind az uraság, mint a város kocsmájából vásárolt italt.

A XVIII. századtól kezdve, de különösen annak utolsó évtizedeiben, Lengyelország felosztása után, az orosz pogromok elől menekülve nagy számban vándoroltak be sziléziai és galíciai zsidók a Hegyaljára. Ezek borkereskedési tevékenységét a vármegye igyekezett ugyan megakadályozni, de az mégis egyre inkább a kezükbe került, és a görögöket, rácokat egészen háttérébe szorították. Ez annál is inkább megtörténhetett, mert a XIX. század első felében már a „szabadkereskedelem szelei egyre erőteljesebben fújdogáltak³⁹.”

A **XIX. században** az egy évszázaddal korábbi állapothoz képest a következő képet mutatja a város: a megnövekedett számú kerekedések, műhelyek mellett 18 kocsmá működött. Volt cukrászda és kaszinó is. „Naponként csinos, korszerű házak emelkednek a város minden részében, de kivált főutcáján; csak az a kár, hogy egy kényelmes vendéglőről, s alkalmas magyar vendéglőről nem gondoskodott már a város, mit a számos ifjúság és katonaság, de az utasok is bizony méltán igényelhetnének⁴⁰ – írja az 1869. évi népszámlálás készítője. Az „alkalmas magyar vendéglő” utalás a betelepült zsidó kocsmárosokra, akik a XVIII. századtól kezdve különösképpen Tokaj-Hegyalja kereskedelmi központjaiban – így Abaújszántón, Mádon, Tokajban, Sárospatakon, Sátoraljaúj-

³⁷ TAKÁCS P., UDVARI I., i.m. 375.

³⁸ TAKÁCS P., UDVARI I., i.m. 354.

³⁹ BALASSA I., i.m. 1991. 37.

⁴⁰ CSORBA Csaba, *Sárospatak Erdélyi József korában*. In *Széphalom 6. A Kazánczy Ferenc Társaság évkönyve*. Szerk. KOVÁTS Dániel. Miskolc, 1994. 285-294.

helyben – a lakosság 15-20 százalékát is elérték. Rendkívüli igénytelenségük, nagy szorgalmuk egyes családokat jelentős tőkéhez juttatott, míg mások nagy szegénységben éltek. A borral való minden kapcsolattól a megyei és országos rendelkezések tiltották őket, de ezeknek nem sok foganatja volt. Nem vásárolhattak ugyan szőlőt, mégis megvették, nem készíthettek aszút, mégis ők látták el azzal jórészt Lengyelországot. A helyi nemesség, a vármegye igyekezett a zsidóságot visszaszorítani, de a Helytartó Tanács az őket sújtó intézkedéseket rendszerint megváltoztatta. 1789-től a görögök elleni szankciókat feloldották, de a zsidóké továbbra is megmaradtak. A helyi nemesség és az általuk kormányozott vármegye féltette kiváltságait, előjogait, a zsidók pedig, mint a szabadkereskedelem előfutárai, azt meg is valósították a Tokaj-Hegyalja-i borok értékesítésével. Több mint fél évszázadig folyt a küzdelem, melynek egyik oldalán állott a vármegyei hatalom, a másikon a zsidóság kezében levő tőke, míg 1840-ben országos törvény engedte meg, hogy letelepedhetnek, borokat vásárolhatnak és mindazt a foglalkozást űzhetik, amelyet korábban is gyakoroltak. Ez ugyan nem volt teljes és végleges emancipáció, de kétségtelenül az eddig elért eredményeket törvényesítette⁴¹.

A korábban említett faktorok egy része is a zsidók közül került ki, és őket is sújtották a különböző vármegyei intézkedések. Az 1826-ban hozott vármegyei rendelkezések a zsidókat teljesen ki akarták űzni Hegyaljáról: „A Sidók elmozdítottván a bor kezeléstől bánya városok példáján, a hegy allyáról elmozdittassanak, s ha meghagyatnak, csupán az ordinári bornak ittzenkénti árultatására szorittassanak [az űrmértékek és borfajták magyarázata ld. *Jegyzet*]⁴²”. Ez azt jelenti, hogy csak a korcsmárolásban hajlandók őket megtérni a vármegyei urak. A rendelkezés módszeres végrehajtására végül is nem került sor.

A szabadságharc után törvénnyel kívánták rendezni az italmérés jogát. Az 1848-as törvények a mellékadók sorában nevezték meg az italmérési adót. A kocsmák és fogadók a jobbagyfelszabadítás után is a régi földesurak tulajdonában maradtak. Ezek jó részét a zsidók vásárolták meg.

1888-ban törvény rendezte – a lassan kialakuló kapitalista viszonyoknak megfelelően – a vendéglátás általános szabályait. Ezek szerint a szesz italok kimérése feletti rendelkezési jog kizárólagosan az államot illette meg, csak az előírt engedélyeztetési procedúrával lehetett a régi áru-

⁴¹ BALASSA I., i.m. 1991. 655.

⁴² BALASSA I., i.m. 1991. 611-612.

sítóhelyeket fenntartani és újakat nyitni. Ellenőrzésüket a pénzügyi hatóságok végezték⁴³.

A **XX. században** egészen új fejezet kezdődött a kocsmák és vendéglátóhelyek történetében. A trianoni békeszerződés kettévágta az országot, s elvágott számos jelentős tranzitutat, a megmaradtak forgalma pedig minimálisra zsugorodott. Ez a folyamat a külső kocsmák megszűnéséhez vezetett. A megcsönkített országban az 1921. évi törvény fogalmazta újra az italmérés szabályait, s ez a törvény az 1949-es államosításig érvényben maradt⁴⁴.

Még a XIX. század végén elindult a szövetkezeti mozgalom: gróf Károlyi Sándor Széchenyi István terveit követve létrehozta az Országos Magyar Gazdasági Egyesületen belül a *Gazdaszövetséget*. E szervezet vezetői a mezőgazdasági kis- és nagybirtokosokat saját irányítású, országos hálózattal bíró, termelő, értékesítő és fogyasztási szövetkezetekbe tömörítették. 1989-ban megalakult a *Hangya Szövetkezet*⁴⁵.

1945 után a Hangya Szövetkezetek üzlethálózatának átalakításával indították el Magyarországon a *Földműves Szövetkezeteket*. Ezek többszöri körzetesítésével alakult meg az *Általános Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezet* (ÁFÉSZ).

A kocsmák és a közösségi élet

Nem kerülhetjük meg, hogy e rövid történeti bevezetőt követően a kocsmák társadalmi vonatkozásairól is szóljunk. A kocsmajárók jelentős része ugyanis a társaság és a játék kedvéért tölti ilyen helyen a szabadidejét.

A játék tekintetében már a középkorban betöltötte szerepét a kocsmá: a kockavetés, malomjáték és a kártyázás volt a leggyakoribb szórakozás. A XIX. századtól jelent meg a biliárd és a sakk. A XX. században tovább szélesedett a választék, legutóbb játékautomatákkal⁴⁶.

A kocsmá s a vendéglátó volt a helye az egykori legényavatásoknak, a táncmulatságoknak, a különféle egyesületek zárt körű rendezvényeinek, politikai szervezkedéseknek, valamint választási kortesgyűléseknek.

A vendéglátóhelyek voltak minden korban az információs központok is. Itt hányták-vetették meg a kisebb közösség és a világ dolgait. Egy

⁴³ SISKÁ J., i.m. 480.

⁴⁴ SISKÁ J., i.m. 480.

⁴⁵ SISKÁ J., i.m. 481.

⁴⁶ SISKÁ J., i.m. 482.

XIX. századból származó dokumentum szerint a kocsmá a törvények, rendeletek közzétételének fóruma volt. „Hogy pedig az idegeneknek is tudomásokra lehessen ezen rendelés a szükséges alkalmaztatás végett Németh, Toth, Lengyel és ‘Sidó’ nyelvekre a Járásbeli Fő Szolga Bíró által le fordíttatván, minden nevezetesebb Vendég Fogadnál és korcsmánál a város Pecsétjei alatt ki ragasztasson” – olvasható az 1886. január 26-án keltezett egyes közgyűlési iratokban⁴⁷.

Az újságok megjelenését követően minden igényesebb kocsmatulajdonos kötelességének érezte, hogy legalább egy napilapot és egy hetilapot járasson a vendégek tájékoztatására. A Hangya-kocsmák például már az 1930-as években rádiót vásároltak. Sok helyen itt volt az első készülék az egész településen⁴⁸. Ezt a szerepet a kocsmá a XX. században, az írott és hangzó média – a rádió, majd a televízió – elterjedésével elveszítette.

Szólni kell még a hajdani csárdáknak, vendégfogadóknak a közlekedésben betöltött szerepéről: itt lehetett lovakat váltani, mielőtt kiépült volna postakocsi-hálózat.

Ma is vannak kocsmák, melyek szerepet játszanak a közlekedésben. Vannak ugyanis települések, amelyekben a legtöbb kocsmá pályaudvar, buszmegálló közvetlen közelében van – akár az újkorban az egykori külső kocsmák, melyek forgalmas országutak mentén, valamely település közelében létesültek. Ezek elsősorban tranzitforgalomból, tehát nem a törzsvendégekből élnek; az állandó törzsvendég-gárdára építő kocsmák látogatója többnyire a Magyarországon népbetegségnek számító alkoholizmus rabja. A naponta kocsmába járó vendégek alkoholfüggősége eredményezi a kocsmák bevételét – függetlenül a vendég iskolai végzettségétől, társadalmi vagy anyagi helyzetétől. Azok az emberek, akik csak alkalmanként járnak lokálokba – rendezvények, találkozások lebonyolítására –, inkább a vendéglőket, kávéházakat vagy a cukrászdákat részesítik előnyben.

Magyar nyelvterületen a kocsmák vendégei többnyire férfiak, s a kis-települések kocsmái ma is ugyanolyan „nőmentesek”, mint Móricz Zsigmond egyik elbeszélésének *Kürtje*. Egyedüli nő a kiszolgáló, s ha mégis előfordul rendszeres nőlátogató, az néha az ital árértéért prostituálja magát.

⁴⁷ BALASSA I., i.m. 1991. 626.

⁴⁸ SISKA J., i.m. 484.

Ma a kocsmákban a vendég kielégítheti azt a lélektani igényét, hogy valakihez tartozzon, hogy ráfigyeljenek és meghallgassák⁴⁹. Mások játékszenvedélyüknek hódolhatnak, mely ugyanolyan függőségé válnak, mint az alkoholizmus.

A háború utáni szocialista tervgazdálkodás éveiben erőszakosan leépítették a kocsmák közösségformáló szerepét, átadva ezt a funkciót a mesterségesen életre keltett művelődési házaknak. Érdekes módon az elmúlt tíz évben ezek a költségessé vált fenntartású intézmények kiürültek, és a korábban a művelődési házakba járó emberek visszakerültek a kocsmákba. Emellett viszont azzal a problémával küzdenek a kocsmák – a mai értelemben nem melegeletes vendéglátóegységek –, hogy míg a kocsmákat elsősorban az alkoholos és alkoholmentes italok tartják el, s ma már jelentős szerepet játszik bevételükben a félkarú rabló, a melegeletes egységeket kedvelők nem kocsmába, hanem a vendéglőbe járnak. Megemlítendő, hogy az alkoholos italhoz: vörösborhoz, esetleg töményhez kísérőként fogyasztott kóla nagy mennyiségben fogy a „jobb” kocsmákban, más helyeken nem palackozott bort vagy feketén beszerzett pálinkát, konyakot – olykor hamisított italokat – isznak.

Mégis vannak kellemes légkörű kocsmák, ahol közösség formálódik, s kielégül a vendég igénye, hogy tartozzon valakihez. Ilyen helyeken valamifajta beavatottság érzése keríti birtokába az embert, s mitikus árnyalattal vonja be ottlétét. Akár költői magaslatokra is emelkedhet a kocsmajáró, az ital illúziót kelt, s a bor varázserejétől megváltozott tudatállapotban másnak, szebbnek érzékelheti a világot.

*... azt hittem, e szonett, e vers is egy pohár bor
jókedvem gyöngyöző tokaji aszújából,
amiből a világ felfogja tüzeimet.*

– Király Zoltán: *Szabálytalan szonett.*

*

⁴⁹ KERÜLŐ Judit, *Egy tradicionális szórakozóhely - a kocsmá.* In *Szórakozás, te Janus-arcú!* [s.l.], MTA Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Tudományos Testületének Közleményei, 1993. 39-50.

Jegyzet⁵⁰:

Mértékegységek:

Göncihordó 136 liter

Magyar akó 54,3 liter

Magyar icce 0,848 liter

Kis icce 0,707 liter

Meszely 0,344 liter

Pint 1,415 liter

Átalag = 90 icce (1/2 göncihordó)

Puttony = 45 icce (1/4 göncihordó)

Borfajták:

ordinarium (asztali bor), pl. furmint

főbor (később szamorodni)

aszú

eszencia (nektár)

Borfajták német neve:

hárslevelű: Lindenlaubiger

aszú: Ausbruch

főbor: Hauptwein (szamorodni)

Országos Széchényi Könyvtár

⁵⁰ PAP M., i.m. 294.

I. fejezet

„A bor korcsmáltatását szabadon gyakorolhatják”

Patak legrégebbi kocsmái a kezdetektől
a XIX/XX. század fordulójáig

Sárospatakon minden korszakban nagyszámú kocsmá működött. Kettőnek a nevét már a XVII. században feljegyezték: *Lantos kocsmá* 1635; *Piac kocsmá* 1657. vagy *piaci és a vendégfogadóban levő kocsmá* 1651. Noha jelenleg a Patakon működő kocsmák közt alig van olyan, amely hosszabb történelmi múltra tekintene vissza, a névadás szempontjából fontos lehet egy rövid város-történeti kitekintő.

A régi kocsmanevek BALASSA Iván *Sárospatak történeti helyrajza a XVI-XX. században* című monográfiájában található, mely Patak belterületének neveit dolgozza fel, beleértve a kocsmák, vendéglők, kávéházak nevét is. A történeti gyűjtésbe felvettük a vendéglők és kávéházak nevét is, hiszen van példa rá, hogy valamelyikük az idők folyamán kocsmává alakult (ld. *Gazdakör*) vagy fordítva: kocsmából vendéglővé „lépett elő” (*Zöldág kocsmá, Zöldfa vendéglő*).

Segítséget nyújtott továbbá KOMÁROMI János *Pataki diákok* (1926) című regénye, valamint *A pataki diákvilág anekdotakincse* I. kötete, melynek anekdota-anyaga az első világháború előtti időket idézi, visszanyúlva az 1800-as évekre is. A sárospataki Zrínyi Ilona Városi Könyvtárban hozzáférhető ROMÁN János városi regista-gyűjteménye nagy segítséget nyújtott. Ezekon kívül a XVIII. és a XIX. századi kocsmák számára vonatkozóan több dokumentum is található ott.

A város belterületét régebben a következő részekre osztották: Belsővár, Külsővár, Szárazhíd, Alsóhóstát, Belsőváros, Felsőhóstát, Héce, Majorok köze, Kispatak – ezen belül Tótszer és Magyarszer –, valamint Józseffalva (Újpaták). (Bodroghalászt /rég: Petraho/, és Végárdót, melyek a város fejlődéséhez nemigen járultak hozzá, BALASSA nem tárgyalja⁵¹.)

A XVIII. század végére épült ki a Majorok köze városrész utcahálózata, és megnyitották a *Majorok közé vezető utcákat*, ahol az első középület

⁵¹ BALASSA Iván, *Sárospatak történeti helyrajza a XVI-XX. században*. Miskolc-Sárospatak, 1994. 290.

kocsma volt⁵². A XVIII. században a Bodrog hídjá környékén volt a legtöbb kocsmá⁵³.

A jezsuitákat II. Rákóczi György özvegye, a katolikus vallásban nevelkedett Báthori Zsófia 1663-ban telepítette Sárospatakra, a Külsővárosba. 1668-ban szőlőt kaptak a Királyhegyen, majort Kispatakon a Majorok között, rétet a Csonkás alatt, továbbá halászóvizet, halastavat és korcsmát. 1671-ben nekik adományozták az Ispotályt, a várbeli templomot, a parókiát és a Református Kollégium épületeit. Ez időtől kezdve a jezsuiták a rend XIV. Kelemen pápa által 1773-ban történt feloszlatásáig Sárospatak szellemi és gazdasági életében rendkívül fontos szerepet játszottak (ld. *Pátterek kocsmája*)⁵⁴.

Az alábbi feljegyzés a jezsuiták kollégiumának a birtokosok közé való beiktatásáról szól:

1668. április 17. A jezsuiták kollégiumának beiktatása itt a sárospataki belső vár(os)ban ment végbe, a Királyhegyen levő, néhai Debreceni István és Körösi Sámuel szőlőjének felével együtt; kispataki majorjukkal, a Csonkás alatt levő réttel, halászó vizeivel, a halastó melletti malom melletti kis halastóval, egy *kocsmával*, Kivéve akkor, amikor önagsága ünnepi borát árulják, a(z ő) cégéereiket ne tegyék ki: mivel az alapító okirat szerint nincs engedélyük erre ...⁵⁵ [Az eredeti szöveget mai magyar nyelvre átírta a Szerző, lektorálta Udvari István].

A sárospataki Piac az újkorban nagyon kis helyre szorult össze. A Várarok mellett helyezkedtek el az urasági vendégfogadók, kocsmák és mézsárszékek, melyek a teret még tovább csökkentették (ld. *Piac kocsmá*). A XVIII. században még állás is épült itt a szekerek részére, melyen később a vándorszínészek játszottak (ld. *Állás, Állás vendéglő*).

⁵² BALASSA I., 1994. 52.

⁵³ BALASSA I., 1994. 62.

⁵⁴ BALASSA I., 1994. 124-125.

⁵⁵ Feljegyzés a jezsuiták kollégiumának statutiójáról. Anno 1668 die 17. Aprilis. A Jesuitak Collegiumának Statutioja itt a Sáros Pataki Belső városban perálgatott, a király hegyen levő Néhai Debreceni Istvan es Körösi Samuel szölejek felével edgjütt. Kis Pataki majorokkal, Csonkas alatt valo Réttel, halászó vizeivel, a halastonal levő malom mellett valo kis halastoval, egy *korcsmával*, excepto hoc, hogy mikor az eő nagyságha ünnepe bora fen vagon Czegerek ki ne tétessenek: nem lévén a statutioban abban valo szabadságok... In ROMÁN János, *Források és regesták Sárospatak település- és építészettörténetéhez a 16-18. századi mezővárosi protokollumokban*. Sárospatak, *A Sárospataki Rákóczi Múzeum Forráskiadványai* 2. 1965. 128.

A XVIII. század közepén keletkezett EMBER András *hegyaljai verses leírása*⁵⁶, mely szemléletes képet ad Sárospatakról. Ekkoriban I. Miksa és II. Rudolf királyok megerősítették a város régi kiváltságait, Patak pedig Zemplén vármegye székhelye volt, vármegyeházával. A verses leírásból kiderül, hogy Pataknak „Vagyon négy vására országos, amelyből, / Haszon szokott menni az áruló helyrül, / Ehetsz ott kolbászt is, ha várod míg megsül, / Vagy pintes korsóban a meleg bor meghül⁵⁷”. Tehát a vásárok alkalmával ételt, italt kínáltak a vásárba jövőknek. A krónikás felsorolja a bortermő dombokat is: „Darnó, Szekfő, Király elhidd jó bort terem, / Hosszúhegy, Pogánykút borát én fel merem / Hegyallyához tenni, mert azt meg is nyerem / [...] / Megyer Cinegével menjen a *kocsmába*, Szava, Versharaszt pünkösdi *primákra*”⁵⁸.

A kocsmák számáról pontos adatot találunk a verses leírásban: „Öt mézárszék vagyon, *tizenhat a kocsmá*, / Esztendőnek felén városé a prima, / Minden árulhat bort, mert vagyon hatalma / Bort venni, s eladni, ha nincsen unalma”⁵⁹. Tehát a földesúrral szemben a városi lakosoké volt az előny a bor kocsmában történő kimérésekor.

A XIX. században a város részei a következők voltak: Kovács utca és a majorok köze; Piac utca és a cigánysor, Héce és fazekassor; alsó és felső hostát⁶⁰. Az 1869-es népszámlálás adatai szerint – az egy évszázaddal korábbi állapothoz képest – tovább fejlődött a város: a kereskedések száma 19, a műhelyeké 81, és 18 *kocsmá* működött. Volt *cukrászda*, pékműhely, könyvkötő műhely, könyvkereskedés, *kaszinó*, postahivatal, gyógyszerár és fürdő⁶¹ [kiemelés: a Szerzőtől, mivel a cukrászda és kaszinó szerepköre némelyest hasonlít a kocsmához].

Hogy mióta van egyáltalán kocsmá – többek között Patakon –, azt nem tudjuk pontosan. A legkorábbiakról a levéltári iratok adnak hírt. A városi regesták legtöbbször a kocsmáltatás előírt szabályainak be nem tartásával kapcsolatos eseteket rögzítették, ugyanis hol az uraság, hol valamely városlakó szegte meg a kocsmáltatás szabályait.

A XVI. század végéről, 1584-ből származik a következő feljegyzés:

⁵⁶ EMBER András *Hegyaljai verses leírása*. In *Zemplén vármegyének kincstartó tárháza: két hegyaljai verses história a XVIII-XIX. századból*. Szerk. JÁNOS István, Tokaj, 1993. 121.

⁵⁷ EMBER A., i.m.57.

⁵⁸ EMBER A., i.m. 57.

⁵⁹ EMBER A., i.m. 57.

⁶⁰ CSORBA Cs., i.m. 287.

⁶¹ CSORBA Csaba, *Sárospatak Erdébi József korában*. In Széchalom, 6. 1994. 285-294

Emlékezünk arra, hogy az udvarbíró lehányatta a *cégereket* Kóbor Ferencsel, ami nem volt törvény ebben a városban...⁶²

A további feljegyzések már a XVII. századból valók, a városi jegyzőkönyvek ismételten megemlítik Rákóczi György nevét:

1618. máj. 14. Húsvét ünnepén az úr borát kezdték a régi szokott mód szerint árulni [...]. E boroknak a régi szokás és a város törvénye szerint öt-öt csöbrösöknek kellett volna lenniük, de az úr, Rákóczi György őnagysága, a városra való, nem tudjuk, miért való haragjában és a város bosszúságára kilenc-kilenc csöbrös hordókat csináltatott, a város törvényét és privilégiumát figyelmen kívül hagyva. Ezért kellett ennyi ideig fenntartani az *ünnep kocsmáját*. Ugyanekkor a *skólabán a coetus* [az iskolában a gyülekezet | az egyház] is árult bort ennyi ideig a város bosszúságára és az úr kárára.⁶³

Ugyanebből az évből származik a következő feljegyzés:

1618. év pünkösöd nap után, Szentháromság napján való vasárnap az úr, őnagysága Rákóczi György egy Sár Miklós nevű szolgájával a maga pünkösdi borát kiárultatta a maga *kocsmájára*; a cégért is maga adta az úr, a maga kárára, valamint a város privilégiuma és szabadsága ellenére, iccétjé ugyanannyi pénzen hagyta kiárulni; ilyen soha Patakon nem volt; bementünk az egész várossal [a város vezetőségével] Őnagyságához, emlékeztetni őt a maga kárára, valamint arra, hogy városunk szabadsága ellen ne cselekedjen...⁶⁴

Ugyancsak a XVII. század első felében jegyezték fel az alábbiakat:

⁶² Emlekesunk errul Hog az vduar biro le Haniata vala az *cegereket* kobor ferenchuel kj nem Toruin volt ez varoson mi fw biro Kalmar Gergel es pachaj Andras nag ferench borbil ianos [további neveik]. In ROMÁN János, *A sárospataki szőlőművelés 16-17. századi forrásai a mezővárosi protokollumokban*. Sárospatak, A Sárospataki Rákóczi Múzeum Forráskiadványai 1., 1964. 23.

⁶³ Az Husuet innepen az vr Borat kesztek az regi szokot mood szerinth kj[arulni], [...] meli boroknak kellett volna csak az regi szokas es varos törvenie szerinth eöt eöt czöbrösöknek lenniük, de az úr Rakoczi Geörgi eő Nagysággha az varosra való nem tuggiuk mirt valo haragiaban, es az varosra bosszuszusagara czinaltatta az hordokat eő maga mind kilencz kilencz czöbrösöknek, varosunk törüenie es privilegiumunk kjüeöl, s' azerth kellett enni ideig tartani fűn *az ünnep kocsmájának*, es ugian ekkor az *Scholabannis az coetus* arultanak bort enni ideigh az varos bosszuszusagara, es az úr karara... In ROMÁN i.m. 1964. 50.

⁶⁴ Anno 1618 pünkösöd nap után Szent Haromság napian valo vosarnap az úr eő Nagysága Rakoczy Geörgi, egi Sar Miklos neu eo szolgajanak, az maga pünkösdi üdnepi borara, kit maga adot az bortjs neki az úr, az cegeret, maga karara az úr, es priwilegioma es szabadsaga ellen az varosnak, es az maga *kocsmájára* iczejet ugian anni penzen kjhatta arulnj, meli soha Patakon nem űolth, be mentünk egész varosul eő Nagyságához ugiminth maga karat tauoztatok emlekeztetnj eő Nagyságghat maga karara, es varosunk szabadsaga ellen ne czelekettetne... In Román J., i.m., 1964. 51.

1622. Az úr, őnagysága Rákóczi György a pünkösöd ünnepi borát a *kocsmán* kezdte kiárultatni tizennyolc pénzen, négy pénzzel drágábban a város boránál; holott a város bora tizennégy pénz volt, az úr bora pedig elejétől fogva, városunk privilégiuma szerint mindenkor csak egy pénzzel lehetett drágább az ünnepeken, mint a közönséges ember bora [...], melyről a jövőbeni bizonyosság okáért írás van⁶⁵.

1626. A pataki udvarbíró uram az úr, őnagysága akaratából kérte a tanácsot, hogy a *kocsmacégereket* hányják le, és áruljanak ki két hordó bort az úr őnagyságából, hogy a kis Rákóczi Ferenc keresztelőjére a konyhára való költség bővebb lehessen, mert az úrnak általában nincs elég pénze a vigasságra⁶⁶.

1643. A múlt pünkösöd ünnepre adott volt prefektus uram a várarkot ásató lengyel mesternek egy hordó bort, hogy azt a legényekkel igya meg. [A mester] a bort elvitte a szállására, a Felső-Hóstádba, Tóth András házához, akinek a felesége [a bort] eladta, *kocsmán* árulta az ünnepeken⁶⁷.

1643. április 2-án, nagycsütörtökön. Vitetett volt nemzetes Debreczeni Tamás prefektus uram itt benn, a belsővárosban Percz Jakab házához három hordó bort *kocsmára*, melynek egyikét április 4-én kifúrván, miután megtaláltuk nála, a cégereket levonatta, azt mondván, hogy azt fia, Zsigmond az ő tudomása nélkül cselekedte [...]⁶⁸.

1648. Alsóhóstáti Szigyártó Istvánnéról a hegy mögötti szőlje őnagyságára maradt, kocsmárossága utáni tartozás fejében [...]⁶⁹.

⁶⁵ Az Úr ő Nagysága Rakoczi Georgi, az Pwnkösd wnnepi borat az *korchman* kezdette ki[arultatni] tizen niolcz penzen, az Varos boranal fellieb negi penzzel holo az Varos bora tizen negi penzzen volt, az Ur bora penigh elejeteol foguan varosunknak Priuilegioma szerint mindenkor csiak egi penzzel kezdetetet felieb az wnepekben, az közeonseges ember boranal [...] mely pro futura cautela scriptum est. [1622 évben, Bertha Benedek uram főbíráságának idején]. In ROMÁN J., i.m., 1964. 102 pont.

⁶⁶ Augusty 10. Patakj vduar biro vram az úr w Nagsaga Akarattiból kerte tanaciot hogy az *korciomat* megy fognaiak az *Ciegereket* lehannok ket hordo bort arulnanak ky az úr w nagysaga borat miokaert hogy az kis rakocy Ferencz Vrunk korostsegere az konhara ualo koltseg beueb lehessen mert az urnak nem uolna koltsege keremes szerent.... In ROMÁN J., i.m., 1964. 117 pont.

⁶⁷ Ugyan az elmúlt Pünkösöd üdnepre adot volt Praefektus Uram az Var arokia asato lengyel mesternek egy hordo bort, hogy az legenyekkel megh itta volna. Az mely bort szallasara felső hostatban Tootth Andras hazahoz viven, az felesege teöle megh arulta, es *korczoman arulta* az üdnepekben... In ROMÁN J., i.m., 1964. 163 pont.

⁶⁸ Anno 1643. Die. 2. Aprilis. Nagy Czeötörtökön. Vitetet volt nemzetes Debreczeni Thamas Praefectus Uram, ittben az belseo Varasban Percz Jakab hazahoz, harom hordo bort *korczmára*, melynek az edgjkét die. 4 Aprilis ki furvan, hogy megh talaltuk felölle, czegetet le vonatta, azt mondvan, azt fia Sidmond, hire nelkül czelekedte.... In ROMÁN J., i.m., 1964. 161 pont.

⁶⁹ Also hostati Szigarto Istvannerol az hegi meget egi darab szölóie *korczomárossagaert* valo Restantiaban maradot ő Nagysagokra... In ROMÁN J., i.m., 1964. 181 pont.

A következő feljegyzések adásvételre, öröklésre vonatkoznak, ezekben már állandó megnevezései is találhatóak a város különböző kocsmáinak. E kocsmák fekvésük, elhelyezkedésük vagy valamilyen más épülettel való szomszédságuk feltüntetésével kaptak nevet.

1651. április 22. napján a város kérelmezte asszonyunk ónagságát, hogy a *piaci és a vendégfogadóban levő kocsmát* szüntesse meg az ünnepkor, az uraság borának árulásakor⁷⁰.

1698. szeptember 10-én íratta nemzeti Sírer Mihály uram a saját és felesége nevére [...] néhai nemzeti Baxa István Patakon levő két háztelkét, *kocsmáját*, mézsárszékjait és másutt levő egyéb jószágait [...]⁷¹.

1723. Varannay István Toronyay Györgytől maradt Piacz mellett való Pinczebeli fél részét, keletről *Árvay Körtsmája*, nyugatról *Paterek körtsmája* és mézsárszéke, északról vevő háza, délről a hidra menő szabad út szomszédságában, adta örök áron Jankafalvi Istvánnak és feleségének Tatay Annának 18 forintért⁷².

1727. Erdélyi Szabó Sámuel felesége Borbély Mária [...] protestál a derék uczának nap nyugott felől való során a piacchoz közel, északról Pataki Jónás örökösei *szabad kocsmája* és mézsárszéke, délről Asztalos Zsuka telke és háza szomszédságában levő, nagyapjáról maradt ősi telek [be]építése ellen [...]⁷³.

1745. Dókus Sigmond és felesége Borbély Mária ujhelyi lakosok a pataki Nagy Uczában, keletről az ucca, délről néhai Kapéri Ferenczné most János Kovácsné, nyugatról néhai Locsy Györgyné kertje, északról a *Rosa nevű urasági kocsmá* szomszédságában fekvő házat összes tartozékaival eladták 100 vonás forintért [...]⁷⁴.

1764. Özv. Fazekas Mihályné Szabó Katalin, az Kis utcán, az ucca felől való fél rész házát, melynek szomszédja keletről az *Ispitály Kocsmája*, nyugatról Frintor Dánielné Háza [...] átadta vejének, Jenci Lászlónak és leányának tartásért és gondviselésért⁷⁵.

1768. Tanúvallomás a *vendégfogadó* előtti tó folyásának Samu Kovácsné által történt megváltoztatásáról.

Február 28. napján Jánossi Sámuel a következő tanúvallomást tette.

⁷⁰ Anno 1651 die 22 Aprilis Az Varos supplicalta Aszoniunkat ő Nagyságát hogi az *piacz es Vendegh fogadoban leuő kocsmat* ez idnep bora arultatassakor szünetne meg ő Nagysága... In ROMÁN J., i.m., 1964. 193 pont.

⁷¹ Anno 1698 Die 10 7bris Statualtatta maghat s Feleseghet Nemzeti Sírer Mihaly Uram ... néhai Nemzeti Baxa István Patakon levő két ház Telekeiben *Kocsmajaban* Mehsárszékjeben es Masut levő egyeb joszaghiban ..., In ROMÁN J., i.m., 1965. 170 pont.

⁷² ROMÁN J., i.m., 1965. 200 pont.

⁷³ ROMÁN J., i.m., 1965. 223 pont.

⁷⁴ ROMÁN J., i.m., 1965. 289 pont.

⁷⁵ ROMÁN J., i.m., 1965. 317 pont.

Először: Tudja-e a Tanú, hogy a valóságban a *Vendég fogadó* előtt, a mézszárszékek fölötte, a Samu Kovácsné Háza végében levő Tónak merre volt a folyása, vajon nem a Margarét Uram palánkja mellett? És nem az mézszárszékek *vendég fogadó* felől való oldalán?

Másodsor: Igaz-e, hogy Samu Kovácsné nem a rendes folyás mentén, hanem a *vendég fogadó* elé nyitott folyását annak a tónak, amelyet Jánossi Samuel eltorlaszolt [...]?⁷⁶

1769. Bényei János elcserélte hécei házát Pápai Jánosnak az *urasági kocsmá* melletti házért [...].

Die 16-ta Maji Cserélte meg Bényei János az maga Házát mely vagyon az Héczén [...], Pápai Jánosnak azon Házáért mely vagyon egy felől Pápai Ferencz és *Méltóságos Uraság Kocsmá háza* [...] közt [...]?⁷⁷

1769. júl. 9. Kassai István eladta a Nagy-utcában, az *uraság Botkő nevezetű kocsmája* szomszédságában levő házát [...]. Die Eadem [ugyanazon a napon] attá el Kassai István az maga saját házát mely vagyon ez mi Várossunk Nagy Ucczájában az Méltóságos Uraság *Botkő nevezetű Kocsmája* telkin [...]?⁷⁸

1771. Bráda Márton és felesége Majer Sára, az Reformatum Templom mellett, Sztopkai Szabó Pálné és az *Uraság Kocsmája* között levő házukat eladták [...].

1772. Határozat a katonaság részére fenntartott kvártély házak felhasználásáról. [f...] A Törös Ház. Arendába adattassék ki pinczestül együtt[,] a *kocsmát* pedig az Város meg fogja tartani, mérésre fog árulnatni?⁷⁹

1779. Kiss Gergely és felesége Márkucz Mária eladta az Hostáton, északról Simai Ádám, délről a' *Méltóságos Földes Urasság Kocsmájának* szomszédságában levő házát 45 vonás forintért [...]

Egy 1779-es ingatlan-értékbecslés alkalmából lajstromozták a „*majorok Közét Lévo Kocsmát* pinczecskejével együtt”⁸⁰.

1780. Április első napján néhai Tamkó Mihály úr özvegye Krasznai Sára asszony elcserélte a maga házát, mely vagyon a Nagy utcán, északról a *méltóságos földesuraság*

⁷⁶ Tanuvallatás a *vendégfogadó* előtti tó lefolyásának Samu Kovácsné által történt megváltoztatásáról. Die 28va Februarii pro Parte Samuelis Jánossi seguens peracta est. 1mo Tudgya é valósággal a Tanú hogy az *Vendég fogadó* előtt [levő] Mézszárszékeken felül az Samu Kovácsné Háza végiben levő Tónak merre volt a defluxussa, nem denem az Margarét Uram pallankja mellett. És nem az mézszárszékek *vendég fogadó* felől való oldalán? 2do Igaz é az, hogy Samu Kovácsné nem az rendes járására hanem a *vendég fogadó* elibe nyitott útát azon Tónak, mellet Jánossi Samuel be csinálván [...] In ROMÁN J., i.m., 1965. 330 pont.

⁷⁷ ROMÁN J., i.m., 1965. 345 pont.

⁷⁸ ROMÁN J., i.m., 1965. 348 pont.

⁷⁹ ROMÁN J., i.m., 1965. 391 pont.

⁸⁰ ROMÁN J., i.m., 1965. 505 pont.

korcsmaházának, délről T. Szentesi professzor úr házának szomszédságában [...] olyan feltétellel, hogy Tamkóné asszonyomnál a prima hónapokon kívül⁸¹, azaz májusban, júliusban, szeptemberben, novemberben – mivelhogy a méltóságos földes uraság bérlője, szabad lesz neki a *korcsmában árulni*.⁸²

A fenti regestákból a következő kocsmanevek rajzolódnak ki:

Árvey Kortsmája 1723.

Ispitály Korcsmája 1764.

Méltóságos Földes Urasság Korcsmája 1779.

Méltóságos Uraság Korcsma háza, ld. urasági kocsm

Paterek kortsmája. Ld. Árvey Kortsmája

piaczi es Vendegh fogadoban leueő korczma 1651.

Rosa nevő urasági kocsm 1745.

az Scholaban az coetus 1618.

Uraság Botkő nevezetü kocsmája 1769.

Uraság Korcsmája 1771.

urasági kocsm 1769.

Vendég fogadó 1768.

Ez egészíthető ki BALASSA Iván helytörténeti munkájának kocsmá- és vendéglőneveivel:

Kocsmák:

Angelianus (*fornix*)

1785. Domus Dominalis cum *Fornice Angeliana* dicta.

A Nagy utca keleti oldalán a Hídrajáró utcáról a második ház. Itt a híd környékén volt a legtöbb kocsm. (A latin egyeztetés nem helyes).

Ld. még *Középső kocsm*, *Messzelátó*, *Lájbri-féle (kocsm)*.⁸³

Árvey kocsmája (*Árvey Kortsmája*)

⁸¹ nem prima hónapok: május, július, szeptember, november, mikor árulás korlátozva nincs.

⁸² Dje 1a Aprilis Néhaj Tamkó Mihály Úr Eözvegye Krasznai Sára Asszony el tserélte az Maga Házát, mely vagyon az Nagy Uczán Északrul a' Méltóságos Földes Urasság Kortsmá Házának, Délrül T. Szentesi Professor Úr Házának szomszédságába [...] olly Conditionoval: hogy [...] Tamkóné Asszonyomnál az Prima holnapokon kívül, az az Majusba, Juliusba, 7berbe, 9berbe, Minthogy az Méltóságos Földes Uraság Arendása, szabad Lészen Kortsmát árulni. In ROMÁN J., i.m., 1965. 513 pont.

⁸³ BALASSA I., i.m. 1994. 62.

1723. ld. fent *Árvay Kortsmája*.

Közelebbi meghatározását elősegíti, hogy a Páterek kocsmájának és mézárszékének közelében található, továbbá a Hídrajáró utca szomszédságában.

Ld. még *Páterek kocsmája*.⁸⁴

Botkő (kocsmá) (*Botkú, Botkú... Korcsmája, Botkú korcsma*)

1769. ld. fent *Uraság Botkő nevezetű kocsmája*; 1785. közbirtokossága *Botkő*; 1797. *Botkú korcsma* Urasági; 1870/1909. A *Botkú korcsma* helyén református fiú-népiskola [épült].

A Nagy (Kossuth) utcán a református templomtól délre a harmadik telek az utca nyugati oldalán. Nevét minden bizonnyal a várostól északnyugatra elterülő *Botkő* nevű részben szántó, részben szőlővel beültetett területtől kapta. 1587-től kezdve kimutatható előfordulása, a Bot családnév már korábban is megtalálható. A terület kaphatta a nevét a rajta lévő különös alakú kövekről, vagy a családról. A hagyomány szerint itt volt a kivégző-, fenyítőhely, esetleg innen kaphatta nevét, melyet aztán a kocsmá megjelölésére is használtak.

Ld. még *Református templom mellett lévő kocsmá*⁸⁵.

Botkő: kocsmát is neveztek el ezzel a névvel⁸⁶.

Csillag kocsmá

Rákóczi út 19., a Nyiry-ház közvetlen szomszédságában. Jellegzetes falusi kocsmá, mely vonásait még az 1920-as évek végén is megtartotta. Ekkor a Bálint család vette meg és átépítették. Bálint József festőművész lakott benne haláláig.

Ld. még *Weiss kocsmá*⁸⁷.

Fehérlő kocsmá (*Fejér ló kortsma, fejezlősi korcsma, Fejérlovászai Kotsma*)

1797. *Fejér Ló kortsma* Uraságé; 1837. *Fejérlovászai Kotsma*; 1860/1909. ... a *Fehér ló* korcsma, amelynek a falazatából most is áll még egy kis részlet a mostani kis köz vagy 'kutyaszorító' felé...

A Nagy (Kossuth) utcán a Pap sor (Kutyaszorító) sarkán állott. Az 1776. és 1785. évi két térkép is jelzi, de akkor még *Educillum Dominale Kendecsiense* néven, a bérlő neve után. A XVIII-XIX. században gyakori

⁸⁴ BALASSA I., i.m. 1994. 65.

⁸⁵ BALASSA I., i.m. 1994. 81.

⁸⁶ BALASSA Iván – KOVÁTS Dániel, *Sárospatak határának helynevei*. Sárospatak, Rákóczi Múzeum Baráti Köre, 1997. 78.

⁸⁷ BALASSA I., i.m. 91.

fogadó és kocsmá elnevezés. Megtaláljuk Kolozsvárt, Marosvásárhelyen és más erdélyi és magyarországi városokban.

Ld. még *Kendecsi (kocsmá)*⁸⁸, II. fejezet: *Fehérló vagy Borozó*.

Garádicsos (kocsmá).

1858. *Garádicsos (kocsmá)*.

A Hídhöz vezető utca felső részén. A *Középső Kocsmá* másik neve. Ebben az időben már a Közbirtokosság tulajdonában.

Ld. még *Angelianus, Középső kocsmá*⁸⁹.

Gyöngytyúk

Kedvelt diák-kocsmá „még századunkban is”⁹⁰.

1903/1926. Beszélték, hogy Csigorin, a peregrinus, tegnapelőtt szavalóestet rendezett a Hécén található *Gyöngytyúk* című kocsmában⁹¹.

A Dobó utca 26. helyén.

Három rózsa

1860/1909. ‘Tizenhat’-nak hívták, majd ‘*Három rózsa*’-nak a korcsmáros lányai után.

A Bábagödör mellett, annak északkeleti oldalán álló kocsmá.

Ld. még *Tizenhat*⁹².

Héce kocsmá (Hétze kocsmá)

1785. *Edicillum D[o]m[in]ale Hétze dictum.*

Az egykori Újkeresztyén udvar közelében.

Ld. még *Gyöngytyúk, Krausz-féle kocsmá*⁹³.

Ispotály kocsmája (Ispitály Korcsmája).

Ld. fent 1764. Ispitály Korcsmája

Az Ispotálynak szülője, malma, korcsmája egyaránt arra szolgált, hogy a benne élő tehetetleneket, öregeket el tudják látni⁹⁴. Az *Ispotály* az egykori Ferences Kolostor közelében, a Hécén, a Bodrog nagy kanyarja, a Bábagödörtől délre helyezkedett el. A XVI. századi épület ma is áll, körülötte a XVIII. század közepére négy teleknyi kiterjedésen 11 kis épület húzódtott meg, melyeket részben a tulajdonosok adtak-vettek⁹⁵.

Jó hal

⁸⁸ BALASSA I., i.m. 100.

⁸⁹ BALASSA I., i.m. 106.

⁹⁰ BALASSA I., i.m. 110.

⁹¹ KOMÁROMI I., i.m. 114.

⁹² BALASSA I., i.m. 112.

⁹³ BALASSA I., i.m. 113.

⁹⁴ BALASSA I., i.m. 122.

⁹⁵ BALASSA I., i.m. 122-123.

Diák-korcsma, melynek cégérére halat festettek.

1860/1909. Ma már a diák is sört iszik és cigarettázik. Mít szólna ehhez a régi 'Jó hal' és a 'Kutyakaparó'⁹⁶?

Ld. még *Kutyakaparó*⁹⁷.

Kendecsi (kocsmá)

1785. *Educillum* Dominale *Kendeciense* dictus.

A Nagy utca és a Papsor sarkán álló kocsmá, talán a bérlő neve után. 1797-ben már Fehérlő kocsmá nevét találjuk. A múlt század közepéig maradt meg.

Ld. még *Fehérlő*⁹⁸.

Koszorú

1878/1927. Kósa temetőőr, aki szent fogadással fogadta a presbitériumnak, ha bocsánatot kap, többé nem iszik. Elnyervén a bocsánatot, első útja a 'Koszorú'-ba vitte⁹⁹.

A fentiekből következik, hogy a református templom közelében lehetett.

Körös kocsmá (Köröss, Körösi kocsmá, Körös Uraság Korcsmája)

1785. *Educillum* Dominale *Körös* dictum; 1835. *Körösi kocsmá* [...] féltelek.

A Nagy (Kossuth) utca és a Patika köz sarkán¹⁰⁰.

Középső kocsmá (Közép kocsmá, Középső Kocsmá)

1785. *Középső Kocsmá* (*educillum* Dominale); 1797. *Közép Kocsmá*, Urasági Kocsmá.

A Hídhöz vezető utca felső részén, a Piac közelében. Ezen a környéken a kocsmák egész sora állt.

Ld. még *Angelianus*, *Garádicos*¹⁰¹.

Krausz-féle kocsmá

1916. A hécei feljáró mellett emelkedett a zárda, ott hol a *Krausz-féle kocsmá* van¹⁰².

Kutyakaparó

⁹⁶ RADÁCSI György, *Emlékjelek, bizonyosságok. Összegegyített dolgozatok 1-3*. Sárospatak, 1906, 1909, 1926. 381. (BALASSA I. 1994. hivatkozása).

⁹⁷ BALASSA I., i.m. 126.

⁹⁸ BALASSA I., i.m. 131.

⁹⁹ *A pataki világ anekdotakincse, 1. k.* Szerk. KOMÁROMI János - PANKA Károly. Budapest, Sárospataki Diákok Országos Szövetsége, 1927. 60-61.

¹⁰⁰ BALASSA I., i.m. 143.

¹⁰¹ BALASSA I., i.m. 144.

¹⁰² BALASSA I., i.m. 145.

1860/1909. ...ráírták a búcsúzó diák nevét a *Kutyakaparó* mestergerendájára; 1890/1927. ... többekkel együtt betért a *'Kutyakaparó'-ba*¹⁰³; 1903/1926. Másik stáció a *Kutyakaparó* volt a város szélén¹⁰⁴.

Kocsma neve a délfelé vezető országút mellett a városon kívül. Csak a múlt század közepétől tűnik fel és így nevezik a mögötte elterülő szántó-földeket is. Talán Petőfi Sándor azonos című verse nyomán. A búcsúzó és a várost véglegesen elhagyó diákok kedvelt kocsmája¹⁰⁵.

1860-1926. országúti kocsmá, mögötte elterülő szántó neve; kocsmá neveként a XIX. században az országban sok helyen felbukkan, Petőfi is használja. A búcsúzó, a várost végleg elhagyó diákok kedvelt találkozási helye Patakon a görög katolikus templommal szemben, az út másik oldalán álló kocsmá¹⁰⁶.

Később a helyén legelő volt, azt nevezték így. Dobay Béla szerint az ő háza helyén állt: a „Dobay-köz” (Komáromi János utca) és az Arany János utca kereszteződésénél.

Lájbri-féle (kocsmá)

1858. Közbirtokosságé. *Lájbri-féle (kocsmá)*.

A Nagy utca keleti oldalán a Hídrajáró utcától a második ház. A XVIII. század végén Angelianus a neve. *Lájbri* a zsidó bérlőjének ragadvány-neve lehetett.

L. még *Angelianus, Középső kocsmá, Messzelátó kocsmá*¹⁰⁷.

Lantos pince, Lantos kocsmá

1635. *Lantos Pincze*; 1759. Cellarium Dominale: *Lantos* nevű urasági *pincze*; 1783. ...ezen vevő-fél el adta a *Lantos-kocsmá* alatt lévő Házát...; 1786. Özvegy Szabados Jánosné el adta az alsó Hóstáton lévő Házát, mely nagyon közel a *Lantoshoz*; 1858. Közbirtokosság *Lantos kortsma*.

Egyedülálló épület a Vár Párkányának (Olaszbástya) délkeleti sarkától, mintegy száz méterre délre. Az urasági pincére a XVIII. század közepén építményt emeltek, mely egy árok szélén dombra támaszkodott. Nevét a benne használt hangszerről, illetve a bérlőről kaphatta. A XIX. század első harmadában a Közbirtokosság, vagyis a Város birtokába került. Nevét több mint két évszázadon keresztül megőrizte¹⁰⁸.

¹⁰³ KOMÁROMI J. - PANKA K. i.m. 1927. 166.

¹⁰⁴ KOMÁROMI János, *Pataki diákok*. [Az 1926-os kiadás alapján.] Utószó HARSÁNYI István. Fekete Sas Kiadó, 1992. 13.

¹⁰⁵ BALASSA I., i.m. 146.

¹⁰⁶ BALASSA I. – KOVÁTS D., i.m. 160.

¹⁰⁷ BALASSA I., i.m. 148.

¹⁰⁸ BALASSA I., i.m. 148.

A Lantos család 1635-től kezdve a vártól északra Patakon pincével, kocsmával rendelkezett, melyet még 1858-ban is említenek¹⁰⁹.

Lebuj kocma (*Lebúj kortsma*)

1836. *Lebúj kortsma*.

A Várarok partján, a Szárazhíd északkeleti külső sarkában. Ez a kocsmánév Hegyalján máshol is ismeretes, 1826. *Lebuj Csárda* (Bodrogkeresztúr). Magyar fejemény a 'lebujik' igéből, mely a XIX. század elején keletkezhetett¹¹⁰.

Messzelátó kocma (*meszszelátó kortsma, Messzelátó*)

1780. *Educillium Dominale Messzselátó*; 1797. *Messzselátó* Uraság Korcsmája.

Nagypatakon a hídra vezető utcán balra az utolsó előtti ház, ahonnan Kispatak felett messze el lehet látni. 1858-ban a Közbirtokosság tulajdona¹¹¹.

Modlányi kocma

1835. *Modlányi kortsma*.

Helyét BALASSA nem tudta meghatározni¹¹².

Páterek kocsmája (*Paterek kortsma*)

1722. Piacz mellett való Pinczebeli fél részét [...] nyugatról *Paterek kortsma* [...] adta örök áron Jankafalvi Istvánnak.

A Vártemplom északi fala mögötti árok túlsó oldalán épült házban¹¹³.

Piac kocma (*Piac kortsma*)

Ld. fent 1651. *piaczi es Vendegh fogadoban leuo korszma*

1657. Bodnár Imreh [...] Korcsmáros az *Piacz kocsmán*.

Nagyobb kőépület a Piacon az uradalom tulajdonában, mely fogadóul és kocsmául egyaránt szolgált.

Ld. lent *Allás, Állás vendéglő*¹¹⁴.

Református templom mellett lévő kocma

1819. *Reformátusok Templom mellett lévő kortsma*.

Minden valószínűség szerint a *Botkő* nevű kocsmáról lehet szó.

Ld. még *Botkő*.¹¹⁵

Rózsa kocma (*Rosa ... kocma*)

¹⁰⁹ BALASSA I. – KOVÁTS D., i.m. 160.

¹¹⁰ BALASSA I., i.m. 149.

¹¹¹ BALASSA I., i.m. 155.

¹¹² BALASSA I., i.m. 156.

¹¹³ BALASSA I., i.m. 168.

¹¹⁴ BALASSA I., i.m. 173-174.

¹¹⁵ BALASSA I., i.m. 180.

Ld. fent 1745. *Rosa nevő urasági kocsmá*.

A Nagy (Kossuth) utcában valamelyik urasági kocsmá neve¹¹⁶.

Szeglet kocsmá (*Szeglet Korcsma*)

1797. *Szeglet Korcsma* Uraságé.

A környezetből arra lehet következtetni, hogy valahol a Nagy utcán lehetett¹¹⁷.

Szentmarjai úr kocsmája (*Szent Mariai Ur kortsmája*)

1797. *Szent Mariai Ur kortsmája*.

A Nagy utcán a számos kocsmá körül valamelyik ideiglenes vagy párhuzamos elnevezés¹¹⁸.

Tizenhat

1860/1909. 'Tizenhat'-nak hívták, majd 'Három rózsá'-nak a korcsmáros lányai után.

A Bábagödör északkeleti oldalán álló korcsma, ahol a múlt század második felében kitűnő sült halat és pecsenyét ehttek a diákok.

Ld. még *Három rózsá*¹¹⁹.

Urasági kocsmá (*Uraság Korcsma háza, Uraság Korcsmája, Uraság Kortsmá Háza*)

Ld. fent 1769. *Uraság Botkő nevezetű kocsmája*; 1771. *Uraság Korcsmája*; 1769. *urasági kocsmá*

Összefoglaló neve mindazon kocsmáknak, melyeket az Uraság tartott fenn. Ezeknek természetesen még lehetett külön neve (Lantos, Fehérló, Botkő stb.). Az 1858. évi összeírásban *Közbirtokosság kocsmája* néven szerepelnek¹²⁰.

A földesurat (pl. Perényi, Dobó, Lórántffy, Rákóczi stb.) ritkán neveztek nevén a helynevekben, mivel a városban csak egy földesúr volt¹²¹.

Város kocsmája (*Város kortsmája, Város kortzmája*)

1837. *Város kortsmája* és Malomház; Rubin felle *Város kortzmája*.

Pontos helyét BALASSA nem ismeri. Rubin minden bizonnyal a bérlő¹²².

Weiss kocsmá ld. *Csillag kocsmá*¹²³

¹¹⁶ BALASSA I., i.m. 181.

¹¹⁷ BALASSA I., i.m. 189.

¹¹⁸ BALASSA I., i.m. 191.

¹¹⁹ BALASSA I., i.m. 206.

¹²⁰ BALASSA I., i.m. 218-219.

¹²¹ BALASSA I. - KOVÁTS D., 1994. 241.

¹²² BALASSA I., i.m. 230.

¹²³ BALASSA I., i.m. 236.

Zöldág kocsmá (Zöldág-kortcsma)

1819. *Zöldág-kortcsma.*

Helyét BALASSA nem tudta meghatározni.

Ld. még *Zöldfű vendéglő*²⁴.

Vendéglők:

Állás

1869. *Állás*¹²⁵.

A Vártemplomtól északra, az út túlsó oldalán elhelyezkedő deszkaszínház, melybe az *Állás vendéglőbe* vagy a piacra érkezők szekérral beálltak. A vándorszínház az első világháborúig itt léptek fel. Játsszott itt Déryné a XIX. század első felében, a század közepén Telepi György, aki lefestette a várat és azt ilyen aláírással látta el: „Breczenheim Ferdinánd úrnak [...] A szép mesterségek Kedvellőjének és Pártfogójának Alázatos mély tisztelettel ajánlja Telepi György Magyar Színházszó”. Az *Állást* az 1920-as évek elején bontották le.

1903/1926. Megjövén a bohémcsapat, isteni deszkáit nyomban felütötte a vásártéri állásban, mint addig is minden ősszel [...]. A rohamjeggyel az első mendúr a pénztár előtt ügyesen besurrant s az *állás* oldalán aztán, a bedeszkázott kapu alsó részén kidugta a jegyet a következő mendúrnak. Hatvanan is berohamoztak ilyenformán egy estén¹²⁶.

A közönség olyan hahorában robbant ki, hogy mindenki hátraesett, Bánk megroggyant a pódiumon, kihullt markából a tör, a kortina leszaladt [...]. Az *állás* regett¹²⁷.

1887-ik év nyarán nagy esemény tartotta izgalomban a diákságot, mint minden alkalommal, ha színházcsékek érkeztek Patakra. [Rohamjeggyel] vagy a jegyszédő megvesztegetésével jutottunk be a *színházszó átalakított állásba*, ott is a legmagasabb helyre, a karzattá előléptetett szénatartó tetejére¹²⁸.

A nagyvendéglő állását léptették elő ilyenkor színházszó. Jó, tágas hodály volt. Elfért benne a színház s belefért volna még kétannyi publikum is. A bemenet baloldalán istálló volt elkerítve tehéneknek, lovaknak s annak gerendázott, lapos teteje karzatul szolgált a kisdíákok számára¹²⁹.

¹²⁴ BALASSA I., i.m. 237.

¹²⁵ SÁL (Sátoraljaújrhelyi Állami Levéltár) XVI-16/76.

¹²⁶ KOMÁROMI I., i.m., 117.

¹²⁷ KOMÁROMI I., i.m., 119-120.

¹²⁸ PANKA K. - KOMÁROMI J., 1927. 181-182.

¹²⁹ PANKA K. - KOMÁROMI J., 1927. 187.

[Eljöttek] a vándorszínészek, hogy Isten szabad ege alatt, vagy az úgynevezett „*nagy állásban*” szolgálják Thália muzsáját¹³⁰.

Ld. még *Állás vendéglő, Feldmészter, Hungaria, Veres kávéház*¹³¹.

Állás vendéglő

Kossuth utca 50.

A Vártemplomtól északra két uradalmi épületben, melyhez a szekerek részére is állás csatlakozott. Ez volt a város legnevezetesebb fogadója, melynek kapuja előtt 1660-ban Sámbar Mátyás és Pósházy János vitakozott. Hívták *Állás vendéglőnek* is. Még a két világháború között is megvolt, ekkor a tulajdonosáról Feldmészternek, majd Hungariának nevezték. Néhány szoba is állott a vendégek rendelkezésére. Helyére épült az Egészségház.

1869. *Állás vendéglő*.

Ld. még I. fejezet *Állás, Veres kávéház*¹³², II. fejezet *Feldmészter, Hungaria*.

Aranyszarvas

Vendéglő a Vásártér közelében. KOMÁROMI János *Pataki diákok* című regényében előforduló három leggyakoribb kocsmánév egyike a (*Vadász*)*kürt* és a *Központ* mellett.

1903/1926-os állapotot tükröznek a KOMÁROMI-regényrészletek:

Korpa [...] végighordta tekintetét a Rákóczi-uccán, egészen az *Aranyszarvas*ig¹³³.

...előzően a *Kürt*től meg az *Aranyszarvas*ról beszélgettek egymás között¹³⁴.

...a postakocsis belefújt a kürtjébe. A kürtszó végigszált az uccán, az omnibusz eldörgött az *Aranyszarvas* irányába¹³⁵.

Barla Jóska az első szóra kiugrott az ágyból, felkapkodta a ruhát és szaladt-szaladt cigarettáért a hóvihartól csattogó utcán. Lihegve, vörösremart füllel futott aztán vissza a *Központ*ból, vagy az *Aranyszarvas*ból¹³⁶.

¹³⁰ *A pataki diákvilág anekdotakincse 2. kötet*. KOMÁROMI János közreműködésével szerk. PANKA Károly. Budapest, A Pataki Diákok Országos Szövetségének Budapesti Egyesülete. 1930. 150.

¹³¹ BALASSA I., i.m. 59-60.

¹³² BALASSA I., i.m. 60.

¹³³ KOMÁROMI I., i.m. 6-7.

¹³⁴ KOMÁROMI I., i.m. 47.

¹³⁵ KOMÁROMI I., i.m. 55.

¹³⁶ KOMÁROMI I., i.m. 68.

Az *Aranyszarvas* előtt a vásártérnek csapott át s megkerülve a katolikus templomot, a vár régi előudvarába ért¹³⁷.

Ld. még *Állás, Veres kávéház*¹³⁸.

Feldmesser ld. *Állás vendéglő*

Hungaria ld. *Állás vendéglő*

Kaszinóterem a Kollégiumban

Petőfi Sándor 1847. július 9-ikén egy vidám estét töltött a pataki diákok közt. Az ifjak a Kollégium második emeletén (a mai *kaszinóteremben*) látták szívesen a nagy vendéget s az ősi kórus fapoharaival és ivótülkeivel itták az áldomásbort¹³⁹.

Király (vendéglő)

Jóhírű vendéglő, melybe elsősorban jogászok és teológusok jártak a századforduló idején.

1901/1930. *Kürt*'-ben, *'Király'*-ban ő sűrűen ontja vicceit¹⁴⁰.

Ld. még *Aranyszarvas, Kürt, Magyar Király*¹⁴¹.

Központ (vendéglő)

1901/1930. Mindenütt jó, mégis legjobb a *'Központ'*-ban.

A mostani Bodrog Áruház közelében (Rákóczi út 60.), az egykori Városkútjával szemben. Az 1930-as évekig Patak legrangosabb vendéglője, melyben az országos híró Jónás Jancsi muzsikált. Az épületét lebontották¹⁴².

Lihegve, vörösemart füllel futott aztán vissza a *Központ*-ból, vagy az *Aranyszarvas*-ból¹⁴³.

Mindenkit beszorított az ősz. Esténként a *Kürt*-ben vagy a *Központ*-ban jöttek össze két-három deci forralt borocskára, délutánonként az Olvasó egyesületben gyülekeztek, vagy a kamarákban találkoztak a nagydiákok¹⁴⁴.

Kürt (vendéglő)

A *Kürt, Király, Aranyszarvas, Központ* Patak legjelesebb vendéglői a századforduló idején. Ezeket a diákok is gyakran látogatták.

¹³⁷ KOMÁROMI I., i.m. 87.

¹³⁸ BALASSA I., i.m. 64.

¹³⁹ PANKA K. - KOMÁROMI J., i.m. 1930. 140.

¹⁴⁰ PANKA K. - KOMÁROMI J., i.m. 1930. 215.

¹⁴¹ BALASSA I., i.m. 132.

¹⁴² BALASSA I., i.m. 145.

¹⁴³ KOMÁROMI I. i.m. 68.

¹⁴⁴ KOMÁROMI I. i.m. 115-116.

1901/1930. 'Kürt'-ben, 'Király'-ban sűrűn ontja viceit¹⁴⁵.

1903/1926. ...előzően a *Kürt*ről meg az *Aranyszarvas*ról beszélgettek egymásközt¹⁴⁶.

A „*Kürtös mama*” is egyetlenegy szóra/ Megengedi neki, hogy játsszék kontóra. - Elekciós vers 1884-ből¹⁴⁷ [a „*Kürtös mama*” a vendéglősné a *Kürt*ben].

Csak a „*Kürt*”-ös *mama* borával tudtuk kiengesztelni¹⁴⁸.

Nos B. úr, hogy ízlert tegnap este a pírítóskenyér a „*Kürt*”-ben? ¹⁴⁹

Este nyolc óra körül kezdtek gyülekezni [az énekkar tagjai] a *Kürt*ben, annak is a hátsó nagy szobájában, amely hajmeresztő meredekekről hajlik le a Bodrog fölé. Hány esztendő lehet a *Kürt*? Kormos mestergerendáján régi rovások látszanak, melyeket már a mostani diákok apái és nagyapái véshettek oda, saját kézjegy-bizonyosságául annak, hogy ennyi és ennyi liter tartozásuk maradt, amikor kiszállván az életbe, utoljára koccintottak még egyet Patakon. S a hátralékos tartozást kiegyenlítették aztán becsülettel. Az utolsó részleteket esetleg akkor, amikor fiaik vizsgáira jöttek be, esetleg, amikor azok hátralékait kellett törlesztgetni... Vén hely volt a *Kürt*, a mestergerenda hieroglifái tradíciót jelentettek¹⁵⁰.

Vitte a tenor I. jaj de hogy, fölfelé! A suszter-fach [basszus I.] is beleavatkozott, a cibere [tenor II.] sem késett s mikor a basszus II. is közbemordult, majdnem szétvetette a *Kürt*t¹⁵¹.

Történt eszerint, hogy Korpa a *Kürt*ben üldögélt s szöbeszéd közben azt a merész kijelentést tette, hogy ha nagyon akarná, két hét alatt tudna annyit az exegézisből, mint az előadó tanár.¹⁵²

Országos Széchényi Könyvtár

...e lámpának pléh-kalapja félre volt csapva. Úgy vakszemre. Akárcsak a Korpa Jánosé, ha tűnődött, vagy ha a *Kürt* felé indult el egymagában¹⁵³.

De mert Stüszki megszokta, hogy vacsora után némi eszmecserére benézett a *Kürt*be, minden estén egyedül kellett hazabotorkálnia a vak utcában. [...] De azért másnap este

¹⁴⁵ PANKA K. - KOMÁROMI J., 1930. i.m. (Balassa hivatkozása)

¹⁴⁶ KOMÁROMI I. i.m. 47.

¹⁴⁷ PANKA K. - KOMÁROMI J., 1927. i.m. 147.

¹⁴⁸ PANKA K. - KOMÁROMI J., 1927. i.m. 172.

¹⁴⁹ PANKA K. - KOMÁROMI J., 1927. i.m. 216.

¹⁵⁰ KOMÁROMI I. i.m. 72.

¹⁵¹ KOMÁROMI I. i.m. 77.

¹⁵² KOMÁROMI I. i.m. 178.

¹⁵³ KOMÁROMI I. i.m. 182.

megint beült a *Kürtbe*, még alkonyat előtt s éjfélnél elmúlt régen, amire fölkerelkedett volna egyesegyedül¹⁵⁴.

Ld. még *Vadászkürt*¹⁵⁵.

Magyar Király vendéglő

Más néven *Király*.

1886 őszén a *Magyar-Király vendéglő* és mellette levő több ház, azok között a városháza is leégett; A *Magyar Király* tőszomszédságában levő hosszú udvarban vagy 8-10 diákkamara volt, melyeknek lakóit, többnyire kis diákokat, az éjféli tűz álmukban lepte meg¹⁵⁶.

Pátek-vendéglő

1870/1909. A *Pátek-vendéglő* helyén faraktár...

Helye BALASSA számára ismeretlen¹⁵⁷.

Uraság vendégfogadója (*Uraság vendég fogadója*)

1800. [...] az maga Patikáját, mely Özvegy Margaresch Jánosné Háza s fundussa szomszédságában vagyon Északról, Délről pedig az *Uraság vendég fogadójának*, el adta minden benne lévő Portikástul.

A Vártemplomtól északra húzódó árok közelében, kőből emelt régi épület.

Ld. még *Allás vendéglő*, *Veres kávéház*¹⁵⁸.

Vadászkürt

1870/1909. A Bagdi uram alacsony házikója helyén vendéglő [*Vadászkürt*] ... [épült].

Patak egyik legjelesebb és a diákok által is látogatott vendéglője a századforduló idején. Rövidített formája *Kürt*.

A Kollégium hátsó kapuja a Kovács utcára szolgál. [...] Itt van jobbra szembenformán a *Vadászkürt* nevű... korcsma. Mi lehet más a *Vadászkürt*? A vadászok ott akasztják le ugyanis a nyakukból a kürtöt. S akasztanak helyette a szájuk elé egy ivószarut.

A *Vadászkürt* volt a theolósok kedvenc tanyája.

Ez is csak Patakon volt lehetséges, hogy a kollégium kapujában legyen a korcsma. [...] De a *Vadászkürt* nőmentes volt, ezt az egyet meg kell adni, hogy pincérlány sose volt a *Vadászkürtben*¹⁵⁹.

¹⁵⁴ KOMÁROMI I. i.m. 191-2.

¹⁵⁵ BALASSA I., i.m. 147-148.

¹⁵⁶ PANKA K. - KOMÁROMI J., i.m. 1930. 178.

¹⁵⁷ BALASSA I., i.m. 168.

¹⁵⁸ BALASSA I., i.m. 220.

¹⁵⁹ *Árad a Bodrog*, regénytöredék (1941?). In *Móricz Zsigmond hagyatékából*. Szerk. RÉZ Pál. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1960. 419-420.

Abban az időben [az 1860-as években] még a *Vadászkürt kocsmá* cégéről ott volt az is, hogy „*Jägerhorn*”. Negyvennyolcban elfelejtették levern, mert a diákok elmentek Görgeyvel. [...] Szóval a visszajött diákok már a *Jägerhorn* nem üthették le a kocsmá homlokáról. A *Vadászkürt*ben ugyanis a Rákóczi-vár akkori gazdájának, Brezenheimnak a borait mérték. Azért is volt a *Vadászkürt* pont a kollégium tövében, hátul a Kovácsok utcáján, hogy a diákok fogyaszthassák a vár borát. Viszont azért nem tudott a Kollégium bormérésre engedélyt kapni a városban, hogy a diákok ne fogyaszthassák az Alma Mater borait¹⁶⁰.

Ld. még *Aranyszarvas, Király, Kürt*¹⁶¹.

Város kávéháza

1837. *Város kávé háza*

Minden bizonnyal arról a kávéházzól van szó, mely az *Állás vendéglő*vel szemben a Híd (Attila) és Nagy (Kossuth) utca sarkán állt és általában *Veres kávéháznak* mondták.

Ld. még *Állás vendéglő, Veres kávéház*¹⁶².

Város vendégfogadója (Vendég fogadó)

1797. *Vendég fogadó*; 1837. *Város Vendég fogadója*.

Minden valószínűség szerint az *Állás vendéglő* hivatalos elnevezése, amit az is alátámasztani látszik, hogy mellette húzódik a *Vendégfogadó* utca.

Ld. még *Állás vendéglő*¹⁶³.

Veres kávéház

Kossuth u. 65. helyén.

1770/1927. II. József császár [...] Patakon ebédelt a *Veres-kávéházban*; 1770/1933. ...a Piac-téren áll a *Veres kávéház*, amelyben Munkácsra utazó II. József király fényes kíséretével ebédelt; 1858. *Város Veres Kávé Háza*.

A történeti forrásokból BALASSA úgy látja, hogy az *Állás vendéglőt* és a *Veres kávéházat* összekeverték. Az utóbbi épülete már az 1776. évi térképen is L-alakú és az előbitől keletre a Híd (Attila) utca és a Piac (Kossuth) utca sarkán az út másik oldalán állott és a 65. számot viselte. Ezzel szemben az *Állás vendéglő* az 50. számot kapta. 1785-ben a későbbi *Veres kávéház* épületéhez még ezt jegyezték be: *Fornices Dominales Mercenar(i) cum domo Arculari*. A kávéház elnevezés Patakon *Város kávé háza* 1837. formában bukkan fel és a későbbi *Veres kávéházzal* lehet azonos. A kávéház te-

¹⁶⁰ *Pataki diákok (A hatvanas évek levegőjében)*, elbeszélés (1931.) In MÓRICZ Zsigmond, *Elbeszélések 1930-1933*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1955. 137-146.

¹⁶¹ BALASSA I., i.m. 222.

¹⁶² BALASSA I., i.m. 229.

¹⁶³ BALASSA I., i.m. 231.

hát nem sokkal Pest-Buda után Patakon is megjelent, mely ebben a korban a korcsmával, de még a vendégfogadóval szemben is az európai kultúra terjesztését jelentette. Mindezek alapján BALASSA valószínűnek tartja, hogy II. József császár a szemben lévő *Állás vendéglő*ben ebédelhetett.

FEHÉR Erzsébet adja közre azt a diák-dokumentumot, mely az 1836 farsangján egy verekedésről számol be, mely a *Veres kávéház*ban történt. Ugyanis gyakran fordult elő az elmúlt században, hogy a mesterek bált rendeztek, melyre a főiskolai hallgatók is elmentek. Egy ilyen alkalommal kipattanó botránnyról tudósít egy kihallgatási jegyzőkönyv, mely a kollégium levéltárában maradt fenn:

1836 farsangján, január 12-én a csizmadiák bált rendeztek. Közben – nem volt ritkaság ez akkortájt - az iparos legények és a kollégiumi diákok összeverekedtek. A csizmadiák emiatt panaszt tettek a megyénél. Ennek alapján indult meg a nyomozás. [...] Színhely: a *sárospataki kávéház*, a bálház, a billiárd-terem. Ezek tehát mind működtek az 1830-as években.

Az egyik tanú: Szunyogh Albert diák így vallott: 'A *Veres-kávéházba* mentünk hét óra-kor mindnyájan, kivéven a rácoakat és németeket, tíz előtt a bálházba bementünk bámulni. A pipásokat Bor Mihály illy szavakkal támadta meg, hogy tegyék le, mert a földhöz vágja'. Bor Mihály csizmadia mester uram nyilván nehezményezte a hosszú pipájú nagydiákok pófételését. A folytatás: Bor Mihály „ezen vastag kifejezésért többektől megfeddetett”¹⁶⁴.

Ezt követően a jegyzőkönyv arról tudósít, hogyan verte meg Bor mester Körtvélyesi Antal diákot, majd hogyan álltak bosszút annak diák-társai, „megpofoztatván” a szigorú mestert.

Ld. még *Állás vendéglő, Város vendégfogadója*¹⁶⁵.

Zöldfa vendéglő

1890/1930. ... meglátogattuk a *Zöldfa* nevű vendéglőt¹⁶⁶.

Ld. még *Zöldág kocsmá*¹⁶⁷.

Összefoglalásképpen a névadás szempontjait vizsgálva megállapítható, hogy régen a kocsmákat a következő-képpen nevezték el¹⁶⁸:

1. A kocsmák egy része a tulajdonos vagy a bérlő nevét viselte: *Árva kocsmája* 1722; *Kendeci kocsmá* 1785; *Körös kocsmá*, *Módlányi kocsmá* 1835; *Szentmarjai úr kocsmája* 1797;

¹⁶⁴ FEHÉR Erzsébet, Három érdekes pataki diák-dokumentum, In *Széphalom 5. A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve*. Sátoraljaújhely, 1999. 229-234

¹⁶⁵ BALASSA I., i.m. 234.

¹⁶⁶ PANKA K. - KOMÁROMI J., i.m. 1927. 233.

¹⁶⁷ BALASSA I., i.m. 238.

¹⁶⁸ BALASSA I., 1994. 255-256.

2. A legtöbb kocsmá közület elnevezését mutatta: *Ispotály kocsmája* 1764; *Páterek kocsmája* 1722; *Urasági kocsmá* 1769; *Város kocsmája* 1837;

3. Némelyik kocsmá helyének nevét vagy különleges ismertetőjelét viselte: *Garádicsos kocsmá* 1858; *Középső kocsmá* 1785; *Messzelátó kocsmá* 1780; *Református templom mellett lévő kocsmá* 1819; *Szeglet kocsmá* 1797;

4. Olyan is akadt, amelyik Patak egy-egy nevezetességére utalt: *Botkő* 1769; *Héce kocsmá* 1785;

5. Mások a benne kiszolgálóktól kapták a nevüket: *Rózsa kocsmá* 1745; *Három rózsa* 1866;

6. Feljegyeztek országosan vagy tájanként elterjedt neveket is: *Fehérlő kocsmá* 1797; *Gyöngytyúk* 1903; *Kutyakaparó* 1860; *Lebúj kocsmá* 1836; *Zöldág kocsmá* 1819.

A vendéglők, vendégfogadók közül a *Város vendégfogadója* 1797-ben és az *Uraság vendégfogadója* 1800-ban bukkan fel a legkorábban, ennek *Állás* neve az ismertebb. A többi kocsmá neve másutt is fellelhető volt az országban: *Aranyszarvas* 1903; *Magyarkirály* 1901; *Vadászkiürt* vagy egyszerűen *Kürt* 1870; *Központ* 1901; *Zöldfa* 1890¹⁶⁹.

Betűrendes mutató:

Állás ld. *Állás vendéglő*, *Feldmesszer*, *Hungaria*, *Veres kávéház*

Állás vendéglő ld. *Állás*

Angelianus (*fornix*)

Aranyszarvas ld. *Állás*, *Veres kávéház*

Árvay kocsmája (**Árvay Kortsmája**)

Botkő (kocsmá)

Csillag kocsmá

Fehérlő kocsmá

Feldmesszer ld. *Állás vendéglő*

Garádicsos (kocsmá)

Gyöngytyúk

Három rózsa vagy **Tizenhat**

Héce kocsmá

Hungaria ld. *Állás vendéglő*

Ispotály kocsmája (**Ispitály Korcsmája**)

Jó hal

Kaszinóterem a Kollégiumban

¹⁶⁹BALASSA I., 1994. 256.

Kendecsi (kocsmá)
Király (vendéglő) ld. *Aranyzarvas, Kürt, Magyar Király*
Koszorú
Körös kocsmá
Középső kocsmá
Központ
Krausz-féle kocsmá
Kutyakaparó
Kürt ld. *Vadászkürt*
Lájbri-féle (kocsmá)
Lantos pince, Lantos kocsmá
Lebuj kocsmá
Magyar Király vendéglő vagy Király
Méltóságos Földes Urasság Korcsmája
Méltóságos Uraság Korcsmá háza, ld. *urasági kocsmá*
Messzelátó kocsmá
Modlányi kocsmá
Pátek-vendéglő
Páterek kocsmája (Páterek kortsmája) ld. *Árva Kortsmája*
Piac kocsmá (piaczi es Vendegh fogadoban leueő korczma)
Református templom mellett lévő kocsmá
Rózsa kocsmá (Rosa nevő urasági kocsmá)
Scholaban az coetus
Szeglet kocsmá
Szentmarjai úr kocsmája
Tizenhat ld. *Három rózsá*
Uraság Botkő nevezetű kocsmája
Uraság Korcsmája
Uraság vendégfogadója ld. *Allás vendéglő, Veres kávéház*
urasági kocsmá (Uraság Korcsmá háza, Uraság Korcsmája,
Uraság Kortsmá Háza)
Vadászkürt ld. *Aranyzarvas, Király, Kürt*
Város kávéháza ld. *Allás vendéglő, Veres kávéház*
Város kocsmája

Város vendégfogadója (Vendég fogadó) ld. *Állás vendéglő*
Veres kávéház ld. *Állás vendéglő, Város vendégfogadója*
Weiss kocsmá ld. *Csillag kocsmá*
Zöldág kocsmá
Zöldfa vendéglő ld. *Zöldág kocsmá*

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

II. fejezet

„Kocsma a Jóvilághoz”

A századfordulótól az 1989-es rendszerváltásig

A századelő és a háború utáni Patak „kocsmatérképét” elsősorban adatközlők segítségével rekonstruáltuk. Külön köszönet illeti CILLI Mártát, DOBAY Bélát, FEHÉR Erzsébetet és TAMÁS Erzsébetet, akik bekapcsolódtak az adatgyűjtésbe. Hasonlóképpen köszönetet mondok a *Zrínyi Ilona Városi Könyvtár* munkatársainak, akik a helytörténeti műveket rendelkezésemre bocsátották.

A XX. század folyamán a kocsmák fontos társadalmi szerepet töltek be, ugyanakkor tükrözték a kocsmába járók társadalmi hovatartozását is. A kispataki *Gazdakör* például a parasztság életével kapcsolatos üléskötések és mulatságok helyszíne volt. A kávéházak a polgárság „fórumai” voltak. A zsidó kocsmák látogatói vegyesek voltak: részben parasztemberek, részben polgárok. Windischgrätz kocsmája borkimérés volt, hasonló borkimérés volt a gimnázium kocsmája, a mai Gutenberg-terem, melynek falán a festmények a terem egykori rendeltetésére utalnak ma is. Az állomás kocsmája pedig a mindennemű és -rangú utazóközönséget szolgálta.

Kispatakon a második világháború előtt majdnem minden második ház kocsmá volt, amelyeknek egy részét zsidók működtették. Azonban miután elhurcolták őket, a kocsmák jó része megszűnt vagy átalakult.

Pontosítva ezt az értesülést: nemcsak Kispatakon, hanem egész Tokaj-Hegyalján sok háznál volt italkimérés, anélkül, hogy az illető gazda házát kocsmának rendezte volna be. Akinek szőlője volt, annak házában bort, akinek pedig gyümölcsöse volt, annál törkölyt és gyümölcspálinkát lehetett találni a Hegyalján. Sárospatakon 1945 előtt csak magánvendéglőkben folyt kisebb-nagyobb méretű vendéglátás.

A háború előtt bort, sört, kisüstit lehetett a kocsmákban inni, a háború után pedig többnyire csapolt sört, kimért rövid italokat (szilva-, cseresznye-, barack- és törkölypálinkát), valamint alkoholmentes Bambi üdítőt.

A XIX. században, a Bretzenheimok idejében *pálinkafőzde* volt Ardón, Patakon pedig kb. 1920-1940 között *szesz- és likőrgyárat* üzemeltetett Asbóth Aladár. Az állomásnál kb. 1970-ig működött a *Furmint szeszfőzde*.

Mivel ehhez a fejezethez találni a legtöbb adatot, melyeknek - nem pataki születésű lévén - csak esetlegesen jutottam a birtokába, így korántsem a teljesség igényével adom ki a kezemből ezt a munkát, sokkal inkább abban a reményben, hogy egy alaposabb, megszállottabb és szülővárosa iránt elkötelezett helynévgyűjtő folytatja majd.

A. A századelőtől az államosításig

A század első felében működő pataki kocsmákat egy-egy séta keretében mutatjuk be. Azok a kocsmákat, amelyek a háború után jöttek létre, e rész második felében tárgyalom. Több irodalmi mű tartalmaz pataki kocsmáról szóló részeket, ezek híressé vált pataki diákok tollából származnak, ilyen FEKETE Gyula *Bodrog-parti szerelmeink* című regénye, KÉPES Géza *A pataki diák* című verses önéletrajza, TÓTH-MÁTHÉ Miklós *Pecúrok* című regénye, *A pataki diákvilág anekdotakincse* eddig négy megjelent kötetéből a II., III. és IV. rész anyaga, valamint több Móriczmű, például az *Árad a Bodrog* című elbeszélés és a *Kamaszok* című regénytörödékek és színmű, melyek szintén e fejezetet gazdagítják.

Szentnegyed, városközpont:

Aranyszarvas

Béla király tér 2.

Az évtizedek során többször nevet cserélt. A háború előtt Kocsis István volt a tulajdonos, majd Varga László. Kocsmaként működött, fent cigányzenekarral, alól pincével, borozóval, söntés volt benne alul-felül.

KOMÁROMI János regényének egyik fő színhelye. Mivel a regény 1926-ban íródott, és a szerzőnek a század eleji Patakon töltött diákéveit örökíti meg, ebből arra következtethetünk, hogy a helyiség az *Aranyszarvas* nevet az 1800-as évek derekától a második világháborúig viselhette.

A második világháború után *Megyer kisvendéglő* vagy *Karajz-féle kocsmá* néven működött, az elmúlt években ismét *Aranyszarvas Restaurant* néven ismerték, majd a *Rock Gödör* fantázianevet kapta, mielőtt bezárták volna.

Ld. még I. fejezet *Aranyszarvas*, II/B. *Nagy étterem*, III. fejezet, *Rock Gödör*, *Aranyszarvas Restaurant*.

Fagerendás ld. *Körüljárás*

Ipartestület háza

A Patika-köz sarkán az *Ipartestület háza* táncos, vendéglős szórakozóhely, az ipartestületi bálók színhelye. Az ipartestület megszűnte után, 1949-től a régi művelődés háza, később az Esze Tamás Általános Iskola tornaterme.

Kaszinó

Az irodalmi művekben több *Kaszinó* elnevezés szerepel. Az adatközlők két kaszinótermet ismertek Patakon: egyet a mostani Szentnegyedben és egyet a Kollégium közelében, a Rákóczi úton. Említésre méltó a *Kollégium kaszinóterme* is.

a. Rákóczi kaszinó

A Szentnegyedben (ma Szent Erzsébet utca). Rövid ideig működött, kb. 1945-ben szűnt meg. Ma a Képtár.

b. Kaszinó vagy Molnár Pál-féle kocsmá

A Rákóczi út és a Lórántffy utca sarkán a második ház. Kb. 1970-ig. Ma a Bodrog Táncegyüttes tánc háza.

Nagypatak, *úri kaszinó.*/ Kispaták, *kocsmá kuglizó.*/ Vén iskola, Rákóczi-vár./ kettő közt a város sivár¹⁷⁰.

A *Kaszinó* boltíves régi ház, zöldre volt festve valaha, de már az elő lemosdatta, a kapu alatt szennylé folyik, s azon keresztül kell lépni, ahogy bemegy az ember az udvarra¹⁷¹.

Kártya csattog az *Úri Kaszinóban.*/ Fortuna kacsint, a kocka forog¹⁷².

Maguk igazán mulatságosak... Nem volt elég a *kaszinó*, persze meghalnának egy csésze fekete nélkül [bemegy a Vadászúrtbe az úri társaság]¹⁷³.

c. Ifjúsági kaszinó

Köszöntötték egymást mosolyogva és mikor mindnyájan egybegyülekeztek, felvultak közös nagy egyetértéssel az *ifjúsági kaszinóba*¹⁷⁴.

¹⁷⁰ KÉPES Géza, *Az álomba hullt város.* In KÉPES Géza, *A pataki diák. Versek.* Budapest, Kozmosz Könyvek, 1989. 48.

¹⁷¹ MÓRICZ Zsigmond, *Kamaszok. Elbeszélés* In: MÓRICZ Zsigmond *regényei és elbeszélései 4. Regények 1924-28.* Budapest, Magyar Helikon, 1963. 298.

¹⁷² FEKETE Gyula, *Hajnali kettő.* In FEKETE Gyula, *Bodrog-parti szerelmek.* Budapest, Móra, 1981. 203.

¹⁷³ MÓRICZ Zsigmond, *Kamaszok.* In MÓRICZ Zsigmond *regényei és elbeszélései 4. Regények 1924.* Budapest, Magyar Helikon, 1963. 96.

¹⁷⁴ *A pataki világ anekdotáinakcse, 1. köt.* Szerk. PANKA Károly, KOMÁROMI János, Budapest Sárospataki Diákok Országos Szövetsége, 1927. 15-16.

d. Tanári kaszinó

Mikor II. Rákóczi Ferenc hamvait szállították haza (1906), a *tanári kaszinóban* egy nagy társaság körében Feri bácsi [Soltész Ferenc, 1821-1915]] a régi időkről mesélt¹⁷⁵.

Ugyanabban az órában ment mindennap a *kaszinóba* wistpartijára s szinte percnyi pontossággal ment onnan haza [Szívós Mihály tanár (1840-1914)]¹⁷⁶.

Körülkarcsi ld. *Körülszaros*

Körülszaros vagy **Körülkarcsi** vagy **Fagerendás**

Az Erdélyi János utcán, a malom háta mögött. Eredetileg magánlakás volt, ma kb. száz éves az épület. Megjegyzendő: a pataki emlékezet mindig is *Körülszaros* néven ismerte ezt a kocsmát.

Ld. még II/B. *Baranyák-féle kocsmá* vagy *Italbolt*, III. fejezet: *Búfejtő* vagy *Körülszaros*.

Központ vendéglő

A Rákóczi úton, a mai Bodrog Hotel sarkán volt kb. 1970-ig. A szálloda építése előtt lebontották.

Ld. I. fejezet *Központ*, II/B. *Bodrog Hotel*.

Molnár Pál-féle kocsmá ld. *b. Kaszinó*

Rákóczi-pince

A Móricz által megjelenített *Rákóczi-pince* a Kollégium tulajdona volt, helyére nem történik utalás. Így nem valószínű, hogy azonos lett volna a Szentnegyedben található mai Rákóczi-pincével.

... éjfél után megtalálsz a *Rákóczi pincében* [...] ¹⁷⁷.

Somossy-féle kocsmá

Táncsics Mihály utca. A múlt században postaállomás volt, az udvarán hátul kerthelyiség is működött, egykor ide fordultak be a postakocsik. A Szerencs-Sátoraljaújhely vasútvonal megépítésével (1871) csak vendéglátó-helyiségként működhetett tovább. Bukovczky Nándor bérelte. A második világháború előtt rövid ideig ismét posta volt.

TÓTH-MÁTHÉ Miklós *Pecúrok* című kisregényében találunk róla rövid leírást, bár az író minden pataki helynevet átkeresztelt. Így csak fel-

¹⁷⁵ *A pataki világ anekdotakincse, 2. köt.* Szerk. PANKA Károly, KOMÁROMI János, Budapest Sárospataki Diákok Országos Szövetsége, 1930. 25.

¹⁷⁶ PANKA K., KOMÁROMI J., i.m., 1930. 54.

¹⁷⁷ MÓRICZ Zs., *Kamaszok. Elbeszélés.* i.m. 60.

tételezhető, hogy a regényben szereplő *Simonyi kocsmája* azonos lehetett a Somossyi-féle kocsmával. Erre utal a helyleírás, valamint a kocsmanév kezdőbetűje, az S:

Tatár Marci vágta a parkon át, kezében a demizsonnal, de fogalma sincs, hogy hová. [...] De hát hol lehet annak a *Simonyinak a kocsmája*? Megáll Lórántffy Zsuzsanna szobra előtt, felnéz rá, mintha a nagyasszonytól akarná megkérdeni. A szobor mögött rossz a kerítés, ahogy az iskolakert más részein is. Kibújik a résen, tanácstalanul körbekémlel [...] nem messze mögöttük nyitott kocsmáját, fölötte tábla: *VENDÉGLŐ. Cégt.: Simonyi Mihály.* [...] A söntéspult mögött idősebb asszony méri az italokat, biztos a vendéglős felesége¹⁷⁸.

Ld. még II/B *Veronka-féle kocsmá* vagy *Veronka*.

Urasági borkimérés

A mai Béla király téren az *V. András Étterem* tulajdonosának, Szalai Andrásnak a családi háza. Szalma bácsi volt a tulajdonos. Kocsmá is volt benne, 1945-ig működött.

Ld. II/B. fejezet Szalai-kocsmá,

A vasútállomás környékén:

Amerika

Ornstein Irén tulajdonos szállodája az állomással szemben, amit tulajdonosáról *Ornstein-nak* is neveztek¹⁷⁹, benne kocsmá is működhetett.

...az *Amerikához* címzett közeli kocsmából liter borral közeledett Tengely Orbán s ekset ittak néhányan¹⁸⁰.

Ld. II/A. *Búzási-féle kocsmá*, II/B. *Állomás melletti kocsmá*.

Búzási-féle kocsmá

A szocialista rendszerben *20-as italbolt*. Ornstein Irén szállodatulajdonos házában működött az egykori kisvasút megállójánál kb. 1945-ig, majd időse Szalai András vezette 1970-ig. Ma füves tér, a buszmegálló előtt.

Tóth-féle kocsmá

Eötvös út. A két világháború között működött.

¹⁷⁸ TÓTH-MÁTHÉ Miklós, *Pecúrok*. Regény. Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1989. 49.

¹⁷⁹ BALASSA I., i.m., 1994. 61.

¹⁸⁰ KOMÁROMI János, i.m. 105.

Nagy utca (ma Kossuth Lajos út):

Állás vendéglő vagy Feldmészter vagy Hungária vagy Veres Kávéház és Szálloda

Ugyanannak az épületnek a különböző nevei. Kb. 1945-ig működött. A *Feldmészter* Vámos Dezső vendéglős és szállodás működtette. Ma háztartási bolt.

Ld. I. fejezet *Veres kávéház* vagy *Állás vendéglő* vagy *Város vendégfogadója* vagy *Hungária*.

A *Császárvágás* és *Szombat este* című MÓRICZ-elbeszélésekből az író apjának egyik hitelezőjeként ismerhetjük meg *Feldmészter urat*; s ilyen nevű ember valóban élt Patakon. A *Sárospataki Ifjúsági Közöny* hirdetései között is ott van a reklámja:

Leghíresebb vendéglő Sárospatakon a *Feldmészter Hermané*...¹⁸¹.

Feldmészter vendéglős nevét MÓRICZ a *Kamaszok* című színjátékában is megörökítette:

ZÓLYOMI Magának szerencséje van, *Feldmészter* úr.

VENDÉGLŐS nekem nem szerencsém van, hanem pénzem. [...]

Majd itt van a *Feldmészter* úr, van neki sok pénze... Dersyné élvez, *Feldmészter* fizet!¹⁸².

Borozó (1.) ld. *Giebizer-féle kocsmá*

Borozó (2.) ld. *Kendecsi kocsmá*

Fehérló ld. *Kendecsi kocsmá*

Feldmészter ld. *Állás vendéglő*

Giebizer-féle kocsmá vagy **Borozó (1.)**

A mostani *Dobó ABC* helyén, a Dobó Ferenc utca és a Szemere utca sarkán. Vegyesbolt és kocsmá egyaránt volt benne. A két világháború között *Borozó* néven ismert.

Hungária ld. *Állás vendéglő*

Kendecsi kocsmá vagy **Fehérló** vagy **Borozó (2.)**

¹⁸¹ KOVÁTS Dániel, *Móricz Zsigmond és Sárospatak*. Miskolc, Felsőmagyarország Kiadó, 1994. 151.

¹⁸² MÓRICZ Zsigmond, *Kamaszok. Vígjáték három felvonásban [1927?]*. In MÓRICZ Zsigmond, *Színművek 1927-1928*. Budapest, Szépirodalmi, 1956. 476. 82-83.

A Nagy utca (ma Kossuth Lajos út) és az egykori, ma befalazott Papp-sor sarkán. 1980-ig működött, ma élelmiszerüzlet.

Megjegyzés: a *Borozó* (1.) és *Borozó* (2.) azonossága nem állapítható meg egyértelműen [a Szerző].

Körös kocma vagy **Szoffer-féle kocma**

Kossuth utca. Kb. 1970-ig működött. A varroda tulajdona lett.

Lépcsős ld. *Vadászkürt étterem*

Megyer kisvendéglő ld. *Vadászkürt étterem*

Nádaskai Ernő-féle kocma

A mai Kossuth úton, a Patika-köztől a második ház. Kb. 1960-ig működött. Utána a Takarékszövetkezet, majd a Rákóczi könyvesbolt volt benne. Ma üres.

Patak kocsmatörténetében volt még példa az 1800-as években arra, hogy kocma helyén takarékpénztár nyílt:

Ez a tőből vedlett magyar [Milko bácsi], kinek a *mai takarékpénztár helyén kis korcsmája* volt...¹⁸³

Szoffer-féle kocma ld. *Körös kocma*

Vadászkürt ld. *Vadászkürt étterem*

Vadászkürt étterem vagy **Vadászkürt**

Későbbi nevei: **Megyer kisvendéglő** vagy **Lépcsős**

Béla király tér 2., a postával szembeni sarkon. Csak neve azonos a kollégium háta mögötti egykori *Vadászkürt*tel (ld. I. fejezet).

KOMÁROMI János leírása alapján a Bodrog-parton vagy legalábbis a folyó közelében lehetett. A szocialista rendszerben *Zenés étterem* vagy *Nagy étterem*. Ez utóbbi a név viszont már Móricz idejében is használatos volt:

A nagy étterem üres marad, csak a vastag és nehéz otromba korcsmáros ül magának. [...] - Hát diák van-e valahol? /Herschli mindent tud: /- A *Vadászkürt*ben van egy-kettő. [...] A *Vadászkürt*ben nyolc-tíz diák csücsült!¹⁸⁴

Nem szoktam kocsmába járni, de egy alkalommal látogatóból hazatérőben összetalálkoztam Király Zoltán szénior úrral, s mivel volt valami megbeszélni valónk, meg hívős is volt, betértünk a *Kürt nevezetű „kávéházba”*¹⁸⁵.

¹⁸³ PANKA K., KOMÁROMI J., i.m., 1927. 129.

¹⁸⁴ MÓRICZ Zsigmond, *Pataki diákok közt*. In MÓRICZ Zsigmond, *Árad a Bodrog*. Miskolc, Felsőmagyarország, 1998. 9-10.

¹⁸⁵ *A pataki világ anekdotáinak*, 4. köt. Feld. és s. a. r. KIRÁLY Zoltán. Sárospatak, Pataki Diákok Szövetsége, 2001. 68.

Pár nap múlva, örülve a közelgő évvégének, beültünk néhányan a *Vadászkürt mulató* legszeles kis szobájába, iszogatni. Mondtuk a pincérnek, hogy ha tanár közeledik, akkor jelezze¹⁸⁶.

A Móricz *Kamaszok* című drámájának, valamint regénytöredékének Vadászkürtje alighanem az átlagos kisvárosi, polgárok által látogatott vendéglő leírása:

Ott ülve egyedül a piszkos, mártásos, boros, undok veres abrosz mellett, a *Vadászkürt* hátulsó söntésében, egyedül - jaj, csak meg ne lássák a diákok...¹⁸⁷

A *Kamaszok* színmű három felvonásából a második nagyrészt a Vadászkürtben játszódik (a II. felvonás második színe, 17. jelenetben):

Persze, mikor tanuljon? Mindig dolga van. Hol a *Lityimél*, hol a *Vadászkürt*ben... a *hetes szobában*... ott sok dolga van... egyszóval nem ér rá kollokválni. Már ez is itt vénül a kollégium nyakán¹⁸⁸.

Itt a *Vadászkürt* mellett... túl... Mellettünk van ugye a Vadászkürt, azután az a nagy új emeletes ház, abba... [...] Kint van az ügyvédi tábla. Első emelet, utcai lakás. Onnan átmegy a *Vadászkürt*be és megkeresed a kasszírót...

NYILAS *még jobban elrémül*. A kasszírót.

PETNEHÁZY Ha még nem volna az étterembe, a *hetes szobában* megtalálod.

NYILAS *A hetes szobában*...¹⁸⁹

Második felvonás / Második szín

*A Vadászkürt udvara. A ház tornáca s előtte régiesen az udvar.*¹⁹⁰

Misi, jönnek a jogászok... [*a Vadászkürtbe*]¹⁹¹

Veres Kávéház és Szálloda ld. *Állás vendéglő*

Vitek-féle kocsmá

A Kossuth út 28., a Patika-köz és a Lórántffy utca közötti szakaszon. Valójában magánház volt, tulajdonosának, a Vitek családnak nagy szőlőterületek voltak, a bort a háznál árusították. Az 1970-es években meg-

¹⁸⁶ KIRÁLY Z., i.m. 260.

¹⁸⁷ MÓRICZ Zs., *Kamaszok. Elbeszélés*. i.m. 304-306.

¹⁸⁸ MÓRICZ Zs., *Kamaszok. Színmű*. i.m. 44.

¹⁸⁹ MÓRICZ Zs., *Kamaszok. Színmű*. i.m. 58-9.

¹⁹⁰ MÓRICZ Zs., *Kamaszok. Színmű*. i.m. 81.

¹⁹¹ MÓRICZ Zs., *Kamaszok. Színmű*. i.m. 93.

szűnt a borásítás, az utcai frontra eső részt ügyvédi irodának adták bérbé.

A Hídra járó út vagy Hídhöz vezető út:

Angelianus ld. *Lájbri kocsmá*

Dávid András-féle kocsmá ld. *Középső kocsmá*

Kis Pipa

A mai Attila utcán volt, a mostani mosógépjavitó mellett. Nádaskay Ernő vezette a háború előtt, utána államosították, kb. 1948-ban csukták be.

A pataki *Kis Pipa vendéglőben* nemegyszer kivette a hegedűt a primás kezéből, ha jó kedve kerekedett [1947-ben Tussay Tivadar másodéves teológus].¹⁹²

Középső kocsmá vagy Dávid András-féle kocsmá

Attila utca, 1950-ig. Ma magánlakás.

Lájbri kocsmá vagy **Angelianus**

A régi vámház körül lehetett.

Ld. még I. fejezet.

Messzelátó kocsmá

A régi híd vámháza és a mostani polgármesteri hivatal között állt.

Ld. még I. fejezet.

Modlányi kocsmá

1962-ig. A város felől nézve a híd bal oldalán lehetett.

Ld. még I. fejezet.

Páterek kocsmája

A Cigánysor elején több kocsmá is volt. A Cigánysor (mai Retel utca) sarkán, Binét Menyhért háza volt, annak az alsó része. 1945-ig működött. Ma *Retel Vitéz Borozó és Panzió* a Retel utca és az Attila utca sarkán.

Ld. még I. fejezet.

Kispatak:

Ádler-féle kocsmá

Az Árpád utcán volt.

Bírenbomb ld. *Birnbaum*

Bírenbaum-féle kocsmá ld. *Birnbaum*

¹⁹² KIRÁLY Z., i.m. 129-130.

Birnbaum vagy Birenbomb vagy Birenbaum-féle kocma

A kispatakiak kiejtésében *Birenbomb* vagy *Birenbaum-féle kocma*.

Birnbaum Sámuel kispataki zsidó kocsmárosé volt. A kis bolttól lejjebb a Gárdonyi úton, a Téglagyár fele. Az államosításig működött.

Csorba-féle kocma

„Az 1950-60-as években [...] az években a *Csorba család is kocsmát* nyitott háza egyik helyiségében, mely az utcára nyílt”¹⁹³. A házi kocma a Gárdonyi Géza út jobb oldalánál volt, a bolttól feljebb, talán 42. szám alatt. Csorba Andrásné még él [2002-ben]¹⁹⁴.

Gazdakör

„Az Árpád út elején, a híd irányából balkéz felől. A sárospataki gazdák gyülekező helye. Az eleje kocma volt, hátul pedig teraszos vendéglő kocsibeállással. Fénykorában, a két világháború között vendéglő volt. Kártyázni, biliárdozni lehetett benne, „hölgyek is voltak ott”. 1948-ban államosították. Még az 1800-as évek derekán nyílt meg.

TAMÁS Erzsébet Kispatakról szóló helytörténeti munkájában a következőket írja róla: „Az alsóhatári és a kispataki parasztgazdák szükségét érezték, hogy a hídtól 40 méterre lévő területet – mely hosszú ideig pihenőhelyül szolgált – megvegyék. A pihenésre szükség volt, mert az állatokat meg kellett etetni, itatni, és az embereknek is fel kellett frissülniük: mosakodni, enni-inni. Ezért építettek egy csürt. [...] Tehát először a vásárookra igyekvő emberek és állatok felfrissülésére szolgált ez a hely, és azok számára, akik gyalogosan mentek a felső Nagy-patakra. Majd 1909-ben elhatározták, hogy a csűr elejébe épületet emelnek. Ezt meg is tették. Az alapító gondolat Molnár János (Jankó) fejében született meg, aki képviselő volt. Az összegyűlt emberek vezetőséget is választottak. Az elnök: Leskó István, társelnök: Varga István és Kézi Bálint János volt. Tekintélyes személyek segítettek ennek az elgondolásnak a megvalósítását Kanta Sándor és dr. Havrilla Mihály személyében. Az épületben kocsmát is nyitottak és szolgálati lakás is volt. Nyáron a csűrben gyűléseket, bálakat, tartottak. Télen a belső helyiségeket vették igénybe.

Molnár János országgyűlési képviselő, felsőházi tag, a Gazdakör alapító tagja, a Kisgazdapárt elnöke 1917-ben megvásárolta a „mozgófilm” vetítési jogát. Először a Gazdakörben, később az Ipartestület nagytermében indult hódító útjára a némafilm, 1928-tól megjelent a hangosfilm.

¹⁹³ TAMÁS Erzsébet, *Kispatak múltja, jelene és jövője: 1352-2001*. Sárospatak, 2001. 71.

¹⁹⁴ TAMÁS Erzsébet közlése.

Először csak hordozható székek voltak a bérelt helyiségben és a vá-
szon előtt cigányzenészek muzsikáltak, néha zongorakiséret is volt”¹⁹⁵.

A háború után a Gazdakör elvesztette jelentőségét. Kocsmaként mű-
ködött tovább. A hozzá tartozó szolgálati lakásban 1946 óta lakik egy
család¹⁹⁶”.

FEKETE Gyula regényének érettségiző diákjai többször felkeresik,
neve ott *Gazdaköri kocsmá*:

...nem lehetett olyan szerény a kaland, hogy a följazott lelkekben izgalmakat ne ka-
varjon: egy kisfröccs a *gazdaköri kocsmában*...¹⁹⁷

Ezt éreztem én meg a múlt héten, a *gazdaköri kocsmában*. / Elég szép nő volt, és nem
is nagyon öreg, nemigen több huszonöt évesnél. Csak rondán festette magát. Ha egy öreg
nő kiken magát, azt még meg tudom érteni – „kendőzőszerekkel”, ugye -, de minék ken-
dözi el a természetes szépségét a fiatal? Vagy ez a szakmájához tartozik?¹⁹⁸

Pénteken este, mintha csak összebeszéltek volna, pedig nem beszéltek össze, a *gazda-
köri kocsmában* találkozott szinte az egész osztály. Ittak, daloltak, záróráig. A platinaszőke
pincérlány hamar eltűnt. / Tulok úgy berúgott, lefeküdt a padlóra. Kezénél-lábánál fogva
kivitték, s hátul az udvaron befektették egy szőn alá, melyet kijózanítóhelyiségnek használt
a kocsmáros, s időnként friss szalmával almozott be. ¹⁹⁹

Goreczki-féle kocsmá

Árpád út. Bolt is volt ott. A két világháború között működött.

Kilenc lépcsős kocsmá

Gárdonyi Géza út eleje, a híd után jobbra. A két világháború közt
üzemelt, ma családi ház. Nevét a lépcsőről kapta, mely a hídhöz felmenő
Árpád útról vezet le ezekhez a házakhoz.

Kocsmá a Jóvilághoz vagy Kohn kocsmá vagy Kohn-gödör

A hídon átmenve (a mostani Arad utcán), a bal oldali gödörben állt a
Csorba-féle ház földszintjén kb. 1920-1945 között. Ma családi ház.

Kohn-gödör ld. *Kocsmá a Jóvilághoz*

Kohn kocsmá ld. *Kocsmá a Jóvilághoz*

Landau Ferenc kocsmája és vegyesboltja

Az Árpád úti elágazásnál, a háború előtt. Tulajdonosát, a zsidó szár-
mazású Landau Ferencet valószínűleg elhurcolták. Az ötvenes években

¹⁹⁵ TAMÁS E., i.m. 2001. 65-66.

¹⁹⁶ TAMÁS E., i.m. 2001. 75.

¹⁹⁷ FEKETE Gyula, *Bodrog-parti szereplőink*. Budapest, Móra, 1981. 218.

¹⁹⁸ FEKETE Gy. i.m. 261-262.

¹⁹⁹ FEKETE Gy. i.m. 265.

cipészműhely volt, ma üres kis ház a Bodrog-parti töltés alatt. Mellette egy kis élelmiszerbolt áll az itt lakók rendelkezésére²⁰⁰.

Mezei-féle kocsm

Az Árpád úton, a jelenlegi *Vár Söröző Vendéglő* (ld. III. fejezet) után néhány házzal állt. Kb. 1960-ig működött kocsmaként. Tulajdonosa Mezei Feri bácsi és felesége, Ica néni volt. A háború előtt bolt is volt benne.

Párkányi-féle kocsm és vegyesbolt

Gárdonyi út 17., a mostani gumijavitóval szemben.

„Az 1940-50-es évektől számítva nagy látogatottságnak örvendett a *Párkányi Kálmán-féle kocsm*, mely egyben bolt is volt. Belépni a ház előtti parányi kertből lehetett, az ajtaja ma is látható”²⁰¹.

A háború után kb. 1960-ig működött. Ma üres, az épület jobb felső sarkában látható egy régi falfelirat: „PÁLINK” – az A már nem látszik.

Petróczi-féle kocsm

Gárdonyi út 5. Ma lakóház.

Hustác (Józseffalva):

Csillag kocsm vagy Weisz-féle kocsm

A Majorkert sarkával szemben, attól délre. Ma lakóház.

Ld. még I. fejezet.

Hámli-féle kocsm

Szent József út. A két világháború között működött.

Lantos kocsm

Az alsó Hustác elején. 1945-ig működött.

Ld. még I. fejezet.

Weisz-féle kocsm ld. *Csillag kocsm*

Héce (Végardó felé):

Gerő-féle kocsm vagy Krausz-féle kocsm

Az Újkeresztény udvar közelében. Rajz Lajos tulajdona lett. Ma raktár.

Krausz-féle kocsm ld. *Gerő-féle kocsm*

Ispotály kocsm

²⁰⁰ TAMÁS E., i.m. 2001. 66, 75.

²⁰¹ TAMÁS E., i.m. 2001. 70.

Az Ispotály-közben, kb. 1945-ig. Közéleiben, a Görbe utcán nyilvános ház működött kb. 1948-ig; *piros lámpás ház*ként emlegeti a szépirodalom és a szájhagyomány.

B. A második világháború után

Mindenképpen különbséget kell tenni a második világháború előtt, illetve utána, a szocialista gazdálkodási rendszer idején működő kocsmák között, elsősorban azért, mert az államosítással a korábbi egyéni vállalkozások helyét átvették a szövetkezeti, majd állami igazgatású egységek.

1945. után megszerezte a *Hangya Szövetkezetek* üzlethálózatának átalakításával indították el a *Földműves Szövetkezeteket*. 1946-ban Patakon öt állami és földműves-szövetkezeti vendéglátó egység kezdte meg működését.

A szövetkezetek többszöri körzetesítésével alakultak meg az *Általános Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezetek (ÁFÉSZ)*. Patakon 1954-ben megszűnt az állami vendéglátó-ipari tevékenység, és az egész községben az ÁFÉSZ kezébe került a vendéglátó szakma irányítása. Patakot 1968-ban nyilvánították várossá, ebben az évben az ÁFÉSZ 83 dolgozóval már 18 vendéglátó-ipari egységet működtetett.

A szocialista tervgazdálkodás éveiben a lepusztult üzletek helyett újakat építettek, a még használható épületeket felújították, korszerűsítették. Általában a települések központi részében, títustervek alapján jöttek létre a boltot és a vendéglátó üzletet magukban foglaló épületkomplexumok.

A viszonylagos jólét, a technikai fejlődés különféle profilú üzletek kialakítását tette lehetővé. Az *italbolt*tá eufemizált kocsmák mellett sorra nyitottak *büfét, falatozót, cukrászdát, presszót, éttermet*²⁰², *bisztrót, eszpresszót*. Ezeknek a neve magyarázatra szorulhat ma már.

Büfé: falatozó; vendéglátó-ipari üzem, ahol hideg és meleg ételeket, italokat *állva* fogyasztanak²⁰³.

Bisztró: gyorsbüfé; pult melletti fogyasztásra berendezkedett, meleg ételeket, frissensülteket is kiszolgáló vendéglátó üzem. Falatozó. Franciaországban kisvendéglő, kiskocsmá²⁰⁴.

²⁰² SISKÁ József, *Bodrogközi kocsmák és vendégfogadók*. In *Széphealom 10*. Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve. Szerk. KOVÁTS Dániel. Miskolc, Kazinczy Ferenc Társaság, BAZ Megyei Levéltár, 1993. 481.

²⁰³ *Idegen szavak és kifejezések szótára*. Szerk. BAKOS Ferenc. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1984. 119.

²⁰⁴ BAKOS F., i.m. 104.

Eszpresszó, presszó: kis vendéglátó-ipari üzem, ahol gépkávét, cukrászsüteményeket és italokat árúsítanak²⁰⁵.

Érthetővé válik a szocialista rendszerben az a törekvés, hogy a vendégek ne üljenek le, hanem gyorsan fogyasszanak, és távozzanak. Ezt szolgálták az általában *talponálló* néven emlegetett büfék és bisztrók. A bisztrók abból a meggondolásból kerültek a gyűjtésbe, mivel ezeket is első sorban a szeszesital-fogyasztás tartotta fenn, a cukrászdák pedig hasonló okból: noha ide nők és esetenként gyermekek is jártak, a mai gyakorlattal ellentétben szeszes italt is felszolgáltak itt (presszó, eszpresszó), ezzel növelve a bevételt. Ez a cukrászdák nagy részét italozó helyévé züllesztette. Idővel rendelettel kellett megtiltani a dohányzást ezekben az egységekben, mert a cukrásztermékek füst-ízűvé, ehetlenné váltak. Ahol a régi „kocsma” fogalmának értelmében étel- és italfogyasztás céljából le lehetett ülni, azok az *éttermek* voltak. Jelentős volt a presszókává bevezetése a hatvanas évektől – gyakorlatilag mindenfajta vendéglátó-ipari egységben volt kávéfőző gép, azaz presszó.

A szocialista tervgazdálkodás idejének sárospataki viszonyairól sok érdekes adatot tartalmaz a *Beszámoló a Földművelésügyi Minisztérium 5 éves fejlődéséről...* című dokumentum, mely a pataki ÁFÉSZ archívumában található. A beszámoló az 1962-1966. közötti ötéves tervgazdálkodásról tudósít. Ez a tervgazdálkodás második ciklusa volt. A földművelésügyi minisztérium területe ebben az időszakban Sárospatak, Végardó, Károlyfalva, Makkoshotyka, Hercegekút, Bodrogolaszi, Vajdácska és Györgytarló községekre terjedt ki. Tevékenységi köre természetesen nemcsak a vendéglátóiparra korlátozódott, hanem felölelte a kereskedelem, a mezőgazdasági szolgáltatások és kulturális tevékenységek területét is.

Egy részlet a *Vendéglátóipar* fejezetből:

„Az elmúlt öt évben vendéglátó-ipari üzlethálózatunk jelentősen átalakult. Nagyrészt megszüntettük *vendéglátó-ipari egységeink korszerűtlen, korcsma jellegét* [1967-ben a korcsma szót r-rel gépelték le. A Szerző]. Átépítésre került a hercegekúti, bodrogolaszi, györgytarlói italbolt. Makkoshotyka község új italboltot kapott.

Sárospatakon a *II. osztályú presszó* 1965/1966. évben teljes átépítést nyert és modern, kulturált szórakozóhellyé fejlődött. Átépítettük az *állomás melletti korcsma* épületét és *egyáltalán ételes melegkonyhás bisztrót* hoztunk létre. Az egységek túlnyomó többsége új berendezést kapott és lényegesen javult a korszerű vendéglátó-ipari gépek és felszerelések ellátottsága. [...]

²⁰⁵ BAKOS F., i.m. 232.

Mіндеzek a szervezési intézkedések kedvező hatást gyakoroltak a forgalom növekedésére és nagyobb mértékben biztosították az idegenforgalom lekötését”.

A *Sajátkészítésű ételek termelése és forgalmazása* című bekezdésben a következőket olvashatjuk:

„A körzeten belül és a körzeten kívül is több termelőszövetkezet igényelte a disznótoros és halvacsora rendezvényeket. Szövetkezetünk folyamatosan szervezte és biztosította a kulturált szórakozást Sárospatakon és a körzethez tartozó községekben. Minden évben disznótoros vacsorákat rendeztünk, melyeken fővárosi művészek vagy a szövetkezet táncsoportja nyújtott színvonalas szórakozást a lakosságnak.

Szerveztünk érettségi találkozót, esküvőket, névnapokat, banketteket és az éttermek kapacitásához mérten egyre nagyobb mértékben kötöttük le a jelentkező idegenforgalmat. Nagyban elősegítette a forgalom növelését a saját hizlalásból származó árualap biztosítása.”

Majd egy beszédes adat: „Az italforgalom az összes forgalomnak mintegy 70 %-át teszi ki.”

Tehát a földművesszövetkezet kínálatából a fogyasztók túlnyomórészt az italokat vásárolták. Az alábbiak taglalják ezt az adatot:

„A vendéglátó-ipari egységek áruellátása az elmúlt öt év időszakában nagyrészt zökkenőmentes volt. Egy-két cikktől eltekintve a kereslet mindenben ki tudjuk elégíteni. Nagyobb hiányosság csak a sörellátás területén mutatkozott, ebből kellő mennyiséget nem tudtunk biztosítani. Az áruhiányt a hűsi és szikvíztermelés [emelésével] és gyümölcslevek árusításával igyekeztünk pótolni. A hűsi és szikvíz ellátás általában kielégítő volt, az erős nyári szezonban a szállítási kapacitás hiánya miatt kisebb ellátási zavarok előfordultak.²⁰⁶”

„Az idegenforgalom és a melegkonyhás egységek problémáját megoldja a most épülő új szálloda-étterem [a Bodrog Hotel] (1968 I. félévére tervezik). Megvizsgáltuk a két étterem, a *zenés presszó* és a cukrásztermelő üzem 1966. évi gazdálkodását.”

²⁰⁶ *Beszámoló a Földművesszövetkezet 5 éves fejlődéséről az 1967. március 12-i küldöttgyűlésre.* Sárospatak, Sárospatak és Vidéke Körzeti Földművesszövetkezet. BNyV. 1967. 12.

„A *zenés étterem* forgalma az elmúlt öt év alatt háromszorosára nőtt. Az étterem még mindig veszteségesen működik. Az egység 1966. évi vesztesége 24 ezer forint²⁰⁷.” [Átszámítva a mai pénzre kb. 2,5 millió forint].

A vendéglátó-ipari és kereskedelmi egységek egyaránt életképtelenek voltak állami támogatás nélkül. Az ún. *gebines rendszerű egységeknél*, tehát a szabadkasszás elszámolásban működő vagy ilyen alapon bérbe adott egységeknél²⁰⁸ a nyereség „ott maradt” a bérlőnél. Ezen pedig sem a szakmai tudás átadása, sem a szocialista erkölcsre való nevelés nem változtatott. A *Vagyonvédelem* című fejezet szolgáltat idevágó adatokat: leltárhányok és többletek mutatták nemcsak a saját zsebre történő, hanem a felelőtlen, szakszerűtlen gazdálkodást. Sárospataknak és környékének gazdálkodása mégis lényegesen jobb volt a megyei átlagnál:

„A 10 ezer forinton felüli leltárhány összege 1962. évhez viszonyítva 38 ezer forintról 14 ezer forintra csökkent.”

A leltárhány és a leltári többlet egyaránt baj:

„Nem megnyugtató a nagy összegű többletek alakulása. A 10 ezer forinton felüli többletek száma 1966. évben 13 db. volt.”

A lopásnak erkölcsi neveléssel próbálták gátat vetni:

„Fontos feladatnak tartjuk a dolgozók erkölcsi nevelését. Ezért a hiánnyal elszámolt dolgozókat többször behívtuk és beszámoltattuk a hiány okáról; megmagyaráztuk az ezzel járó anyagi hátrányt, erkölcsi következményeket.”

A *Káderképzés* fejezetben azonban konkrét eredményekről olvashatunk:

²⁰⁷ *Beszámoló...*, i.m. 13.

²⁰⁸ BAKOS F., i.m. 950.

„Az elmúlt időszak alatt 26 kiskereskedelmi és 11 vendéglátó-ipari dolgozó szerzett szakképzettséget” [a sátoraljaujhelyi szakmunkás tanfolyamon]²⁰⁹.

A dokumentum *Határozati javaslat* része az 1968-as évvel kezdetüket vevő beruházásokról tudósít:

„A fürdő területén a kisvendéglő beüzemelését időben biztosítani kell és a torlódások elkerülése végett a beruházás érdekében kiegészítő pavilonokat kell üzembe helyezni.

A lakosság kulturált szórakoztatása, ellátásának bővítése érdekében fokozni kell a különböző rendezvényeket (érettségi találkozók, hal- és disznótoros vacsorák, tea-estek, zárszámadási gyűlések, lakodalom, keresztelők, stb.) szervezését. / Határidő: azonnal és folyamatosan.²¹⁰”

„Mindent el kell követni annak érdekében, hogy a szövetkezet két nagy limiten felüli beruházása, a *trinitárius kolostor szálloda és vendéglővé* való átalakítása év végére befejezést nyerjen és az áruház céljára szükséges terület biztosítva legyen [a későbbi *Borostyán Szállóról* van szó]. A szanálásokat ez évben be kell fejezni, hogy a beruházást 1968-ban megkezdhesük.”²¹¹

„*Bodrogbalász* községben a bolt és italbolt telkének körülkerítése lehetőségét az igazgatóság vizsgálja meg, s amennyiben a tartalékolt keretből telik, úgy a körülkerítését 1967-ben meg kell oldani. Biztosítani kell továbbá a bolt és italbolt csatornázását, mivel ennek hiánya veszélyezteti az épület állagát.”²¹²”

A fenti adatok hitelesen tükrözik a város fejlődésének nem minden zökkenőtől mentes, de intenzív szakaszát. Sárospatak város arculatát formálta a *Központ vendéglő* egykori helyének közelébe épülő *Bodrog Hotel*, valamint a *trinitárius kolostorból* átalakított *Borostyán Szálló*. Ezek a vendéglátó-ipari egységek a hajdani út menti fogadók szerepét vették át. A

²⁰⁹ *Beszámoló...*, i.m. 23.

²¹⁰ *Határozati javaslat*. In *Beszámoló...*, i.m. 4.

²¹¹ *Határozati javaslat*. In *Beszámoló...*, i.m. 6.

²¹² *Határozati javaslat*. In *Beszámoló...*, i.m. 7.

szállodák melegétel- és italkínálata ugyanis kielégíti a szállás, étkezés és italfogyasztás együttes igényét is.

A nyolcvanas évek közepe a szerződéses, majd privát üzletek elterjedésének időszaka. A kocsmák nyitása a közvélemény szerint egyet jelentett az azonnali, gyors meggazdagodással. Ennek reményében gomba módra szaporodtak, nyíltak országszerte egymás után és egymás mellett a hasonló réteget megcélzó épületek. A szakismeret híján nyolcvan százaléuk egy évnél nem működött tovább²¹³.

Ezt a liberalizálódást jelezték a kocsmanevek is: a pataki vendéglátásban és kereskedelemben jelenleg fontos szerepet játszó Szalai András vállalkozása (ld. *Kötélverő kocsmá*) a nyolcvanas években annak a folyamatnak a kezdetét jelezte, amely napjainkban teljeseedik ki. A Szalai családnak már az előző nemzedéke is foglalkozott vendéglátással, kocsmabérléssel (ld. *Búzási-féle kocsmá*, majd *20-as italbolt*, melyet idősebb Szalai András vezetett az államosítást követően 1970-ig.).

S hogy nemcsak az alkoholos italok fogyasztóinak kedveztek Patakon, bizonyítja a Szabadság (mai Béla király) téri *Tejivó*, mely a valóságban tejbolt volt, ahol tejtermékeket árusítottak, és helybeni fogyasztásra is felosztáltak tejet, kakaót. (Ma a *Misi Husi húsbolt* van a helyén.)

E részhez egyetlen irodalmi igényre törekvő mű szolgál adalékkal: E. KOVÁCS Kálmán *Pataki háztetők alatt* című verseskötete. Egy kispataki kocsmára való utalást találhatunk RÁCZ István *A semmi partiján* című önéletrajzi regényében. Ezekon kívül a földművevesszövetkezet *Beszámolója* áll a kutatás rendelkezésére.

Belvárosi vendéglátó-ipari egységek:

7-es étterem

Ld. *Kis étterem*.

Borozó

Ld. II/A.

Borostyán Szálló és Étterem

Kádár Kata (ma Szent Erzsébet) út 28. Étterem és presszó működött benne. Földszinti nagy helyiségében az étteremben bokszokkal voltak elválasztva az asztalok. Különböző együttesek léptek fel, főként cigányzene-

²¹³ KERÜLŐ Judit, *Egy tradicionális szórakozóhely - a kocsmá*. In *Szórakozás, te Janus-arcú!* [s.l.], MTA Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Tudományos Testületének Közleményei, 1993. 41.

kar zenélt. Az étteremből lehetett felmenni a galériára, ott volt a presszó. Itt gépzene szólt később. Különtermét külföldi delegációk fogadására vette igénybe a tanácsháza, de lakodalmakra is ki lehetett bérelni.

„1968-ban - Sárospatak várossá nyilvánításának évében - megkezdte működését a Rákóczi vár szomszédságában a *Borostyán szálló és étterem*. Ez virágkorában képes volt 65 személynek szállást adni, 350 személynek pedig az étkeztetéséről gondoskodni. Idők múltán azonban a szálló és étterem ázsiója csökkent, ezért 1998-ban a *Borostyán* bezárt²¹⁴.”

„Mindent el kell követni annak érdekében, hogy a szövetkezet két nagy limiten felüli beruházása, a *trinitárius kolostor szálloda és vendéglővé* való átalakítása év végére befejezést nyerjen ...”²¹⁵.

„Kolostori nyugalom, speciális ételek...”²¹⁶.

Halászcserda

Ld. *Kis étterem*.

„Halászlé különlegességek. Halból készült és hagyományos magyaros ételek²¹⁷.”

Hangulat eszpresszó ld. *Nagycuki*

Hotel Bodrog

Rákóczi út 58.

Országos Széchényi Könyvtár

„Az idegenforgalom és a melegkonyhás egységek problémáját megoldja a most épülő új szálloda-étterem. (Felépítését 1968 I. félévére tervezik.)”²¹⁸

„A város központjában épült 4 szintes kétszillagos kategóriájú szálloda. A vendégek rendelkezésére 47 db zuhanyfülkés, 2 ágyas szoba és lakosztály áll. A szálloda ablakaiból csodálatos kilátás nyílik a történelmi hangulatú városra. II. osztályú étterme, különterme ízletes ételekkel várja

²¹⁴ DOBAY Béla közlése.

²¹⁵ *Határozati javaslat*. In *Beszámoló...*, i.m. 6.

²¹⁵ *Határozati javaslat*. In *Beszámoló...*, i.m. 6.

²¹⁶ *Sárospatak térkép*, készítette DOMOKOS György. Budapest, Kartográfiai Vállalat, 1987.

²¹⁷ *Sárospatak térkép*. 1987.

²¹⁸ *Beszámoló...*, i.m. 13.

kedves vendégeit. A szálloda és étterme kiválóan alkalmas színvonalas konferenciák, alkalmi összejövetelek, esküvők lebonyolítására.²¹⁹

Kis étterem vagy **Pallagi-féle mulató** vagy **7-es étterem**

Lépcsős étterem néven is emlegették.

Kossuth utca 57. szám.

Mulató volt. Az előterében ivó, a vendéglőrész bent volt. Farbár Gyula és a nagy, fekete kalapos Balogh Ernő cigányzenekara játszott benne (cimbalom, primás, kontrás és bőgős). Vegyes társaság járt ide: sok diák, fiatalok és idősebbek, akik kint söröztek. Sok turista vacsorázott itt.

Az 1980-as években *Halászszárdá*. Zenegép is volt benne.

Ma *Hetes étterem* néven működteti az önkormányzat. Előfizetéses étkeztetést biztosít elsősorban iskolásoknak, önkormányzati és a környéken dolgozó egyéb tisztviselőknek.

Kiscuki vagy **Kispresszó** vagy **Márka presszó**

Hivatalosan *Márka presszó* az 1980-as években.

Rákóczi út 27. III. osztályú (esz)presszó. Eredetileg a Szepessy-féle cukrászda volt a háború előtt (a tősgyökeres patakiak ma is így emlegetik). Az államosítás után ÁFÉSZ-tulajdonba került, működtetőjéről *Durányik-féle cukinak* is nevezték: Enyediné Durányik Mária szolgált fel. Bársonyfüggönyös, elegáns, meghitt, kisasztalos kávézó volt, többnyire az értelmiségiek találkozóhelye: ha a tanárok lyukasórán kijöttek az iskolából, beültek kávéra, Bambira. Értekezlet után is gyakran a *Kispresszóban* „kötöttek ki”. Később zenegép működött benne.

A rendszerváltás után Szepessy visszakapta a tulajdonát, ma is hátul lakik a ház udvarán, és a vendéglátó-helyiséget bérbe adta: ma *Burger Ház*.

Kötélverő

Szalai András által működtetett kocsmá a saját házuk földszintjén, a Kossuth utcán. Az 1980-as években működött 5-6 évig, utána pékséggé alakult. A tulajdonos a kocsmanévben nagyapja foglalkozását örököltette meg, aki kötélverő volt.

Lépcsős étterem ld. *Kis étterem*

Márka presszó ld. *Kiscuki*

Megyer kisvendéglő és pinceborozó

Szabadság (ma Béla király) tér 2.

Nagy múltú vendéglátó-ipari egység, mely többnyire vendéglőként működött. Ma üres. A Korábban *Aranyszarvas* (ld. I. és II/A fejezet), majd *Rock Gödör* (ld. III. fejezet) néven élt.

²¹⁹ *Sárospatak térkép*, 1987.

„Házias konyha, pinceborozó”²²⁰.

Nagy étterem vagy Zenés étterem

Szabadság tér 2. (ma Béla király tér). Az *Aranyszarvas*, korábban *Vadászkiirt* épülete (ld. II/A).

„A zenés étterem forgalma az elmúlt öt év alatt háromszorosára nőtt. Az étterem még mindig veszteségesen működik. Az egység 1966. évi vesztesége 24 ezer forint²²¹.”

Nagycuki vagy Zenés presszó vagy Hangulat eszpresszó

Rákóczi út 10. Hivatalosan *Zenés presszó* (1960-70), majd *Hangulat eszpresszó* (1980-as évek). II. osztályú presszó. Az 1960-as években zenés-táncos mulatóhely volt. Dobai István vendéglős üzemeltette. Élő zenét szolgáltatott benne Parádi István és fia, Paja (Pál) zenekara szaxofonon, zongorán, gitáron. Két helyiségből állt: a külső cukrászdarész, a belső mulató volt (ma ez a cipőrészleg a ruhadiszkontban).

„Az 1965/1966. évben teljes átépítést nyert és modern, kulturált szórakozóhelyé fejlődött.”²²²

„A *Kedves presszóba* fortissimóval csalogat a beat²²³.”

Ma ruhadiszkont.

Pallagi Vince-féle kocsmá

Kossuth út. „Kocsmá korában” álló kocsmá, tehát talponálló, azaz „poharas” volt. Ma a Sárospatak és Térsége Fejlesztési Társaság irodája.

Betértünk a *Pallagi-vendéglőbe*. Mit látok, Ott ül az egyik asztalnál Jofi bá’, nagyon elhanyagolt állapotban, borotvátlanul, előtte két üres pohár²²⁴.

Szalai kocsmá

Béla király tér 14. Idősebb Szalai András kocsmája, mely a családi ház utcára néző helyiségéből volt kialakítva. Miután az állomás melletti kocsmát lebontották, Szalai itt folytatta vendéglátó-ipari tevékenységét. Most zárva van.

Ld. lent *Állomás melletti kocsmá* vagy *20-as italbolt*.

Zenés étterem ld. *Nagy étterem*

²²⁰ *Sárospatak térkép*, 1987.

²²¹ *Beszámoló...*, i.m. 13.

²²² *Beszámoló...*, i.m. 13.

²²³E. KOVÁCS Kálmán, *Pataki házifetők alatt*. Sárospatak, Sárospataki Városszépítő Egyesület, [1985]. 14.

²²⁴ KIRÁLY Z, i.m., 2001. 85-86.

Zenés presszó ld. *Nagycuki*

Az állomás környéke:

20-as italbolt ld. *Állomás melletti koccsma*

Ld. II/A. *Amerika, Búzási-féle koccsma.*

Aszú fogadó

A Hazafias Népfrent 1978-1979-ben épült székházában nyílt meg. Földszinti ebédlőjében enni-inni éppúgy lehetett, mint az emeletén szálást találni. A fogadó épületének vendéglátó szerepe a második évezred fordulója táján megváltozott: előbb a Gyermek Házává vált, utóbb a Bodroközi Művelődési Egyesület „telephelye” lett²²⁵.

Állomás melletti koccsma vagy 20-as italbolt vagy Szalai-féle vendéglő

Halászcserda volt. Halászlevet, sült halat, túrós csuszát lehetett ott kapni. Néha egy-egy cigány is „betévedt”.

Alighanem a háború előtti *Ornstein*-ről vagy *Búzási-féle kocsmáról* van szó, mely az 1970-es évektől, az ÁFÉSZ megalakulása után a *20-as italbolt* nevet kapta. Ezt működtette idős Szalai András, akiről a *Szalai-féle vendéglő* nevet kapta. A kisvasutat 1979. november 30-án megszüntették, majd a helyközi buszjáratok beindításával buszpályaudvart hoztak létre az állomás előtti téren, s a kocsmát lebontották.

„Átépitettük az *állomás melletti koccsma* épületét és egytálételes melegkonyhás *bisztrót* hoztunk létre”²²⁶.

Baranyák-féle koccsma vagy Italbolt

E. KOVÁCS Kálmán *Pataki háztetők alatt* című verse alapján a *Gerendás, Kispiszkos és Körülszaros* egyazon koccsma nevei lehettek:

„A talponállókban folyik a szó / S az alkohol. *Gerendás, Kispiszkos, Körülszaros,* / Ti vagytok a megmondhatóí, / Minek örül, és miért kutyaistenezik / A féldeciző proletár”²²⁷.

A *Kispiszkos* név feltehetőleg költői lelemény.

²²⁵ DOBAY Béla közlése.

²²⁶ *Beszámoló...*, i.m. 11.

²²⁷ E. KOVÁCS K., i.m. 3.

Ld. még II/A. *Körülzárás*, III. fejezet *Búfejtő* vagy *Körülzárás*.

Eszpresszó-bisztró ld. *Veronka-féle kocsm*

Gomboshegyi csárda

A városon kívül, a Miskolc felé vezető 37-es út mentén, a Mandulás dűlő nyugati oldalán, a Gomboshegy közelében.

Faház

A Wesselényi úton, az ÉMÁSZ mellett működött a múlt rendszerben.

Csak az építőanyag azonossága alapján ugyanaz a neve mint a jelenlegieknek.

Ld. még III. fejezet *Faház Büfé* a Csokonai utcán vagy *Faház Söröző*, Herceg u. 1.

Szalai-féle vendéglő ld. *Állomás melletti korcsma*

Utasellátó étterem

József Attila u., az állomás épületében, ma is működik.

Veronka ld. *Veronka-féle kocsm*

Veronka-féle kocsm vagy **Veronka** vagy **Eszpresszó-bisztró**

Táncsics Mihály utca 11.

Az 1970-1980-as években hivatalosan *Eszpresszó-bisztró*. Az ÁFÉSZ-é volt, egy Veronka nevű végardói asszony volt a kocsmárosnéja. Kerthe-lyiség is működött benne, ma már ez nincs meg. Az 1989-es rendszer-váltás után az épületet visszakapta az eredeti tulajdonos, a Somossy család.

1970-ben E. KOVÁCS Kálmán, a tanítóképző volt tanára így örökíti meg:

„A *talponállók* törzsgárdája / vedeli az alkoholt. / *Veronika* a tintá-soktól / a töményt megtagadja: / így kisebb a haszon, / de nagyobb a becsület²²⁸.”

Ld. II/A. *Somossy-féle kocsm*, III. fejezet *Somossy Koccintó*.

Kispatak:

Karajz büfé

A Gárdonyi Géza úton, Várhomoki Vince autójavító műhelyével szembeni ház udvarán volt egy gazdasági épületben, mely eredetileg mag-

²²⁸ E. KOVÁCS KÁLMÁN, *Sárospatak 1970*. Vers. In: E. KOVÁCS K., i.m. 13.

tárnak épült. A ház udvarán egy kőfeszület állt, ma csak a talapzata látható.

A *Karajz-büfé* kb. 1980-ig működött. Miután megszűnt, azután építettek később a Gárdonyi út menti kis téren a mostani *Autós Büfét* (ld. III. fejezet).

TAMÁS Erzsébet így ír róla: „A Gárdonyi Géza úttól balra az Ulimájer-keresztnél [...], a töltésen átmenve cigányzenére korcsolyáztak a fiatalok a befagyott Ó-Bodrogon. Az Ulimájer-talpkővel szemben található Várhomoki Vince, a jó szakember hírében álló autójavító vállalkozó műhelye²²⁹.”

Kilenclépcsős kocsmá

A *Gazdakör* egyik része. Miután megemelték az út szintjét, az út felőli bejáratához lépcső vezetett, innen a *Kilenc lépcsős kocsmá* elnevezés. 1995-ben vette meg egy német tulajdonos, és köszörűs műhellyé alakította át.

Ld. II/A *Gazdakör*.

Rózika

A Dózsa György út végén, a Szombathy utca előtti utolsó ház udvarán, egy nyárikonyha-szerű épületben működött. Az épület Szegediné, keresztnevéen Rózika tulajdona volt, a büfében is ő szolgált ki, de a büfét az ÁFÉSZ működtette kb. 1970-től 1990-ig. Bezárása után nyitották meg vele szemben a *Meggyfát* (ld. III. fejezet).

Strand-bisztró

Az Árpád út elején, az elmúlt rendszerben. Ma ennek helyén működik Patak egyik legjobb étterme: Széchenyi Könyvtár

„1995-ben a sárospatakiak és az ide látogatók öröme az Árpád úton megnyílt a *Vár Söröző Vendéglő*. Híres konyhájával, udvarias kiszolgálásával messziről is vonzza a vendégeket. Nyáron hangulatos, fedett kerthelyiségében sokan megfordulnak.”²³⁰

Végardó felé:

Emil bácsi kocsmája

Határ út 10. A fürdő Patak felőli bejáratának szomszédságában. Élelmiszerbolt volt, de volt tulajdonosa, Polnay Emil italkimérést is folytatott

²²⁹ TAMÁS E., 2001. 70.

²³⁰ TAMÁS E., 2001. 74.

benne. Most hasonlóképpen működik; a cégtábla az ő nevét jelzi, a családtagok besegítenek.

Kisvendéglő a fürdő területén

Lebontották.

„A fürdő területén a kisvendéglő beüzemelését időben biztosítani kell és a torlódások elkerülése végett a beruházás érdekében kiegészítő pavilonokat kell üzembe helyezni.”²³¹

Kocka vagy Kocka-bár

Kassai út 6. Ma magánlakás.

Kocka-bár ld. *Kocka*

Pityóka

Dobó Ferenc út 28. Az 1990-es években zárt be.

Bodroghalász felé:

Bodroghalász községben bolt és italtolt

„...telkének körülkerítése lehetőségét az igazgatóság vizsgálja meg, s amennyiben a tartalékolt keretből telik, úgy a körülkerítését 1967-ben meg kell oldani. Biztosítani kell továbbá a bolt és italtolt csatornázását, mivel ennek hiánya veszélyezteti az épület állagát.”²³²

Ld. III. fejezet *Horgász Söröző* vagy *ÁFÉSZ Italtolt*.

Mandulás eszpresszó

Déryné utca. Eredetileg élelmiszerbolt volt, majd presszó. Most *Kék Lagúna* szórakozóhely.

Micsurin ld. *Turistaszálló és vendéglő*

Otthon étterem

Felszabadulás (ma Október 23.) tér.

Az elmúlt években *Otthon ABC*-ként működött, 2001. óta ismét vendéglátó-ipari egység: *Sivatagi Vadász* táncterem, étterem, rock-koncertek, szilveszteri „bulik” színhelye.

Takácsné-féle kiskocsmá

²³¹ *Határozati javaslat.* In *Beszámoló...*, i.m. 4.

²³² *Határozati javaslat.* In *Beszámoló...*, i.m. 7.

A második világháború után a zsidó temető és az Árpád Vezér Gimnázium mai sportudvara közötti részen, a későbbi járda nyomvonala mögött foglalt helyet. Bejárata az Arany János útra nyílt²³³.

Turistaszálló és vendéglő vagy Micsurin

Arany János út 26. alatt nyílt meg. 68 szálláshellyel és 120 adagos konyhával szolgálta az idegenforgalmat. Molnár Viktor működtette. Nemcsak kocsmaként, hanem étteremként is üzemelt: sok érettségiző osztály bankettjének színhelye volt. Híres volt a pirított májáról. A *Micsurin* nevet a ház mögötti Kossuth Tsz kertészetéről kapta. 1970-ig működött, akkor kiszorult belőle a vendéglátás, mert épületét más célra szerezte meg és használta fel a Kossuth Lajos Termelőszövetkezet, illetve annak jogutódja, a Kossuth Szövetkezeti Holding.

A névadással kapcsolatosan megállapítható, hogy a szocialista rendszer hivatalosan eltörölte a *kocsmá* nevet, és számok szerinti nyilvántartásba vette az összes kereskedelmi és vendéglátó-ipari egységet. A kocsmába járók nyilván nem az ÁFÉSZ-szám szerint tartották észben az általuk látogatott kocsmákat, hanem a szájhagyomány útján a következő névadási minták éltek:

1. a kocsmáros neve utáni elnevezés: *Veronka, Róziika, Emil bácsi kocsmája, Baranyák-féle kocsmá, Karajz büfé,*
2. az egység rendeltetése szerinti elnevezés: *Kiscuki, Nagycuki, Zenés étterem, Strand bisztró, Borozó, Márka presszó, Megyer kisvendéglő és pinceborzó,*
3. ragadványnév: *Micsurin, Pityóka,*
4. az épület tulajdonságára utaló név: *Kocka bár, Faház, Garázs.*

Megjegyzendő, hogy tíz év elteltével az adatközlők mindössze három ÁFÉSZ-számmra tudtak visszaemlékezni: a *7-es étterem*, a *20-as és 40-es italbolt* számozott nevére. A számokkal inkább a boltokat jelölték.

Betűrendes mutató:

20-as italbolt

7-es étterem ld. *Kis étterem*

Ádler-féle kocsmá

Állás vendéglő vagy **Feldmesser** vagy **Hungária** vagy **Veres Kávéház és Szálloda**

²³³ DOBAY Béla közlése.

Állomás melletti koccsma
Amerika
Angelianus ld. *Lájbri koccsma*
Aranyszarvas
Aszú fogadó
Baranyák-féle koccsma vagy Italbolt
Bírenbaum-féle koccsma ld. *Birbaum*
Bírenbomb ld. *Birbaum*
Birbaum vagy Bírenbomb vagy Bírenbaum-féle koccsma
Bodroghalász községben bolt és italbolt
Borostyán Szálló és Étterem
Borozó (1.) ld. *Giebizer-féle koccsma*
Borozó (2.) ld. *Kendcsi koccsma*
Búzási-féle koccsma
Csillag koccsma vagy Weisz-féle koccsma
Csorba-féle koccsma
Dávid András-féle koccsma ld. *Középső koccsma*
Emil bácsi koccsmája
Fagerendás ld. *Körülzaros*
Faház
Fehérló ld. *Kendcsi koccsma*
Feldmészter ld. *Állás vendéglő*
Gazdakör
Gerő-féle koccsma vagy Krausz-féle koccsma
Giebizer-féle koccsma vagy Borozó (1.)
Gomboshegyi csárda
Goreczki-féle koccsma
Halászcserda
Hámli-féle koccsma
Hotel Bodrog
Hungária ld. *Állás vendéglő*
Ifjúsági kaszinó
Ipartestület háza
Ispotály koccsma
Italbolt ld. *Baranyák-féle koccsma*
Karajz büfé
Kaszinó vagy Molnár Pál-féle koccsma
Kendcsi koccsma vagy Fehérló vagy Borozó (2.)

Kilenc lépcsős kocsmá ld. *Gazdakör*
Kis étterem vagy Pallagi-féle mulató vagy 7-es étterem
Kis Pipa
Kiscuki vagy *Kispresszó*
Kispresszó ld. *Kiscuki*
Kisvendéglő a fürdő területén
Kocka vagy Kocka-bár
Kocka-bár ld. *Kocka*
Kocsmá a Jóvilághoz vagy Kohn kocsmá vagy Kohn-gödör
Kohn kocsmá ld. *Kocsmá a Jóvilághoz*
Kohn-gödör ld. *Kocsmá a Jóvilághoz*
Körös kocsmá vagy Szoffer-féle kocsmá
Körülkarcsi ld. *Körülzaros*
Körülzaros vagy Körülkarcsi vagy Fagerendás
Kötélverő
Középső kocsmá vagy Dávid András-féle kocsmá
Központ vendéglő
Krausz-féle kocsmá ld. *Gerő-féle kocsmá*
Lájbri kocsmá vagy Angelianus
Landau Ferenc kocsmája és vegyesboltja
Lantos kocsmá
Lépcsős ld. *Vadászkürt étterem*
Mandulás eszpresszó
Megyer kisvendéglő és pinceborozó nyvtár
Megyer kisvendéglő ld. *Vadászkürt étterem*
Messzelátó kocsmá
Mezei-féle kocsmá
Micsurin ld. *Turistaszálló és vendéglő*
Modlányi kocsmá
Molnár Pál-féle kocsmá ld. *Kaszinó*
Nádaskai Ernő-féle kocsmá
Nagy étterem vagy Zenés étterem
Nagycuki
Otthon étterem
Pallagi Vince-féle kocsmá
Pallagi-féle mulató ld. *Kis étterem*
Párkányi-féle kocsmá és vegyesbolt
Páterek kocsmája

Pityóka
Rákóczi kaszinó
Rákóczi-pince
Rózika
Somossy-féle kocsmá
Strand-bisztró
Szalai kocsmá
Szalai-féle vendéglő
Szoffer-féle kocsmá ld. *Körös kocsmá*
Takácsné-féle kiskocsmá
Tanári kaszinó
Tóth-féle kocsmá
Turistaszálló és vendéglő vagy Micsurin
Urasági borkimérés
Utasellátó étterem
Vadászkürt étterem vagy Vadászkürt, később Megyer kisvendéglő vagy Lépcsős
Vadászkürt ld. *Vadászkürt étterem*
Veres Kávéház és Szálloda ld. *Állás vendéglő*
Veronka ld. *Veronka-féle kocsmá*
Veronka-féle kocsmá vagy Veronka
Vitek-féle kocsmá
Weisz-féle kocsmá ld. *Csillag kocsmá*
Zenés étterem ld. *Nagy étterem*

III. fejezet

Búfelejtés, gondűzés – ma

Kocsmanevek az 1989-es rendszerváltástól napjainkig

Dolgozatom e fejezete egy pályázati felhívásra keletkezett. Ezen a helyen mondok köszönetet BÁNHEGYI Anita, ERDŐSI Andrea, SIPOS Andrea, VÁRHOMOKI Zsófia és VITÁNYI Zsófia volt tanítványaimnak, akik a pataki kocsmanevek összegyűjtéséhez az Árpád Vezér Gimnázium 1998-as pályázati felhívása során kedvet kaptak, és a felhívásnak eleget tettek.

Ebben a fejezetben csak a kocsmákat tárgyalom, tehát a vendéglőket kihagytam vizsgálódásom köréből. Kocsmán - a *Magyar Értelmező Szótár* szerint - kisebb, egyszerűbb italmérést értünk. A vendéglátóipar pedig aszerint különbözteti meg a kocsmát a vendéglőtől, hogy van-e benne melegétel-felszolgálat és az ezt lehetővé tevő eszközkészlet: készétel-főzésére, de legalábbis a felmelegítésére szolgáló tűzhely. Ha igen, akkor már nem kocsmá, hanem *vendéglő, étterem* az illető helyiség.

Sárospatak kocsmáinak száma változó, hiszen az elmúlt évek alatt újabbak nyíltak, és viszonylag újjak bezártak. Számuk az elmúlt 2-3 évszázadhoz képest az utóbbi évtizedekben - a lakosság gyarapodása és a város területének növekedése ellenére - csökkent.

1997-ben Sárospatak területén 21 italboltot és egyéb, nem melegkonyhás vendéglátóhelyet tartottak nyilván. Melegkonyhás vendéglátó üzlet 11 volt.

2002-ben 13 italboltról és 39 nem melegkonyhás vendéglátóhelyről tudunk. Van 16 melegkonyhás üzlet is²³⁴.

SISKA József muzeológus szerint a szocialista gazdasági rend végét jelentő 1990-es évet követően a mezőgazdasági üzemek leépülnek, az ipari munkahelyek megszűnnek. A szocialista nagyüzemek megszűnése részben a nyugdíjas lakosság megnövekedését jelentette vidéken, mivel a fiatalok elvándoroltak a nagyvárosokba. A fizetőképes kereslet visszaesése főleg a melegkonyhás egységeket és szállodákat érintette negatívan. A kisebb településeken azonban a vendégek elmaradása miatt kellett bezárni a tágas kocsmákat. Mindezek következtében más munkalehetőség hiányában többen a saját házuk egy szobájában, a kertjükben olcsó anya-

²³⁴ DOBAY Béla közlése.

gokból felhúzott építményekben, sokszor a bezárt szövetkezeti üzlet közelében nyitottak italkiméréseket. Sokan vannak, akik csak néhány évig bírták a versenyt és tönkrementek. A néhány szerencsés ember jó helyzetválasztásával, speciális ételek és italok, különféle árkedvezmények biztosításával talpon maradt. A régi szövetkezeti egységek sorra húzták le a redőnyt, és helyüket az új vállalkozások veszik át, amelyek száma örökké változik²³⁵.

Amit a szellemi foglalkozásúaknak adtak a kávéházak, azt nyújthatták a városban a munkásoknak, falvakban a parasztoknak a kocsmák²³⁶; a társaság, beszélgetés, politizálás, ünnepek szervezésének, összejövetelek megtartásának lehetőségét. A kisebb falvakban a fonó meg a kocsmák volt a parasztság művelődésének legfőbb megnyilvánulási tere²³⁷. A szocialista rendszerben pontosan ettől a szerepüktől fosztották meg a kocsmákat – a kulturális rendezvényeket és összejöveteleket a művelődés házaiba helyezték át. 1948 után – ahogy ezt GUNDEL Imre a vendéglátás történetét feldolgozó könyvében írja: „a hangulatos kiskocsmák lassan bezártak, átvették helyüket a jellegtelen vendéglátóipari egységek, a kocsmák *italboltta* süllyedtek”²³⁸.

A rendszerváltás után Patak „kocsmaképe” gyökeresen megváltozott. Az 1990-es fordulat után a kocsmák gomba módra szaporodtak, mivel az emberek szűkös anyagi helyzetük miatt és jövedelmezőbb munka reményében, szaktudás hiányában ilyesfajta (kényszer)vállalkozásba fogtak.

A kocsmák szerepe is megváltozott. Nem társasági gyülekezőhelyként szerepel az emberek tudatában, ahol megbeszélhetik üzleti ügyeiket, személyes gondjaikat. Inkább az italbolt névhez híven elsősorban az italozás célját szolgálja. Közel sincs olyan barátságos, bensőséges légköre, mint a háború előtt. Inkább a búfelejtés, illetve a mindennapi gondok elűzésének színtere. Régen a vásárból érkező emberek betértek a kocsmába, és megbeszélték az üzleti ügyeiket. Tehát nem az italfogyasztás volt a kocsmába járás fő célja, hanem az, hogy egy kisebb közösség összegyűljön, mely megvitatta az élet apró-cseprő dolgait – gondolt vissza nosztalgiával a múltra az egyik jelenlegi kocsmatulajdonos. Ilyen hely volt például a kispataki *Gazdakör*, ahol a kereskedők megitták az áldomást a megvásárolt állatokra.

²³⁵ SISKA, 1993. 482.

²³⁶ KERÜLŐ, 1993. 40.

²³⁷ KERÜLŐ, 1993. 41.

²³⁸ GUNDEL, HARMATH, 1997. 47.

Az 1989-es rendszerváltást követően ugyanakkor több vendéglátóipari egység visszakapta „társasági élettér”-szerepét. Az ún. tisztult profilú vendéglátóipari egységekben ismét szerveznek rendezvényeket. Itt meg kell említeni Patak egyik leglátogatottabb helyiségét, a *Vár Söröző Vendéglőt* (korábban *Strand-bisztró*), ahol érettségi banketteket, családi rendezvényeket (eljegyzést, lakodalmat, ballagást), újabban pedig a hitérettel kapcsolatos eseményeket (első áldozást, konfirmálást, bérmálás) követő családi ünnepeket is szerveznek. A legtöbb külföldi vendég is ide jár. Hasonló szerepet tölt be az *V. András Étterem* vagy a *Fehér Bástya Étterem* (melyet 2003-ban, kürtös kalács sütő helyiséggé alakítottak). Az utóbbi egy-két évben az igényes és fizetőképes családok a lakodalmas ünnepeket a *Rákóczi-vár lovagtermében* tartják. Ezekhez az alkalmakhoz ételt és italt a *Bodrog Hotel* konyhája biztosít.

A fenti példákból láthatjuk, hogy a kocsmák továbbra is a mindennapos munka utáni lazítás, oldott csevegés helyszínei, de nem a nagyszabású társasági összejöveteleké, melyekhez az éttermek biztosítanak megfelelő körülményeket és szolgáltatást.

A talponállás teljesen megszűnt, a hajnalban munkába menő emberek számára már 5 órakor kinyitnak néhány kocsmát és egyes boltosok által vezetett kis ABC-t. A kocsmákban kimérve, az ABC-kben féldecis üvegcsébe palackozva kaphatják be hajnali adagjukat az arra rászoruló.

Napközben, úgy 10 órától délig lendül valamennyit a kocsmák forgalma, majd ismét munka után, tehát 5-6 órától este kb. 8-ig nagyobb a vendégek száma. Ekkor gyűlnek össze egy-egy városrész munkásai egy sörre, az erősebb italokhoz szokott vendégek pedig a ló- vagy számrúgásra (fél liter sörbe töltött fél-egy deci konyak).

A városrészek meghatározzák a kocsmába járók társadalmi hovatartozását. A *Sorompó* például a főiskolások törzshelye, a felsővárosi kocsmáknak nem ritkán felsőfokú végzettségű törzslátogatója is van. Érdekes lehet, hogy az állomás *Fabázát* az Idősek és Fogyatékosok BAZ Megyei Szociális Otthonának, röviden a „szoci”-nak nyugdíjas lakói látogatják. A *Búfelejtő Kocsmába*, barátságos légköre miatt, még Végardóról is járnak. Vendégkörébe tanárok is tartoznak – Patak ugyanis iskolaváros. A kispataki kocsmákba többnyire fizikai munkások, földművesek járnak. A bodroghalászi *Horgász* látogatói közt üdülő horgászok is akadnak, ezzel szemben a város másik végében, Végardón az *AFÉSZ-kocsmá* „belterjes”. Ugyanez érvényes a kispataki kocsmákra: látogatóik köre állandó.

Patak kocsmái szétszórtan helyezkednek el. Sokkal több van például a városközpontban, illetve a Bodroghalász felé vezető városrészben, mint a kispataki területen, amely nagy kiterjedése ellenére elég „szegény” kocsmákban.

Sárospatakon ma alig van régi kocsmá, az egyetlen, körülbelül százévest - az egykori *Körülzárast* - pedig átkeresztelték *Búfelejtő Kocsmára*. Az elmúlt rendszer kocsmái, melyeket az 1960-70-es években nyitottak, *Resti* vagy *ÁFÉSZ* névre hallgattak, mivel a szocialista erkölcs az italozást, s ezzel együtt a kocsmá fogalmát igyekezett száműzni fogalmi tárából. A restik és *ÁFÉSZ*-ek nagy része ugyanúgy nem maradt fenn, mint a régi-ek. A rendszerváltás utáni tisztavirágéletű kényszervállalkozásokra példa lehet Végárdón a múlt rendszerben létesített *Fagyizó*, melyet a Széchenyi utca 2/c. alatti lakás garázsából alakítottak ki, ez később *Söröző*ként működött, majd a tulajdonosa bérbe adta, és *Talléros Söröző* néven létezett rövid ideig, míg 2001. nyári idényében *Játékok Háza* néven üzemeltették, de alacsony látogatottsága miatt végleg bezárt. Mindez alig néhány év alatt történt. Ugyanakkor a kispataki *Garázs*, melyet tulajdonosa szintén a lakóháza garázsából alakított ki, közel tíz éve állja a sarat a Dózsa György, Szombathy János, Budai Nagy Antal utca és környéke lakóinak megelégedésére.

Ma a kocsmáüzemeltetők legfőbb bevétele nem az alkoholos italok árusításából folyik be, hanem a jétékautomaták után járó jutalékból. Viszont a kettő közötti összhangot meg kell találnia a rátermett kocsmáüzemeltetőnek. (Ebből a szövegösszefüggésből kiindulva elmélkedhetünk a *kocsmáros* szó elavulásán is, hiszen ma *tulajdonosról*, *bérlőről* vagy *üzemeltetőről* beszélhetünk.)

A kocsmaneveket gyűjtő diákok Sárospatak belterületét öt részre osztották, így szinte magától kínálkozik az alábbi leírások mentén egy-egy pataki „kocsmatúra”.

I. Bodroghalász, illetve az Arany János út - Béla Király tér – a Bodrog folyó által közrezárt terület;

II. Kispatak;

III. Végárdó, a Dobó Ferenc út és környéke;

IV. az Erdélyi János utca - Wesselényi út – a 37-es országút – Határ utca - Kazinczy út - Rákóczi út által közrezárt terület;

V. az Arany János - Rákóczi út - Erdélyi János utca - Eötvös utca - Wesselényi utca és a 37-es országút által közrezárt terület.

A *-gal jelzett kocsmák a gyűjtés lezárásakor (2001) már nem működtek, megszűntek.

I. Bodroghalász, illetve az Arany János út, Béla Király tér és a Bodrog folyó által közrezárt terület

ÁFÉSZ Italbolt ld. *Horgász Söröző*

ÁFÉSZ Büfé

Szent Erzsébet utca 26.

Alapítás éve: 1968. Alapító: ÁFÉSZ

Gomba Büfé

Arany János út 42.

Alapítás éve: 1990.

Gomba alakjáról kapta a nevét.

Gondúzó

Komáromi János u. 14.

Alapítás éve: 1993. október

„Hirtelen ötlettel” adták a nevét.

A Gödör Borozó Söröző

Rákóczi út 63.

Alapítás éve: 1988.

A tulajdonos nagyapja lakott itt, aki kötélkészítő volt. A tulajdonos később nyitott egy kocsmát Kötélverő néven a Kossuth utcán (ld. II. fejezet: *Kötélverő*). Ennek a kocsmának pedig már nem akarta ugyanazt a nevet adni, így Gödörnek nevezte, mert egy pincesor melletti gödörben van.

Horgász Söröző ld. *ÁFÉSZ Italbolt*

Bodroghalász, Mátyás király út 21.

Alapítás éve: 1973. Alapító: ÁFÉSZ.

Egy régi, hosszú parasztház épületében – melyen az 1869-es évszám olvasható – működik: elől ABC, az épület hátsó felében pedig a kocsmá.

Pince Klub

Kodály Zoltán út 7.

Alapítás éve: 1990.

Neve onnan ered, hogy a ház pincéjéből alakították ki.

II. Kispatak

Autós Büfé

Gárdonyi Géza út 59.

Alapítás éve: 1990. október 18.

Neve onnan ered, hogy egy autóút mellett van, és mellette található egy autószerelő műhely is.

Garázs (1.)

Szombathy János utca 33.

Alapítás éve: 1994. június 18.

„Kényszervállalkozás”. A ház garázs részét alakították át bolttá.

***Kikötő Büfé**

Árpád út 43.

Alapítás éve: 1995.

A Bodrog-parton volt, ahol a sétahajók szoktak kikötni. Nevét innen kapta. Kb. 2000-ben megszűnt, ma szépen felújított lakóház.

***Meggyfa Italbolt**

Dózsa György út 72.

Alapítás éve: 1987.

Nevét a bolt előtt lévő meggyfákról kapta. Kb. 1999. óta nem működik, az épület azóta lakáscélra szolgál.

Tó Büfé

Gárdonyi Géza út 85.

Alapítás éve: 1990.

Nevét a bolt melletti tóról kapta.

III. Végardó, Dobó Ferenc út és környéke

Éden Söröző

Kassai út 11.

Alapítás éve: 1989. január 28.

Nincs különösebb oka a névválasztásnak, a tulajdonos nevezte el.

Faház Büfé

Herceg utca 1.

A kemping mellett, a strand közelében épült faház jól illeszkedik a környezetbe.

ÁFÉSZ-tulajdononú üzlet volt, 1997 áprilisában került a mostani tulajdonoshoz.

Ld. még *Tengerszem Söröző* vagy *Virágh kocsmá*.

***Garázs (2.)**

Simándi István u. 34.

Rövid ideig működött az 1990-es években, de a tulajdonos elhunyt, a vállalkozást nem folytatták.

Nem azonos a kispataki *Garázzsal*.

Gerendás Büfé

Dobó Ferenc út 61.

Kb. 1990. óta működik. Gerendás mennyezetű régi parasztház, belterét kocsmává alakították.

Nem azonos a II. fejezetben tárgyalt *Fagerendással*, ami az egykori *Körülzáros* egyik neve.

***Gülbaba Söröző**

Simándi István út 33.

Az 1980-as évek végén nyílt itt *Portéka* néven egy bolt, később bővítették egy helyiséggel, melyet kocsmává alakítottak 1993-ban, megszünt 2000-ben. **Turay-féle bolt és kocsmá**-nak is ismerték, ma csak boltként üzemel, továbbra is *Portéka* néven.

***Turay-féle bolt és kocsmá**

Simándi István u. 33.

Italbolt

Végardói utca 21.

Az épület ÁFÉSZ-tulajdonban van, 1993-tól bérlí egy üzemeltető.

Kuckó Mackó

Móra Ferenc utca 1.

Nevét feltehetőleg azért kapta, mert saroképület.

***Muskátli**

Határ út 26.

Az 1990-es években kb. 8 éven át működött.

Tengerszem Söröző

Herceg utca 5. Telekkönyvileg a Herceg út 1.-re van jegyezve, akár a Tengerszem Söröző, így gyakran keverik a Faház Büfével. A Herceg út ugyanis beépítetlen.

Alapítás éve kb. 1990.

Nevét a közeli Tengerszem kőbányáról kapta. A közelben lakók *Virágh kocsmá*nak is nevezik tulajdonosáról.

IV. Az Erdélyi János utca, Wesselényi út, a 37-es országút, Hárta utca, Kazinczy út és Rákóczi út által közrezárt terület

Búfelejtő Kocsmá

Erdélyi János utca 27.

Alapítás éve: 1996.

„Aki ide beül, az elfelejti gondját, baját” - állítja tulajdonosa. Az épülettel kapcsolatosan pedig így emlékezik: „Amióta világ a világ, itt mindig kocsmá volt!” Valójában a kocsmá épületében régebben patkolókovács-műhely működött. A kocsmá a köztudatban *Körülzaros* néven él, a névadásra két magyarázat van: az egyik szerint régen a fuvarosok ebben a kocsmában itták meg a „reggelijüket”, és közben a lovakat kikötötték. Azok pedig körülpiszkították az épületet. Egy másik magyarázat szerint neve onnan ered, hogy régebben nem volt mellékhelyiség az épület mögött, így a kocsmá körül könnyítettek magukon az italozók – bár ez utóbbi magyarázat nem tűnik valószínűnek. A *Búfelejtő* nevet néhány éve kapta, mert „a *Körülzaros*t mégsem lehetett kiírni”. A *Körülkarcsi* az eredeti név humoros, eufemizált változata.

Ld. még II. fejezet *Körülzaros, Körülkarcsi, Fagerendás, Italbolt*.

Diszkont Söröző

Madách Imre utca 5.

Vízügyi dolgozók vállalkozása, azért kapta a diszkont nevet, mert az épület másik felében egy diszkontüzlet van.

***Dreher**

Rákóczi út 58.

Alapítás éve: az 1990-es évek első felétől üzemelt.

Főleg Dreher sört árultak itt, innen kapta a nevét.

Nemrégiben átalakult éjjeli mulatóvá *Dreher - Deja Vue night club* néven.

Faház Büfé

A Csokonai utcán, a vasútállomás mellett, balra.

Fából készült épület.

Ld. még *Faház Büfé* Herceg u. 1., *Faház Söröző* Virág u. 1.

Körülzaros ld. *Búfelejtő Kocsmá*

***Rock Gödör**

Béla Király tér 2.

Szintén a várkerti gödörről kapta a nevét, a rock elnevezés a „stílusából” eredt, inkább fiatalok látogatták. Biliárdterem is volt benne. Jelenleg üres, nem üzemel.

Neve *Aranyszarvas Restaurant* volt korábban, ám a jobb időket látott *Aranyszarvas* más helyen állt. Tehát az *Aranyszarvas* itt „vándornév”.

Ld. még I. és II. fejezet *Aranyszarvas*.

Somossy Koccintó

Táncsics Mihály utca 11.

Eredetileg a Somossy család tulajdonában volt, majd államosították. Később a család visszaigényelte. Nevét a családról kapta. Régen előtte álltak meg a postakocsik.

Ld. II/A. fejezet *Somossy-féle kocsmá*, II/B. fejezet *Veronka*.

V. Az Arany János út, Rákóczi út, Erdélyi János utca, Eötvös út, Wesselényi út és a 37-es országút által közrezárt terület

Büfé

Balassi Bálint utca 133.

Alapítás éve: 1990.

A tulajdonos azért nem adott a kocsmának nevet, mert nem „beülős” kocsmának szánta, hanem csak „beszaladós”-nak.

Kanál Söröző

Déryné utca 5/a.

Alapítás éve: 1993.

A tulajdonosnő férje adta a nevét, mivel *Kanál* az ő „művészneve”, mindenki így hívja gyerekkora óta.

Orgona Büfé

Lavotta János utca 40.

Alapítás éve: 1991.

Egy lila és egy fehér virágú orgonabokor van a kocsmá előtti kiskertben, erről kapta a nevét.

Pikoló Büfé

Benczúr utca 39.

Nincs különösebb oka a névadásnak.

Rezes Kocsmája

Balassi Bálint utca 105.

Alapítás éve: 1990.

Rézművesnek hívják a tulajdonost, a kocsmá neve e név rövidítéséből ered.

Sorompó Büfé

Wesselényi út 1.

Alapítás éve: 1997. március 2.

Nevét azért kapta, mert a vasúti sorompó mellett van.

Az újtelepi Illés Károly-féle élelmiszerbolt volt régen, majd az 1950-es évektől ÁFESZ vegyesbolt. 1989-től 1997-ig magántulajdonban virág-nagykereskedésként működött.

A tanítóképző főiskolások „telephelye”.

Sport Büfé

A sportpálya területén van, annak a Zrínyi utca felőli részén, a 12-es és 14-es számú házak között.

Alapítás éve: 1995.

Törpe Söröző

Lavotta János utca 56.

Alapítás éve: 1995.

Nevét a tulajdonos adta, mert ő maga és a söröző is kicsi.

Vadász Söröző

Lavotta János utca 26.

Alapítás éve: 1997. február

Nevét a tulajdonos férje adta, aki vadász.

***Zita Büfé**

Néhány éve nem működik.

A névadás szempontjából megállapítható, hogy míg a múlt kocsmáit tulajdonosuk után nevezték el, ma a családnévből származó kocsmaelnevezés nem különösebben divatos (kivételt képez a *Somossy koccintó*, mely viszont nem új alapítású, ill. a *Rezes kocsmája* és a *Kanál söröző*, melyek inkább becenevek). A legtöbb kocsmá neve valamilyen jellegzetes körülményből ered: például a környéken lévő tó, fa, autótút, az épület alakja stb. a meghatározó a névadásban.

A jelenlegi pataki kocsmákat tehát a következő szempontok szerint nevezték el:

1. egy közeli földrajzi alakzatról: *Gödör Borozó Söröző, Rock Gödör, Kikötő Büfé, Tó Büfé, Tengerszem Söröző,*
2. a közelben levő létesítményről: *Autós Büfé, Sorompó Büfé, Sport Büfé,*
3. a közelben levő növényről: *Orgona Büfé, Meggyfa Italbolt,*
4. az épületről, melyből kialakították: *Pince Klub, Garázs (1.), Garázs (2.), Faház Söröző,*
5. az épület tulajdonságáról: *Körülzárás, Törpe Söröző* (ez utóbbi a tulajdonos és a kocsmá tulajdonságára egyaránt utal), *Gomba Büfé, Kuckó Mackó,*
6. a tulajdonos ragadványnevééről: *Rezes kocsmája, Kanál Söröző,*
7. a tulajdonos családnévéről: *Somossy Koccintó,*
8. a tulajdonos jellegzetességéről: *Törpe Söröző,*
9. a tulajdonos foglalkozásáról: *Vadász Söröző,*
10. hirtelen ötlet nyomán, a kocsmá „rendeltetésére” utalva: *Gondúzó, Búfelejtő,*
11. a figyelemfelkeltés, a különleges hangzás lehetett az oka a névadásnak: *Éden Söröző, Gúlbaba Söröző, Kuckó Mackó,*
12. az árusított italra utalnak a *Dreher,* valamint a *Söröző* utótagú kocsmanevek.

Betűrendes mutató:

ÁFÉSZ Büfé

ÁFÉSZ Italbolt ld. *Horgász Söröző* nyelvi Könyvtár

Autós Büfé

Búfelejtő Kocsmá

Büfé

Diszkont Söröző

Dreher

Éden Söröző

Faház Büfé

Faház Büfé

Garázs (1.)

Garázs (2.)

Gerendás Büfé

Gomba Büfé

Gondúzó

Gödör Borozó Söröző

Gülbaba Söröző
Horgász Söröző ld. *ÁFÉSZ Italbolt*
Italbolt
Kanál Söröző
Kikötő Büfé
Körülzaros ld. *Búfelejtő Kocsma*
Kuckó Mackó
Meggyfa Italbolt
Muskátli
Orgona Büfé
Pikoló Büfé
Pince Klub
Rezes Kocsmája
Rock Gödör
Somossy Koccintó
Sorompó Büfé
Sport Büfé
Tengerszem Söröző
Tó Büfé
Törpe Söröző
Turay-féle bolt és kocsma
Vadász Söröző
Virágh kocsma ld. *Tengerszem Söröző*
Zita Büfé

Országos Széchenyi Könyvtár

IV. fejezet

Sárospatak kocsmái a szépirodalomban

*Aranycseppekkel felköszöntelek,
s mert kedvem néha csüggedt és komor,
adj, kérlek, pezsdítő kortyot nekem
s felejtető mámort, pataki bor!*

- Áprily Lajos: Pataki bor

Sárospatak kis mérete, mintegy 15 ezres lakossága és a jelenlegi országhatárokon belül elfoglalt kedvezőtlen elhelyezkedése ellenére számos irodalmi műben szerepel. Igaz, jobbára nem a Trianon utáni Sárospatak. Több kötetre terjedne annak szakirodalma, hogy a magyar kultúra hány jeles személyisége végezte itt iskoláit, és hányan kötődnek valamilyen módon a városhoz.

Sárospatak kocsmáiról nemcsak a levéltárban őrzött regesták, oklevelek és jegyzőkönyvek adnak hírt, akár adásvételi szerződések, akár tanúvallomások formájában, hanem számos szépiró művében is rájuk bukkanunk. És nemcsak egy-egy szépirodalmi mű helyszínéként, amolyan couleur locale-ként, hanem olykor a helyszín határozza meg a cselekményt: előfordul, hogy egy-egy elbeszélésben egy kocsmának állít emléket az író. Ilyen MÓRICZ-nak a *Pataki diákok* közt című riportja, melynek helyszíne, a *Vadászkeürt* vendéglő több írásának is helyszíne. (Nemcsak rendkívüli írói termékenységének köszönhetően, hanem a Patak-élmény életre szóló hatása alatt a legtöbbet MÓRICZ foglalkozik a városka kocsmáival, éttermeivel.) Ugyanilyen fontosságot kap KOMÁROMI János regényében is három kocsmát Patakon: a *Kürt*, a *Központ* és a *Gyöngytyúk* a Hécén. Természetesen a diákanekdoták jelentős része is valamely italozó helyhez kötődik.

Gazdag az irodalma a pataki kocsmáknak. A város történetéről, társadalmi és kulturális éltéről ezen a prizmán át képet kapni izgalmas utazás térben, időben. Jelen fejezet a pataki diákélet különös megvilágítása, hiszen egyetlen szempont szerint vizsgálja az irodalmi műveket: aszerint, hogyan szerepelnek bennük Patak kocsmái, vendéglátó helyei.

A megvizsgált művek szerzői széles körben ismertek (MÓRICZ Zsigmond, TÓTH-MÁTHÉ Miklós író, KÉPES Géza költő, műfordító, FEKETE Gyula író); van, aki az elmúlt rendszerben indexen volt, és

most kezdik „ébresztgetni” (KOMÁROMI János író és hírlapíró)²³⁹, és vannak, akik szűkebb körben ismertek (pataki tanár volt E. KOVÁCS Kálmán).

Irodalmi rangjuk és mennyiségük folytán a Móricz-vonatkozásoknak külön fejezetet szenteltünk. A többi szerzőnek a témába vágó művét időrendi sorrendben ismertetjük. Az anyag feldolgozásakor derült ki, hogy a tárgyalt művek cselekményének ideje erősen kötődik a szerzőnek a Patakon töltött diákéveihez. Tehát minden író, költő, aki irodalmi megszólalásában Patak kocsmáiról ír, arról az időről ad hírt, amikor Patakon járt iskolába. Ez az időszak a leggyakrabban az első világháború utáni időre esik (MÓRICZ, KOMÁROMI), vagy a két világháború közöttire (KÉPES Géza), de előfordul a második világháború ideje és a közvetlenül utána következő évek is (FEKETE Gyula, TÓTH-MÁTHÉ Miklós). Az 1960-70-es évekről rajzol kroit E. KOVÁCS Kálmán. A pataki négykötetes anekdotakincs pedig visszanyúlik egy-egy történetével a 18. század utolsó évtizedeibe, utolsó kötete pedig már szinte napjainkról ad képet.

Nincs mód Patak sokrétű „kocsmatérkép”-ét elkészíteni, hiszen e fejezet csak a diákok által látogatott kocsmákról tudósít, tehát azokról a kocsmákról, éttermekről, amelyekben a későbbi írók is megfordultak. Ezeknek a száma pedig viszonylag behatárolt, és a pataki kocsmáknak mindössze egy kisebb hányadát képezik.

Előjáróban a pataki jezsuita majd református tanintézetek iskoladrámáiról szólunk. A pataki jezsuita iskola 1663-tól kezdve minden évben bemutatott egy-két darabot a *Commedia Bacchanalística* műfajában, a hagyományos Bacchus-tematikában. A bor és víz certamenjének [vetélkedésének] jól ismert témájára is számos iskoladráma íródott, pl. *Neptunus és Bacchus vetélkedése*, melyet 1792-ben mutattak be a Református Kollégiumban, s mely Bacchus alakját örökíti meg, ki ugyan „részegeskedésre ösztönzi a népet, romlottságot eredményez, társadalmi presztízse kétségtelenül nagyobb, mint Neptunusé”, a józanság istenéé²⁴⁰. Korcsmára való humoros utalást is találunk e darabban:

²³⁹ DOBAY Béla, *Komáromi János ébresztése. Gondolatok az író halálának 60. évfordulóján*. In *A műzsák közelében. Az Árpád Vezér Gimnázium jubileumi almanachja*. Szerk.: DOBAY Béla. Sárospatak, 1998. 20-29.

²⁴⁰ JÁNOS István, *Bacchus és az iskoladráma Hegyalján*. In *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*. XLI. Miskolc, 2002. 437-446.

„Vinum acuit ingenium, az elmét élesíti a Bór; mert valami képen a, ha már a tüzet elevenségében meg tartya, ugy a Bór a gyomor természeti melegségének taplalója, az inak lankadsagaanak ell űzője és az elme kőszőrűje és Sleifere. [...] Ha pedig ezeknél is több tánút kívántok, tehát jarjatok ell a *Korcsmákat*, és fogjatok tapasztalni, mint ell vagyynak kopva az ajtók kőszőbjeik, melly simák a Boros kantsóknak széleik, s melly nehezen tartják a rovássókat a fogasoknak szegeik. Mellyekbül ugy ki tetszik, mint vás hegy a Sákbul, hogy a Bór a víznél sokkal betesebb.”²⁴¹

A történelem alagútján visszafelé haladva egy krónikást találunk, aki versbe szedte mindazt, amit Patakról fontosnak tartott rögzíteni. A XVIII. század közepén íródott DEBRECENI EMBER Andrásnak a hegyaljai településeket bemutató verses műve, mely szemléletes képet ad Sárospatakról. Ez időben I. Miksa és II. Rudolf királyok megerősítették a várost régi kiváltságaiban, így Patak ekkor Zemplén vármegye székhelye volt, vármegyházával, és virágzott a gazdasági, kereskedelmi élet:

*Vagyon négy vására országos, amelyből,
Haszon szokott menni az áruló helyről,
Ehetsz ott kolbászt is, ha várod míg megsül,
Vagy pintes korsóban a meleg bor meghül.*

Így zötyögnek a krónikás egynemű rímei. Tehát a vásárok alkalmával ételt, italt kínáltak a vásárba jövőknek. Felsorolja a bortermő dombokat:

*Darnó, Szeksfő, Király elhidd jó bort terem,
Hosszúhegy, Pogánykút borát én fel merem
Hegyallyához tenni, mert azt meg is nyerem,
Ha jól iszol benne, hull hol nincs is verem.
Megyer Cinegével menjen a kocsmába,
Szava, Versharaszt pünkösdi primákra...*

Ez utóbbi sor a kocsmáltatás, azaz borkimérés szabályára utal, mely szerint a „prima” hónapokban az uraságé a borkimérés joga, a „nem prima” hónapokban, azaz májusban, júliusban, szeptemberben és novemberben pedig korlátlanul árulhat a város bort.

²⁴¹ *Protestáns iskola drámák.* S. a. r. VARGA Imre. Budapest, 1989, 1373-1400. In János I., i.m. 437-446.

A kocsmás számáról is pontos adatot találunk a verses leírásban:

*Öt mézsárszék vagyok, tízenhat a kocsmá,
Eszteendőnek felém városé a prima²⁴²,
Minden árulhat bort, mert vagyok hatalma
Bort venni, s eladni, ha nincsen unalma.²⁴³*

A városnak e privilégiumát azonban többször megnyirbálták a Rákóczi-szabadságharc leverését követően a város idegen urai.

A pataki diákvilág anekdotakincse I-II.

Időrendben haladva a KOMÁROMI János által összegyűjtött *A pataki diákvilág anekdotakincse* első²⁴⁴ (1927) és második²⁴⁵ (1930) kötete következik. A diákanekdoták gyűjtését PANKA Károly indította el, és a Pataki Diákok Országos Szövetsége adta ki.

A két összeállítás dokumentumértéke alighanem nagyobb, mint szépirodalmi rangja. Mégis a különböző, volt pataki öregdiákok által elbeszél, hol mulatságos, hol példát mutató történetek kivétel nélkül lelkesítő, s nem titkolt nosztalgiával és megszépítő ragaszkodással fordulnak a volt alma máter felé. Az is figyelemre méltó, hogy az anekdoták történetei, szereplői felbukkannak KOMÁROMI János *Pataki diákok* című regényében is, mely az anekdotakincs első köteténél egy évvel korábban jelent meg, 1926-ban.

Az anekdoták az 1850-es évektől a kötetek megjelenésig, tehát az 1927-ig, illetve 1930-ig terjedő időszak történeteit dolgozzák fel, de megemlékeznek olyan volt diákokról is, akiből híres személyiségek váltak, ilyen például Kazinczy Ferenc.

Az első kötetben közel húsz, a második kötetben jóval kevesebb, szám szerint hét szöveg található, melyekben a kocsmá szóba kerül, így most ezek következnek. A két kötet anyaga időrendi sorrendben nem választható szét, így a kettő anyagát váltakozva tárgyaljuk, alcímekben utal-

²⁴² A városé a prima: tehát a földesúrral szemben a lakosoké az előny a bor kocsmában történő kimérésekor.

²⁴³ DEBRECENI EMBER András, *Sáros Pataknak Le írása*. In *Zemplén vármegyének kincstartó tárháza. Két hegyaljai verses história a XVIII/XIX. századból*. S. a. r. JÁNOS István. Tokaj, Tokaji Múzeum, 1993. 55-58.

²⁴⁴ PANKA K., KOMÁROMI J., i.m., 1927. 270.

²⁴⁵ PANKA K., KOMÁROMI J., i.m., 1930. 231.

va azokra a kocsmákra, vendéglőkre, melyek képe ebből a két gyűjteményből kirajzolódik.

Veres kávéház (1.)

KAZINCZY Ferenc (1759-1831) közép- és felsőfokú tanulmányait Sárospatakon végezte, összesen tíz évet töltve az iskolavárosban 1769. és 1779. között. Apja korszerű nevelést biztosított számára, s hogy a világban is „forgolódjon”, magával vitte meggyűlésekre, egy gonosztevő akasztására és József császár pataki ebédjére. Erről az alkalomról tudósít egy anekdota – abban a nyakas-kritizáló kálvinista pataki szellemben, mely mindenkinek a szemébe mondja azt, ami annak a legkellemetlenebb. S mivel a császárnak is volt fogatékossága, jelen esetben a latin grammatica, így került a gyűjteménybe a következő anekdota:

„II. József császár, amidőn 1770-ben Munkácsra utazott, május 20-ikán fényes kíséretével Patakon ebédelt a *Veres-kávéházban*. Kazinczy Ferencnek, aki akkoriban gimnáziumi tanuló volt, Szirmay Tamás főispán megengedte, hogy tányért adjon a császárnak. Kazinczy álmélkodva látta ekkor, hogy a császár könyökén sárga gombokkal van foldva a veresgallérú zöld kabát. A fényűző magyaroknak akart ezzel példát mutatni.

Itt mondta a császár, amint a pohárba öntött bort nézegette, amaz emlékezetes szavakat:

- Iste vinus Tokajinus!

(Ehelyett: istud vinum Tokajinum!)

A császár – úgy látszik – hadilábon állt a latin grammatikával”²⁴⁶.

A pataki *Veres kávéház*, mely a helyismereti munkákban még *Város kávéháza*-ként is felbukkan, igen előkelő helyként villan fel e rövid visszaemlékezésben. Egy vendéglő az urbanizálódó világ szellemében, mely egy császár - bár „spórolós” császár - igényeinek is megfelelt. A kávéházak a 18-19. században, de még 20. század elején is a társasági élet helyszínei voltak. A pataki Veres kávéházban a császárt a magyar előkelőségek fogadták, s tányérját a 10 éves magyar nemesúrfi, Kazinczy Ferenc adta fel az asztalra. A gyermek Kazinczynak a császárral való találkozása illúzióromboló: egyrészt a magyar urak megleckéztetését célzó „takarékoság”, a foldozott könyvek megdöbbsenti a gyereket. Ám hogy az ország első embere helytelenül beszél latinul, az már megbocsáthatatlan: a döbbsene-

²⁴⁶ PANKA K., KOMÁROMI J., i.m., 1927. 118.

tet csak a kikacagás oldja fel. Így kerül József császár alakja a pataki anekdotakincsbe.

Ugyancsak Kazinczy alakjának állít emléket egy másik elbeszélés, pontosabban Kazinczynak a nevelésről és a diákokat fenyegető veszélyek egyikéről, a kocsmáról szóló történetet idézem, melyet maga Kazinczy mesélt el:

„Vay József, a sárospataki főiskola főgondnoka [1750-1821], egyszer így szólt hozzám [Kazinczyhoz]:

- Öcsém Uram, ugyan mit tevők legyünk, hogy a pataki diákok excessusait, kihágásait korlátozhassuk?

- Szerezzünk a deákoknak örömet! – mondtam.

- Hogy érti ezt Öcsém Uram? – felelé kérdőleg Vay.

- Úgy, - viszonzá Kazinczy, hogy vigyük keresztül azt, hogy a professorok vonják s bocsássák közelebb magukhoz az ifjakat s a leckék óráin kívül is társaloganak velök; mindjárt ritkulni fognak a kihágások. Engemet, mondá folytatólag Kazinczy, pataki filozófus-tanítvány koromban Szentgyörgyi István professor [1736-1799] sokszor meghívott házához, kivitt a mezőre, szőlőhegyre sétálni s nyájasan leereszkedve beszélgetett velem; ilyenkor tőle mindig igen sokat s majdnem többet tanultam, mint különben igen tudós és épületes leckéin. Ennélfogva én a világ minden kincséért sem mentem volna kóborolni éjjel vagy *kocsmázn*i vagy bálozni, attól tartva, hogy e nagy ember bizalmát és barátságát elveszítem²⁴⁷.”

Ma is megszívlelni való pedagógiai tanács.

Főiskolai borkimérés

CSOKONAY VITÉZ Mihály (1773-1805) alakját máig is őrzi az egykori főiskolai borkimérés, a mai Gutenberg-terem falfestményének felirata. A régi borkimérés épülete a mai Berna-sori iskolamúzeum helyén volt, ám ezt lebontották, s helyére diákszállások, régi nyelven „kamarák” kerültek. A főiskolai korcsma tehát átkerült a mostani főépület, a teológiai akadémia épületébe, melyet ma *Gutenberg-terem*nek neveznek. Erről szól a következő feljegyzés:

²⁴⁷ PANKA K., KOMÁROMI J., i.m., 1930. 66-67.

Mert tudni kell, hogy az Alma Maternek, mint kuriának, bor- és húsárulási joga volt 1847-ig. Mindakettő bő jövedelemforrás azokban az időkben. Az újkor azonban átlátta, hogy iskolában bort árulni illetlen s ezért 1847-ben a főiskola mind a bor, mind a húsmérés jogát eladta a városnak 4000 pengő forintért.

Az elmúlt század legelső éveiben persze állt még a *főiskolai kocorma (prebitoria)* azon a helyen, ahol később a főiskolai nyomda volt. E kocorma falára Csokonai „A búkergető” című versének következő sorai voltak felírva:

*Ha szíhatok borocskát,
A gondjaim csucsulnak...
Hej vízvíók! be sűrű
Pocsohyába foly világtok!*

Másik falán ugyane vers következő sorai ékeskedtek:

*Kancsót fiúk! veszendő
Az élet és előlünk
Mint egy palaczk bor elfogy.*

A harmadik falon meg e Csokonai-idézettel kapcsolatos szavakat lehetett olvasni.

Igyunk! amott mondják: „veszendő az élet.”²⁴⁸

Lehetséges, hogy 1927-ben így nézett ki a borkimérés falán a felirat, ám ma a Gutenberg-teremben csak e két utóbbi verssor található, azzal a változtatással, hogy „Kancsót, fiúk!” helyett „fiú” olvasható.

Majd ismét egy anekdota következik a kollégiumi kocsmával kapcsolatosan. Régen itt a diákok mértek bort, később tanulói, emberi jogaikra hivatkozva kiharcolták, hogy a kollégiumban ingyenes szolgáltatokat csak kivételes esetben legyenek kénytelenek végezni. Így került a borkimérés feladata is fizetett iskolaszolgák kezébe, akiket *bajorosoknak* hívtak. Az alábbi anekdota arról tudósít, hogy gyakran a felnőtt iskolaszolgákkal sem volt kevesebb vesződség, mint a csínytevő diákokkal, olykor őket is meg kellett fenytíteni:

Zsindely István nemcsak a matematikának és fizikának volt kiváló tanára, hanem egyúttal a főiskola gazdasági választmányának is avatott és erőskezű elnöke volt, aki ugyanam kordában tartotta a *bajorosokat*. V. I. hűséges, derék *bajorosa* volt az iskolának, de néha felöltött a garatra. Mikor ez többszöri intelem dacára megismétlődött, Zsindely felvitte a delikvenst magával a fizikai terembe, ahol is beállítván azt a villanygépbbe, megindította az áramot s közben kérdezgette, fog-e még inni? A kínoktól rángatózó *bajoros* ma-

²⁴⁸ PANKA K., KOMÁROMI J., i.m., 1930. PANKA K., KOMÁROMI J., i.m., 1927: 74.

gán kívül ordította: „Jaj, tekintetes tanár úr! Feleségem, két gyermekem, ne vegye el az életem!” De Zsindely csak akkor szüntette be az áramot, mikor megígérte, hogy nem fog inni. Egy darabig meg is állta az ígérését²⁴⁹.

A kollégiumban mindig voltak korhely diákok, akiknek a tanulás sohasem volt erősségük. Az ivászatok pedig a diákélet olyakor kemény próbáinak számítottak. SZEMERE Miklós (1804-1881) költő, a nyakas kuruc jellem így emlékezik pataki diákságára, miközben az alábbi verset intézte az 1860-as években a „Pataki Önképző Társulat”-hoz:

[Részlet:]

Stephanyeket, aki négy esztendeig volt

Repetens, a korhelyt

Én még jól ismertem!

Bodrog fenekére bukdoztam Jankával;

Birkóztam a kemény karú Bot Miskával;

Bodrog, birók, kancsó, dal s iskola padja,

Volt akkor a verseny²⁵⁰.

A Patakon megfordult jeles személyiségek sorában PETŐFI Sándor (1923-1849) alakja is felvillan. Ma Patakon röpke látogatásának nyomát tábla jelzi a Rákóczi utcán. Mindössze egy éjszakát töltött KÖVY Sándor professzor házában, előtte pedig a kollégiumban a diákokkal beszélgetett, mulatott. A diákok nagyon örültek a látogatásának. Sajnos a fakupát, amelyt a diákok emlékebe adtak neki, elfelejtette magával vinni.

Petőfi Sándor 1847. július 9-ikén egy vidám estét töltött a pataki diákok közt. Az ifjak a Kollégium második emeletén (a mai [azaz 1927-beli] *kaszinóteremben*) látták szívesen a nagy vendéget s az ősi kórus fapoharaival és ivótülkeivel itták az áldomásbort²⁵¹.

E négy jeles személyiség alakját idéző anekdoták után a többi mulatós történet az 1800-as évek utolsó két-három évtizedében játszódik. Ezekből Patak további kocsmáinak képe rajzolódik ki, elsősorban a következő vendéglátó helyek: *főiskolai kocsmá, Küirt, Magyar Király, a nagyvendéglő állása, Kutyakaparó, Koszorú, Zöldfa*.

²⁴⁹ Trócsányi József közlése. In PANKA K., KOMÁROMI J., i.m., 1927. 250.

²⁵⁰ PANKA K., KOMÁROMI J., i.m., 1930. 67-68.

²⁵¹ PANKA K., KOMÁROMI J., i.m., 1927. 140.

Kaszinók

Fontos szerepe volt a kaszinóknak ebben az időben. Az alábbiakból a kaszinók vendégeiről értesülünk, ugyanis a kaszinóban töltötte a tanári kar nagy része a délutánokat:

Mikor II. Rákóczi Ferenc hamvait szállították haza (1906), a *tanári kaszinóban* egy nagy társaság körében Feri bácsi [Soltész Ferenc, 1821-1915]) a régi időkről mesélgetett²⁵².

[Szívós Mihály tanár (1840-1914)] ugyanabban az órában ment mindennap a *kaszinóba* wistpartijára s szinte percnyi pontossággal ment onnan haza²⁵³.

A kaszinóban tehát társasági élet zajlott.

A *tanári kaszinó* és *ifjúsági kaszinó* kapcsán kerül említésre a „zacskós diákság” intézménye. Zacskós diáknak hívták ugyanis azokat a diákokat, többnyire parasztyerekeket, akik önellátók voltak, maguk hoztak száraz-élelmet a kollégiumba, melyből lehetőség szerint főzettek. Társadalmilag és vagyoniilag alattuk álltak a nincstelen, ún. szolgadiákok, akik kiváló tanulmányi eredményük folytán tandíjmentességet élveztek, ám mivel szüleik nem tudtak anyagi segítséget nyújtani tanulmányaikhoz, idősebb, módos diákokat szolgáltak. Ilyen volt a KOMÁROMI János regényének kis főszereplője, Barla Jóska „konyadiák” is. Rajtuk kívül voltak még módos polgár- és arisztokratacsemeték is, akik pénzükért teljes ellátásban részesültek.

Az alábbi anekdota három olyan zacskós diákról mesél, akik rosszul gazdálkodtak szűk elemőzsiájukkal:

Hátránya a zacskós diákságnak, hogy eltékozolhatta a gyomra elől minden zacskójának a tartalmát s beállhatott a „ti fagómen és ti piómen”²⁵⁴ – adomaszerű alakok közé. A régi Sárospataki Kalendárium (1858) emlékezik ilyen ügyevesztett árva diákokról, de emlékezünk bizony még mi is s valahol az egyházkerület egyik másik zugában rá tudnánk találni némelyikre ma is [azaz 1927-ben]. Úgy ebéd idején, hol a Kollégium nagykapuja előtt, hogy az ún. pletykadombon, a főiskolai kert bejáratánál következetesen feltűnt 4-5 nagyobb diák. Ismertük már a kicsinyek is valamennyit. Köszöntötték egymást mosolyogva és mikor mindnyájan egybegyülekeztek, felvonultak közös nagy egyetértéssel az *ifjúsági kaszinóba* és ott ünnepélyesen elhelyezkedtek. A napos, vagyis akire éppen a sor következett, elővette a „Nefelets” című újságot; annak a színes borítékján különböző ételek

²⁵² PANKA K., KOMÁROMI J., i.m., 1930. 25.

²⁵³ PANKA K., KOMÁROMI J., i.m., 1930. 54.

²⁵⁴ Ti fagómen és ti piómen: gr. 'az evés és az ivás'.

készítési módja volt felsorolva. Olvasott egyet, kettőt, akár hármat is, s mikor már eleget olvasott, felállt és egészségére kívánta társainak az ebédet. Azok visszakívánták és törhetetlen jó hangulatban vonultak ki a szabad levegőre és élvezték annak tápláló erejét. Szent természet, dajkálkodó anyám – mondták Tompa Mihállyal, az ő egykori nagy elődjükkel. Egy-egy jó barát adatott azonban mindennap az ilyenek számára is s ha nem csurran, cseppen valami a másik diák olajos korsójából vagy legalább a dohányzacskójából. Mert egy pipadohány is kitűnő szer – úgy mondják - a követelőző gyomor nyughatatlanságai ellen²⁵⁵.

Mosolyt fakasztó történet, ám a mosolyba kis szomorúság vegyül. Az akkori világ több felelősséget, szervezési készséget, több leleményességet követelt a diáktól, mint a mai. S ha ezekkel nem rendelkezett, legalább humora volt, mellyel a saját nyomorúságán derülhetett. Ebéd helyett rendszeresen beülni a kaszinóba, s ott ételrecepteket felolvasni: rendszeresített önkínzás, de tüntetés is. Feltehetőleg a kaszinós tréfaértő és toleráns ember lehetett. Arról nem esik szó az anekdotában, hogy pl. másnapos zsemlével „megvendégelte” volna jeles látogatóit. Ugyanis ha a vendéglős a szociális érzékenység valamely formáját is mutatja, a „ti fagómen”-diákok nem kerülnek anekdotába.

Országúti fogadók

A hazagyalogló idősebb „zacskós”-okat útközben sokkal barátságosabb „intézmények” fogadták: az országúti kocsmák, ahol megnyílt a hitel világa. A kisebbeknek, akik maradék elemózsiájukkal hazafelé tartva éjjeli szálláson kívül nem vágytak egyébre, ugyanúgy befogadták az út menti fogadók.

...a nagy diák, ha „ti fagómen és ti piómen” volt is az iskola falai között, úrrá lett, mihelyt hazafelé vette a szekere rúdját. Megnyílt a hitel világa. Az útjába eső *korszmáros* mosolygós arccal, Istenhozottal fogadta és az időszakok különbözősége szerint nyitott kamrával és nyitott pincével üdvözölte. A kisebb diák – hát az bizony a tarisznyájára volt utalva vagy a megkuporgott egy-két garasára s beérte egy darab szalonnával, egy csu-por tejjel, sőt egy kevés penészedő juhtúróval is, amit téli időben egy félmesszely melegvízbe morzsolt s úgy fogyasztotta el, hogy meg ne vegye az Isten hidege. Felségesen lehetett ettől aludni a *korsma* száraz ló-

²⁵⁵ PANKA K., KOMÁROMI J., i.m., 1927. 15-16.

cáján a korcos tarisznyánkkal a fejünk alatt, amiben a szennyesünket celtük haza kimosásra²⁵⁶.

A nem túl gyakori nem fizető vendéggel már inkább lehet nagyvonalú az út menti fogadó tulajdonosa. Talán jó „befektetés” is lehet: ki tudja, mely jeles hazánkfiává cseperedik egy-egy kiéhezett, gyaloglástól elcsigázott deák. Hiszen pataki diák volt egykor Kossuth is - bár ő aligha kényyszerült arra, hogy gyalog járjon haza a monoki szülőháza.

Szívszorító és a ma diákjai számára elképzelhetetlen állapotokról nyújt hiteles dokumentumot az anekdotakincs. Az sem volt ritka, hogy a vonat árát megspórolva a diákok akár napokig gyalogoltak haza vakációra. Volt aki Patakról az Érmellékre gyalogolt haza (mai Bihar megye, Románia), ez a távolság légvonalban mintegy 130 kilométer. Éjjeli szállást egy-egy kocsma vagy barátságosabb parókia, ritkábban egy-egy földesúri kúria nyújtott.

Országúti fogadónak minősült a pataki diákelet oly jól ismert helye, a *Kutyakaparó* is. Ezt a kocsmanevet PETŐFI is megörökítette versében. A Petrahó (mai Bodroghalász) felé vezető országút mentén fontos hely volt ez a Patakról távozó végzős diákok életében: ott itták meg az utolsó áldomást, mielőtt búcsút vettek volna a várostól.

K.Ö. híres mulató jogász volt Patakon a kilencvenes [1890-es] években. Egy mulatózás után többekkel együtt betért a „*Kutyakaparó*”-ba, amely Petrahó felé volt az országút szélén. Mivel kitűnő lacipecsenyét kínált a csapláros, rendelt egy adaggal. A gazda azonban, miközben hozta a lacipecsenyét, leöntötte a vadgalambszínű új nadrágját.

K.Ö. elszörnyedt, de a csapláros megvigasztalta:

- Sebaj! Van még zsír a konyhában!²⁵⁷

Koszorú, Zöldfa

A kocsmákhoz Patak régi humoros alakjai fűződnek. Igaz, ők már Patak olyan figurái voltak, akik a kocsmáknál aligha lehettek volna meg. Az egyik anekdota megemlíti a *Koszorúhoz címzett kocsmát*, mely a református templom közelében lehetett. A kora középkorban a kocsmák cégérral jelezték, kinek a borát árusítják éppen: a települését vagy az uraságét. A cégért különböző színű koszorúból fonták, melyet minden férfiembernek illett ismerni. A *Koszorú* nevét erről kaphatta a kocsmá-

²⁵⁶ PANKA K., KOMÁROMI J., i.m., 1927. 16.

²⁵⁷ PANKA K., KOMÁROMI J., i.m., 1927. 66.

Patak régi humoros alakjai is hadd vonúljanak föl egy pillanatra! A regés *Derda*, az iszákos *Hizsnyik*, a folyton rumot emlegető *Hersli* hordár, aki még a herceget is tegezte, mikor jogász volt, aztán *Réx* Pista, akiben meggyűlt a pálinka, *Fitai*, aki az árokba esve így elmélkedett: „lám, már itthon volnék, de a kalapom hol van?“, *Kósa* temetőőr, aki szent fogadással fogadta a presbitériumnak, hogy, ha bocsánatot kap, többé nem iszik. Elnyer-ven a bocsánatot, első útja a „*Koszorú*”-ba vitte²⁵⁸.

Nem derült ki, mely kocsmá tulajdonosa vagy bérelője volt az a Wohl nevezetű ember, akiről a következő anekdota szól:

[1873-ban két diákbanda is alakult a főiskolában: *Jászai Pista* és *Andorkó Tamás* vezeték az egyiket, klasszikus zenét játszottak; *Kertész Bert* és *Szöke Józsi* vezetése alatt a másik diákbanda jobban tetszett a műzsafiaknak, mert a magyar népzene kultiválta.]

Mit mondjak még a *Wohl kocsmáros* úrnál rendezett gyakori muzsikás-estékről, amelyek következményeként éjjeli zenék következtek? Mert melyik banda tagnak ne lett volna ideálja abban a kedves kis városban?

Ezeknek a bandamulatságoknak volt azonban egy érdekessége is. A tanári testület elrendelte ugyanis, hogy az ifjúságot ellenőrző közeg, mármint a háznagy, esténként járja be a mulatóhelyeket és ha túlhajtott mulatozást tapasztalna, az illetőket írja fel!

Az 1873-77 esztendők között, amíg én Patakon voltam, Janiga úr vállalta ezt a kellemtelen tisztelet, aki házigazdám is volt mellesleg. Janiga a legnagyobb tapintattal kezelte a banda tagjait s alig történt meg egyszer-kétszer, hogy éjfélutáni két óra körül illedelmes szóval feloszlatt bennünket. De soha föl nem jelentett...²⁵⁹

Janiga úrról, valamint a *Zöldfa* nevű vendéglőről még található egy anekdotarészlet:

Hárman laktunk együtt az Ifjúsági Könyvtár szobájában: Kazay Géza, Szabó Pista és én [Hallgató János]. Néha, ha pénzünk akadt, meglátogattuk a *Zöldfa nevű vendéglőt* s az is megtörtént – nagyritkán ugyan – hogy tovább ott felejtettük magunkat, mint szabad lett volna.

Egyszer egy ilyen ottfelejtkezés miatt Janiga János, a háznagy, feljelentett az igazgatónak, Orbán Józsefnek, s másnap mindhármunkat az igazgatói irodába citáltak. [Féjmosáson kívül nem történt egyéb baj.]²⁶⁰

A következő anekdota a kollégium alapításának háromszázadik évfordulóját idézi, valamint egy érdekes kocsmáros alakját:

Ez a tótból vedlett magyar [Milko bácsi], kinek a *mai takarékpénztár helyén kis kocsmája* volt, nem számítva a nagy népvándorlásra [a főiskola 1860-ik évi háromszázados emlék-ünnepe valóságos nemzeti tüntetés volt], kissé szükösen készített ennivalót s mivel már az ünnepély legelején kifogyott belőlük és így a legnagyobb forgalomban üres kézzel volt

²⁵⁸ Panka, 1927: 60-61.

²⁵⁹ PANKA K., KOMÁROMI J., i.m., 1927. 153-154.

²⁶⁰ PANKA K., KOMÁROMI J., i.m., 1930. 885.

kénytelen elbocsátani a vendégeit, fenyegetőzve fordult a Kollégium felé, miközben a következő szókra fakadt:

- Nahád, csak legyen még egyszer háromszázas ünnep!²⁶¹

(Vadász)kürt

Ezt követően Patak leghíresebb-hírhedtebb vendéglátóhelyei sorakoznak. Az egyik legnépszerűbb kocsmá a *Vadászkürt* vagy *Kürt* volt, amelyet Móricz és Komáromi is többször emleget:

[Egy diákot becsaptak a társai: úgy etették meg vele a saját anyjának az élelemküldeményét, mintha vendégül látták volna. Erre az megharagudott, s] „csak a '*Kürt*'-ös *mama* borával tudtuk kiengesztelni”.²⁶²

A *Kürt*ről, pontosabban a *Kürt* vendéglősnéjéről még elekción vers is fennmaradt 1884-ből. Az elekción verseket a legációba készülők diákok faragták, miközben elosztották egymás közt a legációs helyeket. Móricz leírása alapján a Kürt „nőmentes” volt, pontosabban pincéznő nem volt benne, s a kocsmárosné felesége már olyan öreg volt, hogy „nem számított semmiféle nemhez” (ld. MÓRICZ *Árad a Bodrog* regénytöredéke). Ennek ellentmondanak az alábbiak:

A „*Kürtös mama*” is egyetlenegy szóra
Megengedi neki, hogy játszék kontóra...²⁶³

A játék a XIX. század végi, XX. század eleji kocsmákban alighanem a kártyajátékot jelentette. A kaszinókban, kávéházban biliárd is volt már. De jelenthetett itt játékosan rendelést is. A kocsmákban ételt is felszolgáltak, erről szól az alábbi adat:

- Nos B. úr, hogy ízlett tegnap este a pirítóskenyér a „*Kürt*”-ben?²⁶⁴ – [kérdezte az egyik tanítványát órán egy fiatal tanár, jelezve, hogy lefűlte a diákot].

Magyar Király

Egy furcsa diákfiguráról fest képet a következő történet. Alakját KOMÁROMI is megörökíti:

²⁶¹ PANKA K., KOMÁROMI J., i.m., 1927. 129.

²⁶² PANKA K., KOMÁROMI J., i.m., 1927. 172.

²⁶³ PANKA K., KOMÁROMI J., i.m., 1927. 147.

²⁶⁴ PANKA K., KOMÁROMI J., i.m., 1927. 216.

[Csigrász, Csigorin vagy másik gúnynevén Piritós korhely diák volt. Legtöbbször csak záróra után érkezett meg a diákszállására.] Ilyenkor derékig vetkezve sűrű fogvacogással sétált fel és alá a jégvirágos diákszobában és saját költeményei közül aktuális strófákat szavalgatott. [...]

A „mér” igét különös előszeretettel alkalmazta a prózában is. Éjjeli hazajövele után rendszerint elmondta a legújabb események változatos menetét:

- Elmértem magamat a *Magyar Királyba*... Odamérte magát egy impertinens kucséber is... Én aztán lemértem neki egy mancsalit...²⁶⁵

Az „impertinens” szemtelent, tolakodót jelent, a „kucséber” pedig mozgóárust, aki nyakba akasztós tálcán, tehát hordozható pulton kínálta árúját.

A *Magyar Király* három tréfás kedvű, jó bort kedvelő diák történetében is fennmaradt:

1876-ban egy gúnydal miatt, melyben tanáraikat csúfolták ki a diákok, kitiltották a szerzőket és a dal éneklőit „a nyilvános helyen való megfeleléstől egyszersmindenkorra”²⁶⁶ – kicsapatás helyett. A továbbiakat Szücs István közli:

Ezt ideig-óráig meg is tartottuk. Történt azonban, hogy egyízben – meghívásra – vacsorázni mentünk a *Magyar Király-vendéglőbe*. Várady volt a vendéglős, jó magyar ember. A vendéglőben ott ült már Ballagi Géza jogakadémiai és Kun Pál főgimnáziumi tanár. Kvaterkázgattak... Ugy hatan-nyolcan mi is letelepedtünk a szomszéd asztal mellé, vacsoráztunk, koccintgattunk, majd nótába fogtunk:

*Cégért látok lóginyázní,
Be kén oda botorkázní.*

A nóta rövidesen így formálódott át:

*Cégért látok Váradyzní,
Be kén oda Ballagizní,
Van még egy Zsindely-forintom,
Azť is mindjárt Kunpalintom...*

A szokatlan fordulatú szövegre Ballagi Géza is, Kun Pál is felállt és eltávozott. Másnap följelentettek bennünket. A nóta vége az lett, hogy valamennyiünket eltiltottak a hűsvéti legációtól²⁶⁷.

²⁶⁵ PANKA K., KOMÁROMI J., i.m., 1927. 177.

²⁶⁶ PANKA K., KOMÁROMI J., i.m., 1927. 201.

²⁶⁷ PANKA K., KOMÁROMI J., i.m., 1927. 202.

A Magyar Királyról egy másik érdekes történetet is olvashatunk:

...mikor 1886 őszén a *Magyar-Király vendéglő* és mellette levő több ház, azok között a városháza is leégett, Centi barátunk [Demeter Lajos tanuló] lelkesen segített a tűzoltásnál, különösen a mentésnél. A *Magyar Király* tőszomszédságában levő hosszú udvarban vagy 8-10 diákkamara volt, melyeknek lakóit, többnyire kis diákokat, az éjféltűz álmukban lepte meg. Centi vezetésével berohantunk az égő ház udvarában levő diákkamarákba és a kis diákokat ágyukból kiragadva, ölben hurcoltuk ki. Mikor már vagy tizet kivittünk s a piac tulsó oldalán levő házak kapualjaiban elhelyeztük őket, valaki elkiáltja magát:

- Ezek a fiúk a zsidóudvarról valók, zsidó is mind!

Centi nagyhirtelen kiadja a jelszót:

- Akkor vissza mind!...

Persze senkit sem vittünk vissza; de élénk derűtséget keltett közöttünk ez a furcsa indítvány, melyet sokáig emlegettünk²⁶⁸.

Állás

Pataknak nincs és nem volt színháza. A vándortársulatok viszont időről időre megjelentek a városkában. A 19. században még állt a nagyvendéglő, melynek kocsiállását alakították át rögtönzött színpaddá. Így kapta a nevét ez a vendéglő, amelyről sok helyen szó esik. Hasonlóképpen a vándorszínészekről is. Legelőször a következő feljegyzésekben:

1887-ik év nyarán nagy esemény tartotta izgalomban a diákságot, mint minden alkalommal, ha színészek érkeztek Patakra.

[Rohamjeggyel] vagy a jegyszedő megvesztegetésével jutottunk be a *színházszá átalakított állásba*, ott is a legmagasabb helyre, a karzattá előléptetett szénatartó tetejére.²⁶⁹

A diákság a vándorszínészek eszén is túljárt:

...*Krecsányi, Hubay*, később *Csóka* társulata kukkantgatott be – Sátoraljaújhelyen át Máramaroszigetre, Temesvárra menet – Patakra is. A *nagyvendéglő állását* léptették elő ilyekor színházzá. Jó, tágas hodály volt. Elfért benne a színpad s belefért volna még kétannyi publikum is. A bemenet baloldalán istálló volt elkerítve tehéneknek, lovaknak s annak gerendázott, lapos teteje karzatul szolgált a kisdíákok számára. Lábat felőgatva pompás kilátás nyílt onnan a színpadra. Főelőnye volt azonban, hogy a közönség tömege-sebb bevonulása közben nálunk felejtett színházjegyet az eresz-alatti nyíláson innen köz-predára dobhattuk ki az udvaron arra leső „második csoport”-nak, amely aztán, ha lehetett, megint csak jegy nélkül furakodott be s olykor még ”harmadik eresztés” is következett az újból kidobott potyajegyekből. Így aztán voltaképpen sohasem volt üres ház, min-dössze bevétel nem volt.²⁷⁰

²⁶⁸ Forgón Lajos közlése, Budapest. In PANKA K., KOMÁROMI J., i.m., 1930. 178.

²⁶⁹ PANKA K., KOMÁROMI J., i.m., 1927. 181-182.

²⁷⁰ PANKA K., KOMÁROMI J., i.m., 1927. 187.

Arról is értesülünk, hogy a vándorszínészek olyan alkalmakkor látogattak Patakra, amikor sok ember gyűlt össze a városban: tehát évszárókra, vásárokra özönlött a nép.

Eljöttek a szülők, hogy lássák gyermekeik szereplését és a volt diákok is, akiket a báriáság meleg érzelme hozott e napon Patakra. De eljöttek a kereskedők is s felütötték sátraikat, hogy e nagy napon jó vásárt csináljanak. És végül a vándorszínészek, hogy Isten szabad ege alatt, vagy az úgynevezett „nagy állásban” szolgálják Thália muzsáját²⁷¹.

Veres kávéház (2.)

Az utolsó anekdotarészlettel visszatérünk a József császár által is megtisztelt *Veres kávéházhoz*, ám az alábbi diák-dokumentum a Kazinczy koránál jó fél évszázaddal későbbi kort idéz. Az esemény helyszíne a kézműves mesterek bálja, ugyanis gyakran fordult elő az elmúlt században, hogy a mesterek bált rendeztek, amelyre a főiskolai hallgatók is elmentek. Egy ilyen alkalommal kipattanó botrányról tudósít egy kihallgatási jegyzőkönyv, mely a kollégium levéltárában maradt fenn, és amelyet FEHER Erzsébet dolgozott fel:

1836 farsangján, január 12-én a csizmadiák bált rendeztek. Közben – nem volt ritkaság ez akkortájt, – az iparos legények és a kollégiumi diákok összeverekedtek. A csizmadiák emiatt panaszt tettek a megyénél. Ennek alapján indult meg a nyomozás. [...] Színhely: a *sárospataki kávéház*, a bálház, a biliárd-terem. Ezek tehát mind működtek az 1830-as években.

Az egyik tanú: Szunyogh Albert diák így vallott: 'A *Veres-kávéházba* mentünk hét óra-kor mindnyájan, kivéven a ráccokat és németeket, tíz előtt a bálháza bementünk bámulni. A pipásokat Bor Mihály illy szavakkal támadta meg, hogy tegyék le, mert a földhöz vágja'. Bor Mihály csizmadia mester uram nyilván nehezményezte a hosszú pipájú nagydiákok pöffekelését. A folytatás: Bor Mihály „ezen vastag kifejezésért többektől megfeddetett”.

Ezt követően a jegyzőkönyv arról tudósít, hogyan verte meg Bor mester Körtvélyesi Antal diákot, majd hogyan álltak bosszút annak diáktársai, „megpofoztatván” a szigorú mestert.

A verekedés diák-főhősének, egyben áldozatának, Körtvélyesi Antalnak a kihallgatásából kiderül, hogy az események a felszólítás elhangzása után hogyan alakultak: „Bor Mihály bosszankodva azon, hogy a pipa letételére szóló parancsolatját meg nem fogadták, bejött, az asztalra ütött, s mondá: 'egy nyakért nyakkal fizettek!' Vagyis meglakoltok a rendbontásért. Az igazi súlyos sértés ezután következett. A bált rendező csizmadia-mester 'bosszusan mondá azt is, hogy ezt a collégiumot kaszárnyanak kellene fordítani', vagyis kaszárnyanak kellene átalakítani, hogy a diákokat fegyelemre tanítsák. Körtvélyesi Antal végig sértve kiáltotta: 'Ezt Patak ki nem viheti!' Ezt egy pataki diák el nem tűrheti! Bor

²⁷¹ PANKA K., KOMÁROMI J., i.m., 1930. 150.

Mihály dühös replikája: 'Ki vagy te, te nekem csizmám talpa sem lehetsz!' A diák sem maradt szóttan: 'Mihály gazda, nem úgy van az!' Erre kezdődött el a verekedés: Bor Mihály 'meglökött, elestem, s rám feküdt. Kretovicsnak mondá: koma, zárd be az ajtót, had lakoljon a többiekért is! S ez alatt a fejemet megütögetvén, felbocsájtott maga alól, s be mentem Bor Mihállyal T. Somogyi jurátos úrhoz, kinek intésére hazajöttem'²⁷².

Az 1880-as években még javában dívtak a bálók (egészen 1949-ig, az iparostestület feloszlatásáig). Erről található egy feljegyzés, bár abban a helyszín csak feltételezhetően azonos a fenti kávéházéval:

Annyi vidéki úri kisasszony rég nem volt a pataki jogászbálon, mint akkor!²⁷³ [1880-as évek].

KOMÁROMI János, *Pataki diákok* (1926)

Megszakítva az anekdotakincs történeteinek sorát, időrendben KOMÁROMI János (1890-1937) *Pataki diákok* című önéletrajzi vonatkozású regénye következik²⁷⁴. A regény a XX. század eleji Patakon játszódik; konkrét utalás cselekmény idejére, hogy a még Deák Ferenc idején nyugdíjba vonult Soltész Ferenc tanár úr 103 éves volt a regény kezdetén.

Komáromi János életrajzából tudjuk, hogy jómaga 1902-ben került a kollégiumba, és 1910-ben érettségizett kitűnő eredménnyel²⁷⁵. *Pataki diákok* című regényének főszereplője, Barla Jóska „konyadiák” is 10 évesen kerül a kollégium I. gimnáziumi osztályába a régi nyolcosztályos gimnáziumi rendszernek megfelelően. *Konyadiáknak*, más szóval *conjugistának* abban az időben a legalacsonyabb évfolyamon igeragozást magoló kisdíákot nevezték; más néven *mendúrnak* vagy *mendikánsnak* is hívták a szegény néposztályból való alsóbb osztályú kisdíákat.

Feltűnik a regényben Korpa János öregdiák, aki a teológián harmadszor járja a IV. évet, Fehér Pista jogászelnök, annak menyasszonya és a többi diák. Állandó helyszínek a kollégium, a diákszállók, valamint a következő vendéglátóhelyek: a *Kürt*, az *Aranyszarvas*, a *Központ* és a *Gyöngytyúk* a Héccén. A cselekmény központjában a gyámoltalannak látszó, de tehetséges kisdíák, Barla Jóska alakja áll. Története, melynek során befutja dicséretes pályáját, fejlődésregény: értesülhetünk lelki küzdelmeiről, édesanyja haláláról, a család szétbomlásáról (kistestvéreit szétviszi a ro-

²⁷² FEHÉR E., i.m., 1999. 232-234.

²⁷³ PANKA K., KOMÁROMI J., i.m., 1927. 41.

²⁷⁴ KOMÁROMI J., i.m. 1992. 245.

²⁷⁵ DOBAY B., i.m. 1998. 23-24.

konság, fuvaros apja egyedül állja majd a sarat az életküzdelmekben). Barla Jóska e tragikus családi háttér ellenére - vagy épp miatta? - megveti a lábát a kollégium demokratikus rendjében: mint jeles tanuló, tandíjmentességet kap, és gyengébb osztálytársa korrepetálásával szerény jövedelemhez jut. A tanári kar javaslatára a következő évben Fehér Pista jogászelnök peckása – szolgája – lesz.

Az író Komáromi János életére viszont, aki kisdíák-kori fájdalmas élményeit veti papírra vallomásos regényében, rányomta bélyegét nehéz gyerekkora: borongós kedélyű felnőtté vált. Regényében idealizálja diák-kora színterét: a kollégiumot, az idősebb diákokat, akiknek ők egykor kalaplevetve előre köszöntek, a tanárokat, akiknek alakja valamiféle félisteni ködben derengett.

A regényben számos utalás történik a pataki kocsmákra, éttermekre, mint a diákság életének kikerülhetetlen helyszínére.

A regény keretét Korpa János öregdiák meséje alkotja: humoros na-gyotmondás egy legációról, melynek során eltévedt a perkupai erdőben, s ott száz farkas üvöltött a bokorban. Majd Korpa János a többi nagydiák rábeszélésre hajlandó alább és alább adni a farkasok számát, míg bevallja, hogy csupán a szél süvöltött a bokorban. Az író a ebbe a játékos keretbe helyezi regényét. A mesemondáshoz viszont megfelelő előkészület: feszültségkeltés és figyelemfelkeltés - kellett:

Korpa nem kezdte mindjárt. Először végighordta tekintetét a Rákóczi-uccán, egészen az *Aranyszarvassig*, később felpislogott a napba, amely akkor már jókor utat tett meg a Bodrogek felől²⁷⁶.

A diákok életében a jelesebb napok általában valamely csapszékben értek véget, méltóképpen megkoronázva ezzel a nap eseményét:

A vendégdiákok nemsokára fölkerelkedtek s velük tartott Zólyomi Barna úr is. Valamelyik csapszékbe kukkanthattak be, mert előzően a *Kürtől* meg az *Aranyszarvassal* beszélgettek egymásközt²⁷⁷.

Technikai fejlődés ide vagy oda, noha a századelőn volt már vasút (1871-ben épült a Szerencs-Sátoraljaújhely közötti vonal), az „onmi-busz”-nak nevezett postakocsi még járt az 1900-as évek elején. A postakocsi a mai Kazinczy úton jöhetett be a városba (hajdanán ez volt az Új-

²⁷⁶ KOMÁROMI J. i.m. 1992. 6-7.

²⁷⁷ KOMÁROMI J. i.m. 1992. 47.

helyi út), megállt a kollégiummal szemben levő Iskolakert oldalában, a Somossy vendéglő előtt, mely ma is ugyanezt a nevet viseli (Somosy Koccintó), majd onnan haladhatott a mai Rákóczi úton a mai városközpont felé (régebb a Rákóczyval párhuzamos Nagy, ma Kossuth utca volt a városközpont):

Dél körül volt már, amikor Ujhely felől feltűnt a személyszállító omnibusz s miatt verjetékezte hajigálta magát a három ló, a postakocsis belefűjt a kürtjébe. A kürtszó végigszállt az uccán, az omnibusz eldörgött az *Aranyszarvas* irányába ...²⁷⁸

A kis szolgáldiákokat nem kényeztették előljáróik:

Barla Jóska az első szóra kiugrott az ágyból, felkapkodta a ruhát és szaladt-szaladt cigarettáért a hóvihartól csattogó utcán. Lihegve, vörösremat füllel futott aztán vissza a *Központból*, vagy az *Aranyszarvasból*.²⁷⁹

Az egykori diáktanyáról, egy nemesember által a fiainak építtetett magas, bástyaszerű építményről is találunk adatot a regényben. (Ma a Bagolyvár részben üresen áll, eladó és felújításra szorul):

Az *Aranyszarvas* előtt a vásártérnek csapott át s megkerülve a katolikus templomot, a vár régi előudvarába ért, hol a Bagolyvár környékén fázékony bogáncsok dideregtek a Rákóczi-falak omladványain.²⁸⁰

A kollégium előtt régen az ún. Pletykadomb állt, mely arról kapta a nevét, hogy a tanórákon kívül a diákok ott beszélgettek egymással. Az ősz azonban beszorította mindnyájukat a kamarákba, diákszállásokra. De a mostohára fordult idő szórakozási, önképzési lehetőséget is biztosított:

Az élet is megváltozott sok tekintetben. Nem voltak már csoportosulások a kollégium előtt, meg a Pletykadomb táján. Mindenkit beszorított az ősz. Esténként a *Kürtben* vagy a *Központban* jöttek össze két-három deci forralt borocskára, délutánonként az Olvasó egyesületben gyülekeztek, vagy a kamarákban találkoztak a nagydiákok²⁸¹.

Korpa János öregdiák szobájában a tárgyak is öregek voltak. Kitűnő hasonlattal jellemzi őt az író:

²⁷⁸ KOMÁROMI J. i.m. 1992. 55.

²⁷⁹ KOMÁROMI J. i.m. 1992. 68.

²⁸⁰ KOMÁROMI J. i.m. 1992. 87.

²⁸¹ KOMÁROMI J. i.m. 1992. 115-116.

...e lámpának pléh-kalapja félre volt csapva. Úgy vakszemre. Akárcsak a Korpa Jánosé, ha tűnődött, vagy ha a *Kürt* felé indult el egymagában...²⁸²

E néhány felvillantott pillanatkép után anekdotaszerű történetek következnek – melyek akár az anekdotakincsben is megjelenhettek volna – a diákok mindennapjairól.

Állás

Az anekdotakincs darabjai is tudósítottak már a vándorszínháztról az ún. *nagyvendéglő állásában*. Komáromi az *állás*-sal kapcsolatosan két jókedvre derítő történetet sző regényébe, melyek akár színháztró történetünk részei lehetnek. Az első az ún. ‘rohamjegy’ fogalmát magyarázza, ugyanis ezzel jutottak be a leleményes diákok fizetés nélkül az előadásokra, a másik történet pedig arról szól, hogyan buktatta meg egy mély beleelő képességű kispataki legény a Bánk bán előadását:

Hogy im november lett volna, megjöttek a színészek. A vándortruppall kapcsolatban szokatlan eset adódott elő:

1.

Megjövén a bohémcsapat, isteni deszkáit nyomban felütötte a vásártéri *állás*ban, mint addig is minden ősszel. Szokás volt, hogy az akadémisták a széniori hivataltól post festa kapták a színházjegyeiket, amelyek árát a szénior karácsony után, mikor megtértek a legációból, beszedte rajtuk. Szokás volt másfelől, hogy az ádáz mendurok, akik elestek minden ilyen kedvezménytől, közös akarattal s pompás kivitelben „utánarajzoltak” néhány színházjegyet, amely „rohamjegy” néven volt ismeretes sok nemzedék óta. A rohamjeggyel az első mendúr a pénztár előtt ügyesen besurrant s az *állás* oldalán aztán, a bedeszkázott kapu alsó részén kidugta a jegyet a következő mendurnak. Hatvanan is berohamoztak ilyenformán egy estén.²⁸³

2.

A Bánk bánt adták. Elkövetkezett ama lélegzetelállító jelenet, midőn a földrebukott Gertrudist továbbdöfködi Bánk a törrel: „Nesze, nesze, nesze... még egy... még egy... még-e...”, amikor is... Amikor is a kakasülön egy kispataki legény, nem győzván nézni a véres cselekedetet, belekiáltott a borzongató csendbe:

- No, most beadta neki a kócsot!

Be ám, de az előadásnak is. A közönség olyan hahotában robbant ki, hogy mindenki hátraesett, Bánk megroggyant a pódiumon, kihullt markából a tör, a kortina leszaladt... Az *állás* rengett. Másnapra pedig nem volt előadás. A társulat még reggel megszökött²⁸⁴.

²⁸² KOMÁROMI J. i.m. 1992. 182.

²⁸³ KOMÁROMI J. i.m. 1992. 117.

²⁸⁴ KOMÁROMI J. i.m. 1992. 119-120.

A csapszékek voltak a ludasok abban csúfos történetben, melynek során a diákok Patak jól ismert alakját, Cziczu zsidó boltost megfosztották az árnyékszékétől. A Cicu - itt: Cziczu - családot, akárcsak a pataki kocsmákat, minden jóra való tollforgató megemlíti, ha Patakról ír. A Cziczuk szerepelnek az anekdotakincs anyagában, Komárominál, valamint FEKETE Gyula regényében is.

A kollégium északi sarkával szemben (a mai Szemere utcán), az egykori „Kolozsvár” nevű diákszállás pincesterű boltjában lakott a népes zsidó szatócscsalád, mely a diákok sok nemzedékét szolgálta ki, túrva a diákcsínyeket. A nagyobb diákok ugyanis minden év elején beküldték a boltba a gyanútlan elsőöket macskahangot, canis mergát (kutyaurülket) kérni, a könyvesboltban pedig a nyolckötetes tornakönyvet kerestették velük.

Ismeretes volt, hogy a diákok a hideg téli napokon, tüzelőjük fogytán el-elemeltek egy-egy gazdátlanul árválkodó kerítést, kaput. Komáromi regényében viszont a Cziczu árnyékszékét akarták megszerezni, így lett a szegény diákok szokásos téli faszerezési portyájának áldozata az épp árnyékszékén tartózkodó öreg Cziczu: a diákok ugyanis árnyékszékéstől „emelték el”. A történetet az író a következőképpen nyugtázza:

Máskor is előadódtek hasonló esetek, nem érdemes szót vesztegetni rájuk. S különben is mit csináljon a diákember, ha a fa ára előzően el találódott danolódni a *Gyöngytyúk*-ban vagy a *Kürben*, ha pénz már nincs, hideg ellenben van. ²⁸⁵

Exitus: Aranyszarvas, Kutyakaparó

A hajdani diákélet egyik fontos momentumáról, az ún. exitusról, azaz 'kivonulás'-ról, ad hírt Komáromi. Ez jeles alkalommal végzős teológusokat választottak azok gyülekezetek, ahol megürent a pap és a kántor helye. A Patakról távozó diákok, akik - ha felsőfokú tanulmányaikat is a Kollégiumban végezték - akár 12 évnyi diákévtől is búcsúztak az exituskor, s immár szokássá vált, hogy megálltak az *Aranyszarvas*nál, majd a város határán kívüli *Kutyakaparó*ban inni.

Egy régi, XIX. századbéli exitusról tudósít az alábbi részlet:

A mai nagydiákok örködték a tradíciókon s szájról-szájra adták őket az apróbbaknak... Korpa János látta még az exitust. Mint mentek ki rektóriára az utolsó diákok, sőt részt is vett a búcsuzkodásaikban. Az egyházkerület híveinek és az ifjúságnak egyik érintkezési módja volt ez a régi szokás. Valamelyik faluban elhalálozván a tanító, vagy a kán-

²⁸⁵ KOMÁROMI J. i.m. 1992. 125.

tor, három-négy presbiter – közköltséggel ellátva – szekérre ült s meg sem állt, csak a kollégiumi városkában, ahonnet is nem volt szabad hazatérniök pót-tanító nélkül. Presbiter urak megérkezvén Patakra, kiálltak a főiskola kapujába, hogy szemre-vételezzék a jövő-menő diákságot. Mikor aztán kiválasztottak maguknak néhányat, a vállalkozók közül egy másik, szűkebb szelekció következett, amelyben külön jelentősége volt az illető egyén testtartásbeli mivoltának, erkölcsi feddhetetlenségének s mindenképpőlött orgánumának a hanganyagban. Hogy aztán a rektóriára vállalkozó diák, meg a nagytekintélyű presbiter urak megegyeztek volna, kézadás és némelyes áldomás következett [...]. A tógátus megkapván az Alma Matertől az obsitot, a szekér előállt a kollégium elé s ugyanakkor egy hordó bort vertek csapra a szekéren. Sereglettek mindenfelől a búcsúpohárra s egy kézszonításra. És merítették a bort a távozó egészségére. Mert nem tudta senki, visszajön-e még a búcsúzó, avagy végleg ottragad-e valamelyik abauji vagy gömöri falucskában? Aztán hogy feltornyosult a jókedv, a szekér megindult lépésben, azalatt valamennyien ittak s száz zengő torkon felhangzott a tógátusok búcsúdala: Kezemben van már az utilevem: / Nem diák már Patakon az én nevem...

Az *Aranyszarvasnál* stáció következett, ha elfogyott volna a hordó. Másik stáció a *Kürtakaparó* volt a város szélén, harmadik és végső a Pityergödomb. Itt összeültek, még egy keserű éneket fújtak el könnyes arccal, akkor a kocsis megrántott a gyeplőt, elment a diák.²⁸⁶

Kürt

Egy másik anekdotikus színezetű történet a diákok száz ével ezelőtti szociális helyzetét ecseteli. Egy diák nem fizette ki a szabónak a tartozását és megszökött előle.

Tóth Sándor azonban egy nappal előbb érkezett meg Patakra, mint Lászlófi úr Újhelyből s ez a huszonnégyszáz éves volt neki arra, hogy benézzem a *Kürtbe*. Csak az ördög lökdöshette be oda a könyökénél, mert ezúttal valóban komoly szándéka volt, hogy okvetlenül fizet. [...] Hécczén aztán, éppen a *Gyöngytyúk* előtt, találkozott Tengely Orbánnal, aki fölötte jókedvűnek látszott s éppen szándéka volt, hogy némi forralt borcskára benéz a *Gyöngytyúkba*.²⁸⁷

Korpa János, akinek nem volt családja, nem igyekezett elhagyni az alma matert, így teológiai stúdiumának utolsó évét immár harmadszor járta. Tanulmányaihoz való hozzáállását a következő történet rögzíti:

Történt eszerint, hogy Korpa a *Kürtben* üldögélt s szóbeszéd közben azt a merész kijelentést tette, hogy ha nagyon akarná, két hét alatt tudna annyit az exegézisből, mint az előadó tanár. De nem teszi, fűzte hozzá, mert nem sok értelme van az erőködésnek. Ez-

²⁸⁶ KOMÁROMI J. i.m. 1992. 136-138.

²⁸⁷ KOMÁROMI J. i.m. 1992. 155-6.

zel szemben csodálatát fejezte ki a Kelet filozófiája iránt. De mindek is az erőlködés? Minden dolog mulandó...²⁸⁸

Egy Stüszí nevű joghallgató farkasvakságban szenvedett, emiatt rendszeresen pórul járt a kocsmából hazabotorkálva: tapogatódzva indult haza, s előfordult, hogy eltévedt. Ennek ellenére nem hagyott fel az éjszakai kocsmajárással. Szokása szintén mosolyt fakaszt:

De mert Stüszí megszokta, hogy vacsora után némi eszmeceserére benézett a *Kürtbe*, minden estén egyedül kellett hazabotorkálnia a vak utcában. De azért másnap este megint beült a *Kürtbe*, még alkonyat előtt s éjfél elmúlt régen, amire fölkerekedett volna egyesegyedül. Ennek természetyszerű következménye lőn, hogy újfent csak betapogatózott valamelyik kapun s az Isten szerelmére kezdett könyörögni, hogy ne hagyják őt gyalázatosan kint pusztulni, hanem vezessék haza²⁸⁹.

Intoritus:

Az introitus – azaz a kollégiumi énekkar ifjúsági elnökének saját költségen történő – beiktatása Komáromi visszaemlékezése szerint a *Kürtben* történt. Régen a frissen beiktatott karelnök egy hordó bort vett, s azt itták meg a kórustagok. Később, a két világháború közötti időben a kollégium tápintézetében, immár a tanárok jelenlétében került sor a beiktatásra (ld. *Anekdotalincis* III.).

Az introitusról, melyet Komáromi diákkorában még a *Kürtben* tartottak, részletes képet kapunk az alábbi leírásban, mely a *Kürtöt* is ábrázolja:

Országos Széchényi Könyvtár

Este nyolc óra körül kezdtek gyülekezni [az énekkar tagjai] a *Kürtben*, annak is a hátsó nagy szobájában, amely hajmeresztő meredekekről hajlik le a Bodrog fölé. Hány esztendősen lehet a *Kürt?* Kormos mestergerendáján régi rovások látszanak, melyeket már a mostani diákok apái és nagyapái véshettek oda, saját kézjegy-bizonyosságul annak, hogy ennyi és ennyi liter tartozásuk maradt, amikor kiszállván az életbe, utoljára koccintottak még egyet Patakon. S a hátralékos tartozást kiegyenlítették aztán becsülettel. Az utolsó részleteket esetleg akkor, amikor fiaik vizsgáira jöttek be, esetleg, amikor azok hátralékait kellett törlesztgetni... Vén hely volt a *Kürt*, a mestergerenda hieroglifái tradíciót jelentettek...²⁹⁰

²⁸⁸ KOMÁROMI J. i.m. 1992. 178.

²⁸⁹ KOMÁROMI J. i.m. 1992. 191-192.

²⁹⁰ KOMÁROMI J. i.m. 1992. 72.

Vitte a tenor I. jaj de hogy, fölfelé! A suszter-fach [basszus I.] is beleavatkozott, a cibere [tenor II.] sem késett s mikor a basszus II. is közbemordult, majdnem szétvetette a *Kürtöt*²⁹¹.

A *Kürtől* talán valóságosabb leírást találunk Móricznak a már említett regénytöredékében (*Árad a Bodrog*). Komárominál ugyanis túlzás lehet, hogy a kollégium mögött, az akkori Kovács, később Nagy, ma Kossuth utcában levő *Kürt* valamely szobája a Bodrog fölé nyúlt volna.

Legáció, elekción:

Egy másik fontos, intézményesült szokása volt a kollégiumnak az úgynevezett legáció előtti elekción, azaz a legációs helyek kiválasztása. Ilyenkor elekcións - azaz választó - verseket írtak a diákok, s az elekcións versbe beleszórták a *Kürt* nevét is (ld. *Anekdotalinc*s). A következőkben két elekcións versike tudósít arról, milyen helyekre és ott milyen jövedelmi lehetőségekre számíthattak a legátusok:

*Iske, Csicsér, Vaján, Beés!
Ott a diák éhen vész*²⁹².

*Szend, Szala, Devcsér!
Még az Istennek se kell!*²⁹³

Amerika

Érdekes említést találunk az állomásnál levő szállodáról (feltehetőleg az Ornstein Irén által működtetett *Amerika* nevű szálloda kocsmájáról van szó). Ez idő tájt a vasút még kedélyes közlekedési eszköznek számított, s a vonatvezető számított rá, hogy a vakációk előtt-után a megszo-kottnál nagyobb a forgalom:

Az állomás környéke feketedett tőlük [az őszi szünetre induló diákoktól]. [...] mikor az *Amerikához* címzett közeli kocsmából liter borral közeledett Tengely Orbán s ekset ittak néhányan²⁹⁴.

²⁹¹ KOMÁROMI J. i.m. 1992. 77.

²⁹² KOMÁROMI J. i.m. 1992. 146.

²⁹³ KOMÁROMI J. i.m. 1992. 148.

²⁹⁴ KOMÁROMI J. i.m. 1992. 105.; „ekset”, azaz ex-et ittak, tehát poharukat fenékgig ürtették.

Jellemző volt a kollégium akkori szociális szellemére, hogy a tanulásra alkalmatlanná vált diákokot nem menesztette. Csigorinnak, a féleszű diáknak az alakját az anekdotakincsben is fellelhetjük: hajdani peckása meglehetősen furcsa figurának írja le, aki késő téli éjszakákon hazérkezvén, meztelen felsőtesttel járkált a hideg szobában, verseket szavalva. Szavalós kedvéről tudósít Komáromi is. A következő történetben nyomon követhetjük, hogyan alakul át a hécei kocsmá, a *Gyöngytyúk* az irodalmi élet színterévé - még ha a szereplők a szellemi életnek kétes elismertségű figurái is:

Beszélték, hogy Csigorin, a peregrinus, tegnapelőtt szavalóestet rendezett a Héczen található *Gyöngytyúk* című kocsmában, saját eredeti költeményeit interpretálván sok pátosz között. Az irodalmi estén Korpa elnökölt s Csigorinnak tündöklés hatása volt. Különösen amaz idilljének, amelyben leírta, mimódon udvarolt tavaly nyáron egy postáskisasszonynak. Tizenhat kilométert kellett gyalogolnia a postáskisasszonyig, ahol is ebéd után, mivel a forró úttól valósággal áttüzesedett a lába, lehúzta cipőjét, harisnyáját s úgy próbált hűsölni valami keveset. Csigorinról azt is tudták, hogy amikor hetedikben megbukott fizikából, a szeptemberi pótvizsgára – az apja parancsára – köteles volt bemagolni az egész fizikát, amitől meglazult az egyik kereke s azóta egyre többször kóborolt a határban. Csak a hideg évszak kergette be a diákok közé...²⁹⁵

KÉPES Géza, *A pataki diák*

Megszakítva a próza műfajában írt híradások, anekdoták, dokumentumértékű regényrészletek sorát, egy lírikus idevágó versrészletei következnek. Az ő esetében két időponttal kell számolnunk: azokkal az évekkel, amikor diákoskodott, majd amikor tanított Patakon.

KÉPES Géza (1909-1989) költő, műfordító ugyanis pataki diák volt körülbelül 1920. és 1928. között, majd felsőfokú tanulmányai végeztével néhány évre visszatért angolt tanítani a pataki gimnáziumba.

Hajdani pataki diákéletének befejezéséről maga tudósít egy versében:

*Ezerkilencszázhuszonnyolcban
tizennyolc esztendő voltam.*

A nyolcvanadik születésnapján kiadott költői önéletrajzán inkább a Patakon töltött tanáréveinek nyomasztó hangulata érződik, semmint a felhőtlen diákévekéi. A fiatal Képes Gézának ugyanis teher volt a tanítás, különösen reggeli órákban, miután éjjelente műfordításokat készített –

²⁹⁵ KOMÁROMI J. i.m. 1992. 114.

erről az anekdotakincs is tudósít. Másutt arról értesülünk, hogy a jóképű, nőtlen fiatal tanárnak egy asszonnyal való kapcsolata miatt kellett – és egyben vált lehetővé – Budapestre költöznie.

*Ki e kisvárosba tévedt,
megtorpanva hátrahőköl
a megdermedett időtől²⁹⁶.*

– indítja költői önéletrajzát. Ugyanebben a versben további elmarasztaló sorokban szól Patakról:

*Sáros-nagypatak s Kis-patak,
minden jóval megrakva, csak
az a baj, hogy ez a két rész,
nem is érti meg ma ép ész:
egyike a másikáról,
mint Európa Ázsiáról,
semmit se tud, semmit se kér,
élik a maguk életét,
tán nem is élik, tengetik,
az élet messziről int nekik -
Nagypatak, úri kaszinó,
Kis-patak, korcsma kuglizó.
Vén iskola, Rákóczi-vár,
kettő közt a város sivár²⁹⁷.*

A fenti sorokban nagypataki *Úri kaszinó* képe villan fel, valamint a múlt század első éveiben felépített kispataki *Gazdakör*, mely különféle szórakozási lehetőséget nyújtott a gazdáknak. (Erről részletesebben FEKETE Gyula ír.)

Képes Géza Binét Menyhért ügyvéd alakját örökíti itt meg, aki másépp is beírta a pataki „kocsmatörténet”-be a nevét. Az ő háza volt ugyanis korábban a *Páterek kocsmája*, mely 1945-ig működött. Az épületben ma a *Retel Vitéz borozó és panzió* nevű lokál működik.

²⁹⁶ KÉPES Géza, *Az álomba hullt város*. In KÉPES Géza, *A pataki diák. Versek*. Budapest, Kozmosz Könyvek, 1989. 47.

²⁹⁷ KÉPES G., *Az álomba hullt város*. In KÉPES G., i.m. 1989. 48.

*Volt egy ügyvéd, Binét Menyhért -
angol költők jelesebbjét
fordította, meg is jelent,
ha nem Pesten, de idelent.
Hozzá mentem, könyveket adott,
tiltottakat s a "Nyugat"-ot;
vele beszélgetni jó volt,
de nem volt szokás - zsidó volt.*

[...]

*Binét Menyhért, Binét Menyhért,
elfeledték nevedet rég.
A gyűlölet, az jelölt meg,
elhurcoltak és megölték²⁹⁸.*

Ugyancsak jelentős adat, hogy Binét Menyhért pályadíjat adományozott a kollégium diákjai közül annak, aki irodalomban jeleskedett. A díjat a diák Képes Géza nyerte el:

*Az évzáró ünnepségre
Tíz aranypengőt levébe,
Binét rendelkezett – ez ő!²⁹⁹*

Ezek után írja a következő sorokat: a *Már költő voltam* (1953) című versében a diákság „kikapcsolódási”, szórakozási lehetőségeinek helyszínére utal:

*Barátok helyett kaptam cimborákat
együtt bújtuk a bordélyt és a kocsmát.*

(Itt önkéntelenül arra a helyre gondolunk, amely mára mindkét szerepet magára öltötte, mely a homo ludens – játékos ember – kikapcsolódási igényére épít, s ahol ma a diákság szerdait és szombatjait - jobb híján - mulatja”: a sárospataki *Highlander* diszkóra.)

A *piros lámpás ház*at, melyben ugyan nem volt italmérés, több tollforogató is említi (pl. FEKETE Gyula).

²⁹⁸ KÉPES G., *Binét Menyhért*. In KÉPES G., i.m. 1989. 60.

²⁹⁹ *Binét Menyhért. Képes, 1989: 61.*

FEKETE Gyula, *Bodrog-parti szerelmeink*

A következőkben két kisregény tudósít a második világháború előtti időkről, a háború idejéről, illetve az azt követő évekről.

FEKETE Gyula *Bodrog-parti szerelmeink*³⁰⁰ című regényének főszereplője egy Erdei Barnabás nevű kisdíák. Ez ugyan költött név, de Erdei Barnabás diákkori ragadványnevével, a Nyeszivel találkozhatunk az anekdotakincsben is, s ez alapján felismerhető a szerző. A regény tehát önéletrajzi vonatkozású.

A regény Nyeszi útját kíséri végig nyolc gimnáziumi éven keresztül – akárcsak a Komáromi a Barla Jóskaét – egészen az érettségig. A regény ideje a második világháború előtti évek és a háború évei.

A könyv cselekményét felszabdaldják az író eszmefuttatásai, melyek az életről, emberekről, szerelemről íródtak. Szép lírai betétek, figyelemreméltó reflexiók, naplójegyzetek olvashatók a pályaválasztásról, a szerelemről, az élet teljességéről. Ilyen az alábbi vers is, melyet egy kaszinóban töltött éjjel ihlethetett. A verselő Nyeszi az élet fortuna labilis-élményét foglalja a következő versbe. A vers helyszíne az *úri kaszinó*, ám a helyiség nem lokalizálható, mert a versben, mely egzisztenciális témát feszeget, a kaszinó csak *couleur locale* :

Hajnali kettő

Kártya csattog az *Úri Kaszinóban*,
Fortuna kacsint, a kocka forog.
A sötét utcán végignyikorog
egy rossz, kenetlen, vén parasztszekér.
Egymás ugatják a piszkosfehér,
lompos szőrű, csikasz komondorok.
Csattog a kártya – Fortuna ledér -,
hajnalodik már.
A kocka forog³⁰¹.

A regény erőtlen, homályba vesző befejezése azt sugallja, hogy Nyeszi, aki csalódott szerelmében, Anikóban, képletesen meghal: életének az

³⁰⁰ FEKETE Gyula, *Bodrog-parti szerelmeink*. Budapest, Móra, 1981. 274.

³⁰¹ FEKETE Gy., i.m. 1981. 203.

a szakasza, mely érettségi után következik, már egy másik szereplő élete - talán egy másik regényben.

A humor tárháza a sok diákragadványnév; az ötletesség, mellyel elnevezik egymást, meghitt közeget teremt a hosszú együttélés idejére: Jupiter (Juhász Péter), Kugliffej, Pütagorász, Kispotyó, Ciceró, Koca, Dugó, Malacka, Tulok, Mackó, Tarzán, Kabóca, Kisbáró, Kisherceg – gazdag példatára a ragadványneveknek. Az író emléket állít a volt osztályfőnöknek, Dávid Zoltánnak, akit diákjai az „öreg Zotyó”-nak neveztek.

Fekete Gyula csak elvétve ad hírt a pataki kocsmákról, többnyire csak általános megjegyzések formájában említi azokat.

Az alábbi részlet egy diákötlet azzal kapcsolatosan, hogyan lehet sör-alátéttel, lebukás nélkül szerelmes leveleket küldeni:

A kocsmákban kerek alátéteket adtak furnérvastagságú papírból a söröskancsók alá. Ha ezt kettéhasította, s elhelyezve benne a levélkét, melyet a dupla biztonság okán szintén citromlével írt, újra összeragasztotta az alátétet: mint üdvözlő lapot, bélyeggel ellátva, megcímézve, föl lehetett adni a postán³⁰².

Piros lámpás ház

A lírai finomságú betétek mellett a maturándus diákok mulatozásainak leírásában erőteljes realista ecsetkezelést alkalmaz az író. A *piros lámpás ház* Fekete Gyulánál is megjelenik:

Nemcsak benn az iskolában, de az iskolán kívül is bármerre járt a diák – az utcán, iskolakertben, sportpályán, Bodrog-parton –, éreznie kellett: mindig szem előtt van.

Tanárral bárhol találkozhat.

Netán ha a *piros lámpás házba* szökött el éjszaka, tanárral ott is találkozhatott³⁰³.

S noha a piros lámpás³⁰⁴ ház élénkre gyűjtötte minden diák fantáziáját, az író jó érzékkel magyarázza el, hogy az eszményi szerelemmel kapcsolatos gondolatokat tápláló diákot nem elégíti ki ez a „szolgáltatás”:

És a *piros lámpás ház*? A Bodrog-parti putrinegyed? A rosszlányok?

³⁰² FEKETE Gy., i.m. 1981. 212.

³⁰³ FEKETE Gy., i.m. 1981. 144.

³⁰⁴ Egy adatközlő szerint a piros lámpás ház a Görbe utcának a Bodrogra vivő utolsó ténkén volt: a háznak az utcára nem nyílt ablaka. Az utolsó „örömlány”, akire emlékeznek a patakiak, egy Margit nevű cigányasszony volt. Róla az a fáma járta, hogy egy alkalommal valaki százforintos bankókkal rakta ki a hasát. Egy másik adatközlő szerint Pici bácsi frekventálta e házat, miután feleségét elszerette egy volt tanítványa.

Ki tudja, miért, a vészes lányszűkében szenvedő – és így május táján kiváltképp szenvedő – diákság nem olyan szerelemre szomjazott, amelyet a rosszlányok csillapíthattak volna.

Legalábbis a maturáig³⁰⁵.

Gazdakör

Az érettségi közeledtével viszont az idealista diákság realistává, olykor pedig naturalistává válik. Mosolyt fakasztó, de ugyanakkor elgondolkodtató részletek ezek a kamaszkorát érzékletes közelségbe hozó író tollából.

Csakhogy a matúra várva-nem várva rájuk köszöntött. Ez az időszak volt az, amikor a diákok megismerkedtek az élet alpári örömeivel.

Itt fordul elő hitelesnek érzékelt, kortörténeti dokumentumként is szereplő adat a *Gazdakör kocsmájáról*:

Kiszökdöstek a Kisintiből, a gárdákból a merészebbek, hajtotta őket a kalandvágy: tanár nem járta sötét utcákon kószálni. Noha szerény kalandok tellettek a pataki éjszakától, de nem lehetett olyan szerény a kaland, hogy a fölajzott lelkekben izgalmakat ne kavvarjon: egy kisfröccs a *gazdaköri kocsmában*; meglesni szerelmeskedő párokat vagy csak hallani legalább egy ismeretlen lány csiklandós kacchanásait a sötétből³⁰⁶.

A *Gazdakört* a századelőn építették a kispataki gazdák számára. Sokrétű szolgáltatást nyújtott vendégeinek.

Egészen természetes, hogy tegnap még roppant fontos esemény volt számomra az érettségi, ma délután pedig már semmi különös. Mintha minden, ami fontos, továbbra is ezután következnek.

Ezt éreztem én meg a múlt héten, a *gazdaköri kocsmában*.

Elég szép nő volt, és nem is nagyon öreg, nemigen több huszonöt évesnél. Csak rondán festette magát. Ha egy öreg nő kikení magát, azt még meg tudom érteni – „kendőzőszerekkel”, ugye –, de minek kendőzi el a természetes szépségét a fiatal? Vagy ez a szakmájához tartozik?

Jó szeme volt, rögtön kiszűrte:

- Szűz fiú, igaz?... szűz fiú! Szűz fiú!... Ha eljössz velem szobára, fele taksa. Ez nálam kijár minden szűz fiúnak.

- De csak utánam – mondta Kisherceg.

- Kivárod te azt, Kisherceg.

Enyhén palócos kiejtése volt a szőke pincérlánynak, nyilván nem Grétinek hívták eredetileg.

- Te is csak egyszer voltál szűz fiú, Kisherceg.

³⁰⁵ FEKETE Gy., i.m. 1981. 219.

³⁰⁶ FEKETE Gy., i.m. 1981. 218.

Malacka lapátfüle már lángolt. Úgy dadogott, mintha órán felelne:

- Kis... kisasszony... Gréti kisasszony... igénybe vehetem azt a kedvezményt? ³⁰⁷

A szőke pincérlány alakja újra felbukkan:

Hétfőtől péntekig – öt nap alatt – lezajlott az érettségi. Sikerral vizgázott negyven fiú és egy lány. Ketten megbuktak.

Pénteken este, mintha csak összebeszéltek volna, pedig nem beszéltek össze, a gardaköri kocsmában találkozott szinte az egész osztály. Ittak, daloltak, záróráig. A platina-szőke pincérlány hamar eltűnt.

Tulok úgy berágott, lefeküdt a padlóra. Kezénél-lábánál fogva kivették, s hátul az udvaron befektették egy szín alá, melyet kijózanítóhelyiségnek használt a kocsmáros, s időnként friss szalmával almozott be³⁰⁸.

TÓTH-MÁTHÉ Miklós, *Pecúrok*

TÓTH-MÁTHÉ Miklós *Pecúrok*³⁰⁹ című kisregénye ugyancsak egy diákkorára emlékező író tollából származik. Fiktív helyneveket alkalmaz azzal az írói szándékkal, hogy megszólított olvasói kört ne szűkítse le a volt pataki diákokra, hanem magukra ismerhessenek benne az ország más hasonló oktatási intézményeinek öregdiákjai is: a debreceniek, a kiskunhalasiak, a pápaiak stb., akik hasonló körélmények között diákoskodtak.

A regény cselekménye 1946-ban indul:

A vonatok még ritkán járnak és ha jön is egy, fűrtökben lógnak rajta az emberek. Az ország igazán csak most kezd tápászkodni a háborúból, mint a szétvert képű, törött orrú bokszoló, aki az ütésektől báván néz körül. És jó időnek kell eltelnie, míg újra magához térhet³¹⁰.

A költött helyszín Óváralja, az Angol Internátus. A főszereplő Tatár Marci pecúr. Komárominál is megjelenik a pecúr vagy peckás szó: a nagyobb diákokat kiszolgáló alsós (ma 5. osztályos) diákokat nevezték így. Debrecenben „fika” volt a nevük.

Egyetlen kocsmaleírást találunk a kisregényben, azt is álnévvel: *Simonyi kocsmája*. Mivel a kocsmá az Iskolakert közelében van, így az Ameriká-

³⁰⁷ FEKETE Gy., i.m. 1981. 261-262.

³⁰⁸ FEKETE Gy., i.m. 1981. 265.

³⁰⁹ TÓTH-MÁTHÉ Miklós, *Pecúrok. Regény*. Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1989. 164.

³¹⁰ TÓTH-MÁTHÉ M., i.m., 1981. 11.

ra vagy a *Somosy-féle kocsmára* következtethetünk. Az „S” kezdőbetű viszont inkább a *Somosy*-ra utal.

Tatár Marci vágat a parkon át, kezében a demizzsonnal, de fogalma sincs, hogy hová. [...] De hát hol lehet annak a *Simonyinak a kocsmája*? Megáll Lórántffy Zsuzsanna szobra előtt, felnéz rá, mintha a nagyasszonytól akarná megkérdeni. A szobor mögött rossz a kerítés, ahogy az iskolakert más részein is. Kibújik a résen, tanácstalanul körbekémlél és nem akar hinni a fülének, hogy amit hall, az nóta. Pedig az, méghozzá teli torokból üvöltve. És akik üvöltek, egymásba kapaszkodva imbolyognak a szemközti járdán, nem messze mögöttük nyitott kocsmajátó, fölötte tábla: *VENDÉGLŐ. Cégt.: Simonyi Mihály*. Tatár Marci megkönnyebbült szívvel, hálásan tekint a részegek után, akik változatlan hangerővel adják tudtára mindenkinek, hogy csak egy kislány van a világon. [...] A söntéspult mögött idősebb asszony méri az italokat, biztos a vendéglős felesége³¹¹.

A pataki diákvilág anekdotakincse III-IV.

A kisregény után visszatérünk a pataki anekdotakincs további kötetei-re, nevezetesen a III-ra és IV-re. Bár mindkettő az elmúlt években került ki a nyomdából (1996-ban és 2001-ben), a III.³¹² kötet FEKETE Gyula író közreműködésével jött létre, és anyaga a második világháború előtti időből való, néhány anekdota az 1950-es évek elejéről, a kollégium államosításának idejéből. A IV. kötet KIRÁLY Zoltán feldolgozásában jelent meg, anyaga pedig az ötvenes évektől napjainkig tudósít a diákeletről.

A harmadik kötetben részletes leírást találunk egy introitusról, melynek helyszíne azonban már nem a *Kürt*, mint KOMÁROMI regényében, hanem a *Tápiintézet*, a későbbi *Mudrány*. Noha a történetben nem fordul elő kocsmánév, mindenesetre figyelemreméltó az a tanári felügyelet mellett végrehajtott szertartás, mely a kocsmák potenciális közönségét idővel gazdagítani hivatott – magyarán, mely az alkohol megszokását és az attól való függőség kialakulását elfogadott társadalmi keretek között segítette elő. Idős KIRÁLY Zoltán *Le, le, le fenékig...* című elbeszélését idézzük:

A feljegyzések szerint a Főiskolai Kórus 1782-ben alakult meg Patakon, és mindig nagy sikert aratott nagyszerű felkészültségével, gazdag repertoárjával, jeles karvezetőivel. Csakhogy minden tanév végén eltávozott belőle a leérettségizett diákok egy része, akik nem Patakon folytatták tovább tanulmányaikat, és nagyrészt eltávoztak a végzett teológusok is. Ezért minden tanév kezdetén fel kellett venni jó hangú új kórustagokat, és meg kellett választani a szólamvezetőket. Ezek az alakuló ünnepek igen népszerű hagyó-

³¹¹ TÓTH-MÁTHÉ M., i.m., 1981. 49.

³¹² HARSÁNYI I., FEKETE Gy., i.m., 1996. 242 p.

mánnyá váltak, introitusnak (latinul hivatalba lépésnek) nevezték, és rendszerint a tápintézetben került rájuk sor. Ott ült a fehér asztal mellett a tanári kar egy része, teológiai professzorok és a kari dékán, meg a gimnázium igazgatója, körben pedig nagy karéjban a kórus régi és új tagjai.

Az asztalokon üvegek, téli a híres királyhegyi szamorodnival, a nevezetes „főiskolai anyatejfel”.

A tájékoztatók és ünnepi beszédek után került sor a szólamvezetők megválasztására, ami az idők folyamán szinte külön szertartássá vált. Készültek ugyanis az avatőünnepségre különleges, faragott tölgyfakupák, melyeket az énekkar tulajdonaiként őriztek, s csak ilyen ünnepélyes alkalmakkor vették elő, a mereteik is különfélék, úgynevezett „testreszabottak” voltak.

Az avatás úgy történt, hogy a terem középre állítottak egy széket vagy egy kisebb asztalt, aztán szólították a tenor I. szólamvezetőjét. Az felállt az asztal tetejére, kezébe adták a háromdecis fakupát, megtöltötték hegyaljaival, és azt egyetlen hajtásra kellett kiinnia, miközben a kórus teli torokkal énekelt:

*Király Zoli iszik most,
Annak örvendezzünk most!
Le, le, le fenékig...*

Következett a tenor II. szólam, szintén a háromdecis kupával, majd a bariton I. és a bariton II., de ezeknek a kupája már félliteres volt. Aztán jött a basszus I. szólamvezetője, akit a hagyomány szerint a hétdecis kupa illetett meg. Legvégül pedig a nagy attrakció, amikor a basszus II. vagy kontrabasszus vezetője következett a legnagyobb, egy liter űrmértékű kupájával.

Halálos csendben töltötték tele a nagy poharat az arany színű, nehéz szamorodnival, majd óriási dalolás és ováció kísérte, míg a delikvens egy hajtásra ki nem itta az utolsó cseppig. Társai ekkor rendszerint leemelték a székről vagy az asztalról, két oldalról támogatva elvitték a szállására, és ágyba fektették, hogy könnyebben átvészelje a következményeket. Ezzel számára be is fejeződött az introitus szertartása, míg a többiek tovább ünnepeleltek, ki meddig bírta.

Az egyik avatőünnepségen az 1920-as évek végén azonban különösen emlékezetes dolog történt, a szólamvezetők avatása a megszokott vidám hangulatban folyt, amikor végül a basszus II. szólamvezetője következett: öles termetű, mélyen zengő, hatalmas hangú teológus személyében. Megtöltötték a literes kupát, s ő az éneklés közben rezzenéstelenül hajtotta fel egyből az egészet. Majd a kitörő ováció közepette csendet intett, szétterpesztett lábbal lenyújtotta az asztalról a nagy kupát, s mély, dörgő hangján, hogy az egész konviktus belezendült, megszólalt:

- Kérek még egyet!³¹³

Van egy érdekes, korhű leírás a *Kürtől* az Amerikába emigrált szakács-könyvgyűjtő-szépíró SZATHMÁRY Lajos tollából, aki bibliofil hagyatékának jelentős részét a pataki Református Kollégium Tudományos

³¹³ HARSÁNYI I., FEKETE Gy., i.m., 1996. 66-68.

Gyűjteményeire testálta. Elbeszélésének sajnos nem jelöli meg az idejét, de feltehetőleg a háború előtti évekről van szó:

Nem szoktam kocsmába járni, de egy alkalommal látogatóból hazatérőben összetalá-koztam Király Zoltán szénior úrral, s mivel volt valami megbeszélni valónk, meg hívős is volt, betértünk a *Kürt nevezetű „kávéházba”*. Éjjel 11 óra lehetett, meghúzódtunk a hodály egyik sarkában. A cigánybanda karéjában az igen gazdag Csajka fiatalúr uraskodott, húzatta a nótákat a Hatujjú bandájával³¹⁴.

Hogy melyik lehetett SZABÓ Zoltán adatközlő szerint a „két elfogadható pataki vendéglő”, nem tudhatni biztosan. Az egyikükben játszódik *A pataki „pápa”* című történet:

Agglegény volt [Marczelly Kornél], s így tanáraink közül ő fordult meg leggyakrabban a mindössze két elfogadható pataki vendéglő egyikében-másikában. A cigányoknak minden alkalommal gavallérosan adott valamennyit. Nem csoda hát, hogy hiányzott nekik, amikor elkerült Pápára.

- Hol van az a kedves tanárotok, az a Macál? – kérdezte az egyik diáktól Sanyi, a kontrás.

- Az új munkahelye Pápa – felelte az illető.

- Dik mán, hát csak nem ű lett már a pápa? – bámult rá Sanyi ragyogó szemmel³¹⁵.

A Hécén levő *Gyöngytyúk* nevét is megörökíti az egyik volt pataki diák. Ám Szabó Zoltán valószínűleg felcserélte a valóságos *Gyöngytyúkot* valamely vár közelében levő vendéglővel. Az *Így csak az én fiam tudnak...* című történetben ugyanis a *Gyöngytyúk* szerinte a vár alatt volt. (A vár alatt a *Lantos kocsmája* lehetett):

Egy szép tavaszi vasárnap délután – a szigorú tilalom ellenére – ellátogattunk néhányan a *Gyöngytyúkba*. Az a kis vendéglő a vár alatt működött annak idején.

Néhány pohár bor után megindult a nótázás. [...] A belső szobában mulatoztunk, s egyszerűen csak az ajtóban megállt – háttal felénk – a küszöbön Tata [Lázár tata: Lázár Károly]. Amint megláttuk kopasz fejét, s a kemény gallérjától felgöndörödő ősz haját, siri csönd ált be. Ő dörgő hangom megszólalt:

- Fiatal barátaim! Nem láttam senkit, mert ha láttam volna, azt nekem az intézet szabályai szerint jelentenem kellene. A másik ajtón távozzanak!

Nem hörpintettük ki a borainkat sem, mint a kurta kocsmá legényei, hanem kereket oldottunk. A számlát is másnap mentem rendezni.³¹⁶

³¹⁴ HARSÁNYI I., FEKETE Gy., i.m., 1996. 68.

³¹⁵ HARSÁNYI I., FEKETE Gy., i.m., 1996. 121-122.

³¹⁶ HARSÁNYI I., FEKETE Gy., i.m., 1996. 139-140.

A már említett kollégiumi borkimérést és annak szolgálatteljesítőjét, a *bajoros*-t is megörökíti ADORJÁN József „*Sine mora*” – *vagyis azonnal* című anekdotájában:

...ketten lementek Bandi bácsihoz, a bajoroshoz, aki a Főiskola borát mérte [...]. Bormérés közben, mint mindig, Bandi régi diáktörténeteket mesélt. Most éppen azt mondotta el, hogy mikor Újszászy Kálmán igazgató úr Patakra jött mint gólya, introitusa alkalmával úgy leittatták, hogy Bandi bácsihoz szaladtak a teológusok, jöjjen segíteni, mert meghal ez a cingár gólya³¹⁷.

Ugyancsak az anekdotakincs III. kötetéből értesülünk arról, hogy a kollégiumban ún. *bajorosszoba* is volt³¹⁸. A bajoros vagy más néven iskolaszolgá mindennemű teendői mellett a borkimérésben is feladatot látott el.

ZSUFFA Tibor *Nincs protekció* című anekdotájában egy történetet mesél arról a bajorosról, aki névrokonságban állott egy profeszorral. Dr. Trócsányi József volt ugyanis a főiskolai bajorosok legfőbb felettese, aki a főiskolai borkimérést kezelő főbajorosról, nevezett Trócsányi Béláról több ízben is így nyilatkozott:

- Nagy zsvány ez, de annyit meg kell adni, hogy nagyon sokat ér, mert a többit nem engedni lopni!³¹⁹

A IV. kötetben³²⁰ kevesebb adatot találunk ugyan a kocsmákra vonatkozóan, ám azok azért érdekeseek, mert időrendi sorrendet követve átnyúlnak a háború utáni évtizedekre, a „szocialista tervgazdálkodás” éveire.

Még a háború előtti időre emlékezik a következő anekdota:

Mi kedveltük Tivadart bohémsága ellenére is, vagy talán éppen azért. Szerette a jó bort, s nem vetette meg az ízletes kisüstit sem. A pataki *Kis Pípa vendéglőben* nemegyszer kivette a hegedűt a primás kezéből, ha jó kedve kerekedett (1947-ben Tussay Tivadar másodéves teológus, aki a háború utáni B-listázások következtében elvesztette állását, s már mint háromgyermekes családapra kívánt lelképásztori képesítést szerezni)³²¹.

Van, ahol a háború előtti diákéletet felidéző emlékezés a már felnőtté vált hajdani diák emlékezésébe csap át. A háború előtti, az anekdotázó által még diákként látogatott helyszín a *Vadászkiirt*, az új pedig, melybe

³¹⁷ HARSÁNYI I., FEKETE Gy., i.m., 1996. 146-7.

³¹⁸ HARSÁNYI I., FEKETE Gy., i.m., 1996. 185.

³¹⁹ HARSÁNYI I., FEKETE Gy., i.m., 1996. 122.

³²⁰ KIRÁLY Z., i.m., 2001. 260 p.

³²¹ KIRÁLY Z., i.m., 2001. 129-130.

felnőttként látogatnak, a *Pallagi vendéglő*. A *Vadászkiért*, mint színhely más szerző könyvében is előfordul. Elsősorban a polgári réteg mulatta itt az idejét. Igaz, néha a diákok is ittak ott lesbe állított pincérral, inkognitóban. Az alábbi anekdota Jofi bácsi, azaz Bálint József alakját örökíti meg, aki 1928-1957 között volt a kollégium rajztanára:

Beírta a négyest. Sajnos, így már két szekundám lett. Tudni kell, hogy ha valakinél nem volt rajzlap, nála is lehetett venni, darabját 4 fillérért; de ha nem volt nálunk pénz, a noteszába a jegyek mellé beírt annyi négyest, amennyi az adósságunk volt.

Pár nap múlva, örülve a közelgő évvégének, beültünk néhányan a *Vadászkiért mulató* legszélso kis szobájába, iszogatni. Mondtuk a pincérnek, hogy ha tanár közeledik, akkor jelezze.

Egyszer jön rohanva a pincér, hogy közeledik egy tanárunk.

Felpattanunk, tülekedve rohanunk az ablakhoz, hogy kiugráljunk, cibáljuk a függönyöket, amikor valaki kiabál az ajtóban:

- Gyertek vissza, marhák, én vagyok, Bálint Jóska!

Persze visszaültünk, rendeltünk neki is. Mesélni kezdett az első világháborúról, meg a fogságbeli élményeiről. Kis idő múlva mondjuk neki:

- Tessék már elővenni a noteszt, nézzük meg, hogy állunk a jegyekkel!

Előveszi, sorolja mindenkinek a jegyeit. A nevemhez ér:

- Gabi, neked van két négyesed, bukásra állsz!

- Nekem, tanár úr? Már nekem hogy lenne?! – mondom. – Tartozom viszont két rajzlap árával.

- No, akkor gyérünk, fizesd ki.

Leperkáltam a nyolc fillért, kiradírozta a négyeseket, én pedig rendeltem neki még egy nagyfröccsöt.

Jó néhány évvel később levittem a feleségemet Patakra megmutogatni neki a hajdani hőstettek színhelyeit, amelyekről annyit meséltem már.

Betértünk a *Pallagi-vendéglőbe*. Mit látok? Ott ül az egyik asztalnál Jofi bá', nagyon elhanyagolt állapotban, borotvátlanul, előtte két üres pohár. Megdobbant a szívem, oda mentünk hozzá, nagy-nagy szeretettel köszöntöttem, s felemegettem neki az évetket és az osztályt, amelyben engem tanított. Neki is rendeltem bort, majd iszogatás közben mondom:

- Tanár úr, ennyi év távlatában már be merem vallani, hogy az a két négyes, amit a *Vadászkiért*ben ki tetszett nekem törölni, nem pénz volt, hanem két szekunda.

Kajánul ránéz a feleségemre, majd rám és azt mondja:

- Fiam, te éppen olyan marha vagy, mit akkor voltál! Hát mit gondolsz, én ezt nem tudtam? De megihattam még két nagyfröccsöt. Egyet te rendeltél, egyet meg én azért a nyolc fillérért, amit nekem kifizettél!³²²

³²² KIRÁLY Z., i.m., 2001. 85-6.

RÁCZ István, *A Semmi partján* (1991)

Az egykori pataki diák, majd tanár hányatott életének krónikája egyik fejezete a pataki Művészotthon életébe nyújt betekintést az 1948-1949-es években. Itt csak egyetlen kocsmával kapcsolatosan mesél el a szerző egy mulatságos történetet, amikor finnországból hozott felesége jó érzékkel ráncba szedi a részegeskedőket:

Vége-hossza sem lenne, ha az otthon életének minden mulatságos epizódját el akarám mesélni. Nyilván valahogy ezekkel az örökös tréfákkal akartuk elfeledtetni magunkkal azt, ami közben körülöttünk történt. E bolondozásokban Maijának is nagy szerepe volt, s esténként, ha a társaság át akart vonulni a *Bodrogon túli kocsmába* egy poharazásra, rendszeren Maija vette át a vezérletet. [...] Maija remekül tudja fegyvelmezni azt a nem is könnyen kordában tartható művészbandát. Mielőtt útnak indultak, a várúrnő kinevezte a kulshordozót: a vár kapujához ugyanis jó ötven centiméter nagy és súlyos kulcs tartozott, s így azt a 'szolgálattevő apródra' bízta. Tíz után Henczel bácsi becsukta a vár kapuját, de lakat került a parkot körülvevő vaskerítés három méter magas, díszesen kovácsolt vaskapujára is. Mikor aztán a jól sikerült kocsmázás után a társaság hazatért, a vasrácsos kapu előtt Maija kiadta a jelszót:

- Remélem, senki sem ázott el annyira, hogy ne tudna követni! - S azzal se szó, se beszéd, macskaüggyességgel felmászott a hegyes vaslándzsákkal koronázott kapura, s átkelt rajta.

- Utánam! - persze senki sem akart szégyenben maradni, és nyögve, átkozódva mind átmásztak e nyaktörő akadályon. Ezt jól tudva, senki sem mert a kocsmában teljesen lerészegedni. A várkastély nagy tölgyfa ajtaját aztán a kulshordozó apród kinyitotta...

A helyszíni utalásból kiderül, hogy *A Bodrogon túli kocsmá* az Árpád úti *Strand Bisztró*, a mostani *Vár Söröző Vendéglő* lehetett, azt látogatták a művészek - akárcsak most.

SOÓS Imre, *Patak regénye* (1996)

A szerző hasonlóképpen a háború ideje alatt járt Patakon iskolába, élményei is ezekre az évekre datálhatók. Az alábbi regényrészletek érdekes adalékokkal szolgálnak nemcsak Patak „kocsmatörténet”-éhez, hanem a kollégium életéhez is.

A kocsmákon és a bordélyházakon kívül nem volt tiltott hely, mely béklyót vehetett volna a fiatalok szabad testi, szellemi és lelki fejlődésére³²³.

³²³ SOÓS Imre *Patak regénye*. Sárospatak, [s.l.], 1996. 12.

Az alábbi történet egy diákról szól, aki sűrűn látogatta a már fent említett tiltott intézmények egyikét:

Egy másik általános tiszteletnek örvendő diák volt Szinyu, bár távolról sem kurrikuláris diligenciájáért, mert ilyen szempontból közismerten csapnivaló volt, de amikor a sportokra került a sor, legyen az atlétika, gimnasztika vagy bármely más, ő volt messze a legkülönb. [...] Mindazonáltal volt neki egy árnyékos oldala is, amennyiben lelkes és szüntelen látogatója volt a már emlegetett kétes hírnevű *piros-lámpás ház*nak, mely tevékenysége egyszer az iskola kórházának gondozó karjai közé juttatta. Ezen alkalommal az ágy, melybe telhetetlensége kényszerítette, amellet helyezkedett el, melyben én feküdtem egy ritkán előforduló hülésemet dédelgetve. Mivel Sir Alexander Fleming alaposan elkésett a találmányával, ami Szinyut illette, a kezelés meglehetősen fájdalmas volt, mely azonban nem tartotta vissza az én két évvel idősebb kórházi szobatársamat, hogy még lelkesebb és szüntelenebb látogatásokról álmodjon és beszélje, mihelyt a szabadságát visszanyeri ebből a „mocskos” lyukból, melyet a mi szép és tiszta kórházunk képvisel számára.

- Szinyu szegyetlenül elbassza az erejét - fakadt ki egyszer néhányunk előtt Kari, a tornatanárunk.

Összes pataki évem alatt ez volt az egyetlen alkalom, hogy egy tanártól egy durva szó hallottam. De valahogyan nem hatott a szó durvának: a szokatlan kifejezés egy tehetetlen művész kétségbeesett fortissimója volt, aki egy kitűnő anyagot lát az ujjai között átszaladni³²⁴.

Az alábbi sorok ugyancsak a tiltott intézményhez kötődnek, ironikus megjegyzéssel illetve az akkori mozikultúrát is:

Mindannyian olvastuk Zilahy „Találos tavasz”-át, azokban az órákban, melyek sokkal helyénvalóbb tanulmányokra voltak utalva, és így nem volt nagyobb vágyunk, mint kideríteni, hogy kinek a képzelőtehetsége volt színesebb, azoké, akik a filmet alkották, vagy a miénk. [...] a filmeket szigorúan cenzúrázták, és ha valami emlékeztetést tartalmaztak a diáktestület [...] számára, [...] az előadás látogatását eltiltották, csatlakozva a már említett tiltott intézményhez, mely annak gyakorlati alkalmazására szolgált³²⁵.

A háborúval járó ínség megmozgatta a diákok kezdeményezőképességét. A szükség törvényt bont, s a diákok „gazdasági egységek”-et hoztak létre saját élelmezésük megoldása érdekében, a „Diák-Céb” termelési, fogyasztási és értékesítő szövetkezetet és a „Száz Farkas” diákcukrászdát *presszóval*.

Ebben az évben - az én utolsó évemben Patakon [1943-ban] - az általános gazdasági helyzetet a hosszú háború már igen megviselte. Így jött Palumbo Gyulánknak az az értelmes gondolata, hogy erőinket ezen a téren is bevessük. Megszületett tehát a „Humán

³²⁴ SOÓS I., i.m. 40.

³²⁵ SOÓS I., i.m. 53.

Bank”, záró alaptőkével, melyben az igazgatói, könyvelői és pénztárnoki tisztség egy személyben az ilyen irányban legnagyobb anti-talentumra, én reám esett. Miután azonban az egész feladatomból csupán abból állt, hogy a zsebpénzüket kamatoztatni akaró diákok befektetéseit átvegyem és az ő kis- és az én nagy-könyvembe bejegyezzem, tevékenységem semmiféle nehézséget sem szenvedett. Társaink jó mulatságnak tartották a „bankolást”, mely elég pénz hozott a kasszára, hogy hasznosan befektethessük. Vettünk tehát, rögtön az év elején egy apró malacot, melyet a Humán mögött, egy kis ólban, a „Hízlal-lak”-ban helyeztünk el a tápintézetünkől a pecúrok által az étkezések után odaszállított maradékokból tettünk, és melyek növekedését nagy örömmel szemlélgettük. Mint gyors tőkeforgató befektetést, csokoládét és cukrot is vettünk a szerencsi gyárból, melyet, negyedik tisztségem keretében, a tízórai szünetekben árultam.

Ebből a tevékenységből alakult meg a következő évben a „Diák-Céh” termelési, fogyasztási és értékesítő szervezetet, a „Száz Farkas” diákcukrászda presszóval, valamint a Kollégiumi Könyvesbolt Antikváriummal. De ekkor én már a műegyetemet nyomtam, így kétes értékű szakértelmemmel nem állhattam rendelkezésre, és nagy anyagi sikerükkel nem tudom curriculumomat díszíteni³²⁶.

E. KOVÁCS Kálmán, *Pataki háztetők alatt* (1985)

Az utolsó irodalmi igényű mű, melyben kocsmánévvvel találkozunk, egy pataki tanár E. KOVÁCS Kálmán *Pataki háztetők alatt* című verses visszaemlékezése³²⁷. Noha az E. Kovács által megidézett helyszín az 1970-es évek Patakja, a város hangulatában, megítélésében hasonló a KÉPES Géza által leírt városképhez. Leírásuk arról árulkodik, hogy egyikük sem érezte jól magát Patakon.

*Szegény vagy, egy szál béli városom,
sem igényes zsebmetsző, sem valamire-
való sarkangyal nem tud itt
egzisztenciát alapítani.
A költőnek is fölkapik az álla.*

*A hagyományt a mánál többre tart-
ják, és gyanús jövő-menő a híred,
ha nagyapáid nem születtek Patakon.*

Majd egy konkrét utalás a kocsmákra. A szocialista tervezdélkodás idejében bevezetett bisztrók, büfék nem tették lehetővé, hogy a vendég az italát ülve, kedélyesen elfogyassza. A gyors fogyasztást kívánták előse-

³²⁶ SOÓS I., i.m. 120-121.

³²⁷ E. KOVÁCS K., i.m., [1985]. 47.

gíteni ezek a közszájon csak talponállóknak nevezett vendéglátóipari egységek:

A talponállókban folyik a szó
S az alkohol. *Gerendás, Kispiszkos, Körülszaros,*
Ti vagytok a megmondhatóí,
Minek örül, és miért kutyaistenezik
A féldeciző proletár³²⁸.

„Sárospatak / régóta vagy a város-mostohám” – sóhajt fel *Hála és szemrehányás* című versében³²⁹. Majd egy hangulatfestő kép ugyancsak a hajdani *Somosy-féle kocsmáról*. 1970-ben a helyszín a *Veronka-féle kocma* vagy *Veronka*, mely a benne kiszolgáló asszonyról kapta nevét, ám hivatalos nevén *Eszpresszó-bisztró* volt.

A talponállók törzsgárdája
vedeli az alkoholt.
Veronika a tintásoktól
a töményt megtagadja:
így kisebb a haszon,
de nagyobb a becsület³³⁰.

Majd egy villanásnyi hangulat az akkoriban *Nagyucukinak* vagy *Zenés presszónak* nevezett lokálról: A *Kedves presszóba* fortissimóval csalogat a beat.³³¹

E. KOVÁCS Kálmán művét követően nem találtunk olyan helytörténeti vonatkozású irodalmi művet, melyben említést tettek volna a kocsmákról. Így ezzel lezárul a Patak kocsmáiról szóló irodalmi művek sora. Változatos, színes kép, melyet egy különös megközelítésben nyerhetünk egy városról.

³²⁸ E. KOVÁCS K., *Sárospatak 1970*. In E. KOVÁCS, i.m. 1985. 3.

³²⁹ E. KOVÁCS K., *Hála és szemrehányás*. In E. KOVÁCS K., i.m., 1985. 12.

³³⁰ E. KOVÁCS K., *Pataki házietőke alatt*. In E. KOVÁCS K., i.m., 1985. 13.

³³¹ E. KOVÁCS K., *Pataki házietőke alatt*. In E. KOVÁCS K., i.m., 1985. 14.

V. fejezet

Sárospatak kocsmái Móricz Zsigmond írásaiban

Bennem Sárospatakról csak vizuális és szentimentális emlékek lappanganak. Bár hiszen csak meg kell karcolni a bőrt, s az ember nem is binné, milyen könnyen fakad a vér.

- Móricz Zsigmond: Pataki diákok

Móricznak ezek a sorai az írónak a Patakhöz fűződő viszonyát jellemzik. Benőtt seb ez, mely nem tisztult ki évtizedek alatt sem, s az apró emlékek újra és újra felfakasztják. Tisztulási folyamat az emlékezés, melynek során vér serken.

Az idézett sorokat a már érett író jegyzi le *Pataki diákok*³³² (1938) című írásában. Patak itt „egy nagy kollégium”, ahonnan ambícióatlan papok kerülnek ki özvegy papnék lányai közül való feleségjelölttel. „Ha Nagypatak a nagy szemétdomb, Kispatak a kicsi. Igazán annyi, mint a féregnyúlvány az emberi testben.” E gyilkosan ironikus sorokból nem nehéz kitalálni, hogy mély sebeket ejtett valaha Patak a gyermek lelkén, aki felnőttként sem tud elfogulatlanul, megbocsátóan írni. S mintha csak az előző gondolatot erősítenék fel a továbbiak: „Én tehát csak hálával tartozom azoknak a pataki tanároknak, akik ’szekundába pónáltak’, lumenek és közdicsőséget jogosan élvező nagy férfiak lévén.” Móricz a kollégium egyetlen erősségét emeli ki, azt hogy volt diákjai, a tanítók és papok segítségével begyűjtötte a falvak tehetséges gyerekeit: „Földolaj volt ez a diáktömeg. Földgáz; a mélység, a magyar altalaj kincse.” – Ennél elismerőbben viszont aligha írtak Patakról, az iskolavárosról, melynek oktatási hagyományai ötszáz évre nyúlnak vissza.

Móricz életművének vissza-visszatérő témája a diákélet, s ismételten felbukkan írásaiban olyan helyszín, ahol a diákság életének mindennapjait töltötte. És szinte mindegyik diák-vonatkozású írásában felbukkan egy-egy vendéglátó hely. Az irodalomkutatás kiderítette, hogy Móricz életre szóló diákkori élményeit nem Debrecenből, hanem Patakról hozta. A *Légy jó mindhalálig* főhősének, a kis Nyilas Misinek a története Debrecenben zajlik ugyan, de a leírtakhoz Patak szolgáltatta a valós élményeket.

Móricz rövidebb írásaiban gyakori helyszínének a pataki kocsmák, éttermek. Ám az író életének más színhelyein megismert kocsmák is bele-

³³² MÓRICZ Zsigmond, *Árad a Bodrog*. Miskolc, Felsőmagyarország Kiadó, 1998. 19-23.

játszanak a pataki kocsmák ábrázolásába. A valós pataki és nem pataki kocsmák elkülönítésében segített KOVÁTS Dániel *Móricz Zsigmond és Sárospatak* című műve³³³. Móricz idevágó műveit időrendben vizsgáljuk.

Móricz már korai elbeszéléseiben is merít a pataki anekdotakincs történeteiből. Pataki mulatós kedvű diákokról ad hírt *A kirabolt rabló* című elbeszélés (1904). Hőse, „egy pataki diák gazdag emlékekkel és üres zsebekkel baktatott haza a kollégiumba”. Útközben találkozik egy rablóval, akitől megszerzi a zsákmányt, három százas bankót, s ebből mulatozva jut haza. Hogy hová lett a pénz, „azt el tudnák mondani a kollégiumban a coetusok kancsói, poharai, asztalai; sőt a padló deszkája is sejt róla valamit”. Egy Patakon ismert anekdota feldolgozása ez [Tanulók Lapja, 1904. IX. 4. sz.]³³⁴.

A „kamará”-ban (1906) című Móricz-töredékben a diákszállások életébe pillanthatunk be. Az írás mintha csak a *Kamarások* című regénytöredék előzménye volna³³⁵. Nyáron csöndesek a kamarák - indítja a szerző az írást. Ám télen pezseg az élet benne. A diákok élelem-, ital- és tűzifaszervő útra indulnak, portyáik betetőzése pedig egy-egy kamarai lakoma. A hozzávalót ugyancsak „konferálás” útján szerzik meg: bort az egyik professzor pincéjéből, kendermagos tyúkot a háziasszonyéból, akivel meg is süttetik paprikásnak, tűzifát pedig „a vén Zuhayné kidült-bedült” kerítéséből - igaz, ennek következménye is van, mert addig „meg nem marad Zuhayné nénemasszonytól tanár és direktor, míg ki nem derítik, hogy ‘a tettesek kideríthetetlenek’ - bizonyára nem deákok voltak, hanem valamelyes szegénységtől és hidegtől nyomorgatott emberek”³³⁶. A diákok leleményességét tehát tanáraik hallgatólagosan támogatták: a lakomat ivászat, verekedés, dalolás követi, s az éjfél utáni óra zárja. Utána a diákélet visszatér a rendes kerékvágásba, s a diákok állhatatosan magolják tovább a „hoj, háj, tá, tón, tón, tón” görög igeragozást.

Vidám az élet a kamarákban. Ám Móricz leírásába valami lakonikus szomorúság vegyül. Sic itur ad astra³³⁷ - nyugtázza elbeszélését. Így jutunk a csillagokig.

³³³KOVÁTS Dániel, *Móricz Zsigmond és Sárospatak*. Miskolc: Felsőmagyarország Kiadó, 1994. 263.

³³⁴*Sárospataki motívumok*. In KOVÁTS D., i.m., 1994. 136.

³³⁵MÓRICZ Zsigmond, *A „kamará”-ban*. In MÓRICZ Zsigmond, *Ifjúsági írások*. Budapest, 1958. 228-233.

³³⁶MÓRICZ Zs., *A „kamará”-ban*. i.m. 231.

³³⁷MÓRICZ Zs., *A „kamará”-ban*. i.m. 233.

E két rövid írásban a diákok még nem merészkednek ki a csapszé-
kekbe. Annál bátrabbak, mert nyilván felsősök azok, akik már nem kény-
szerülnek az elemi grammatika magolására, s akiknek életéhez hozzátar-
tozik a kocsmá.

Pataki diákok közt (1913): Feldmesser, Kürt

Móricz *Az Est* című lap 1913. február 6-i számában megjelent *Pataki diákok közt* című írásában hangulatos képet rajzolt rövid pataki újtjáról, ott-tartózkodásáról. A Móricz-levelezés gondozója, F. CSANAK Dóra így rekonstruálja a pataki látogatás körülményeit: „1913. február elején Móricz Sárospatakra utazott [...]. Itt este beült a *Kürt-vendéglőbe*, ahol néhány diák iszogatót. Jegyeztette beszélgetésüket, és távozás előtt 10 üveg bort rendelt nekik. Amikor a diákok megkapták a bort, és megtudták, ki rendelte, felkerekedtek és visszahozták Móriczot, s vele töltötték az est további részét.³³⁸”

A *Pataki diákok közt* című írást a riportok között tartják számon, a tudósítást azonban novellisztikus elemek szövik át, s vallomásos sorok idézik a régi csalódást: a diák Móricz önképzőkori tevékenységét nem vették észre a tanárok, ellenben a korábban jeles debreceni kisdiaókat három tantárgyból buktatták meg félévkor: németből, latinból és matematikából. Nagybátyja, a kiskunhalasi iskolaigazgató nem várta meg, hogy unoka-öccse év végére kijavítsa jegyeit, magával vitte Halasra, Móricz ott érettségizett. A rövid, alig egy éves pataki diákoskodása alatt szerzett „három csikó” viszont Móricz életének meghatározó élménye lett.

A *Pataki diákok közt* című írásban a kinti hideg szemléletes leírása után a meleg étterem esti képét rajzolja meg az író. Innen indul át a *Vadászkürt vendéglőbe* „diákok látni”. Közben alkalma nyílik a városka egy-egy ismerős pontját, épületét szemügyre venni, miközben megkerüli a kollégiumot, s egy pillantást vet egykori házukra is. A *Vadászkürtben* félrehúzódva figyel előbb a diákokat, de aztán a diákok felismerik, és együtt mulatnak tovább³³⁹.

Az alábbiakban ennek a műnek azok a részletei következnek, amelyek kocsmá- vagy vendéglő-leírást tartalmaznak. A riport a vendéglő ábrázolásával indul:

³³⁸ *Sárospataki motívumok*. In KOVÁTS D., i.m. 1994. 81.

³³⁹ *Sárospataki motívumok*. In KOVÁTS D., i.m. 1994. 81.

A meleg étterembe dideregve bújnak be az emberek. A fehér abroszos asztalok mind üresen állnak. Csak az útbiztos úr ül a kályha mellett egy kereskedővel. Egy kis jogászt is csíptek valahol. Csendesen isszák a forralt bort, s kedv nélkül nézik az órát. Nagy csizmával betotyog az újságáruoló kisfiú.

- Tessék venni Est-et.

Nevetve néznek rá. A fiú orrát kicsípte a hideg. Olyan, mint egy csökevény paprika-cső, a bogárszeme csillog. Kultúrátlan kis vadállat: a kultúra terjesztője.

- Hogy adod? – szól a fiatal úr.

- Három krajcár.

- Drága.

A gyerek elneveti magát.

- Az az ára.

- A kis Pista kettőért adja.

- Á, nem lehet a.

- No, ha táncolsz hozzá, veszek egyet.

A fiú fázós lábán egyre táncolt, jobb lábról balra ugrált, hogy melengesse. Most nevetve megáll és odaad egyet. Tartja a markát a pénzért.

- Megállj, megnézem, mi van benne! Nem veszek zsákba macskát. Majd elolvasom, oszt akkor megmondom, megtartom-e.

Sorra jár a nevetés. A pihent emberek kis nevetése.

- No, addig igyál egy pohár meleg bort.

A gyerek boldogan szürcsöli.

Persze, hogy jogász a tréfázó fiatal úr. Pataki jogász. Civil emberek, akik napi munkába, üzletbe, életbe beleuntak estére, nem is tudnak diák nélkül megülni a fehér asztalnál.

A diák pótol mindent. A diákat nem pótolja senki. Míg diák van a közelbe, nem kell színház, nem kell orfeum. Patakon mégis jól érzi magát az ember.

De holnap kollokvium. Kötelező, kálkulusos kollokvium. A pirosarcú, csinos kis jogász feláll. S vele mennek haza, tanulni, aludni a polgárok is.

A diák még megveregeti a szép kis kávéházi kisasszony arcát:

- Szeretem a gödröcskédet... Puha, lágy...

Jogászhallgató tehát a lagymatag társaság rugója, aki még a „kávéházi kisasszony” bájaira sem rest jó szót szólni. A jogász orfeumot, színházat pótló humorából annyi futja, hogy az újságos fiúnak bort ad egy táncos produkció ellenében. Kortörténeti leírás ez a statikus kisváros télester, lefojtott életéről, amelybe a diákság visz némi mozgást.

Visszatérek az író útjára:

- Hát diák van-e valahol?

Herschli [a hordár] mindent tud.

- A Vadászskürtbe van egy-kettő.

A vén vendéglős felförmedve néz rám, s esetlen nagy tetemében megmozdul, mikor öltözni lát. Megfájdul a szíve az irigységtől s a méregtől.

- Ott sincs senki. Kérem, nincs most pénz! Kinek van most pénz?

Patak jól ismert figurája is megjelenik: Hersli, a hordár, aki mindenkit tegezett, még Windischgrätz herceget is. Az itt megjelenített vendéglő korábban az *Állás vendéglő* vagy *Veres Kávéház és Szálloda* néven volt ismert, melyben még II. József császár is ebédelt hajdan, majd amelyet a 20. század elején *Feldmészter* vagy *Hungária* néven emlegettek. Az épület ma is megvan: háztartási bolt a Kossuth utcán. A magyartalan akcentussal beszélő vendéglős pedig alighanem a Móricznál később „Feld tata”-ként felbukkanó vendéglős lehetett, azaz Feldmészter Hermann, aki ismert vendéglős volt a századelőn.

A következő színhely a *Vadászkürt*, amely Móricz leírása alapján a kollégium háta mögött volt.

A Vadászkürtben nyolc-tíz diák csücsült. [...]

- Á, nem ér semmit ez a dákó. Nincs egyen se bőr. Mindegy na...

- Nagyon sokadika van már! Mán Daniék az orosz birodalmat teszik felfele ferblibe...

- Csucsúlni kék már gyerekek, hónap kollokvium.

Nem soká örvendhettem páholyból a finom, kellemes, ízes teátrumnak. A fiúk rám ismertek és ölbekaptak és most már nem kellett se csucsúlni, se kollokválni, „most már osztán mulassunk egyet, hű, isz még nem is danoltunk.”

A két szál cigány egyszerűen megszaporodott, és felpattant a pataki diák nóta:

*Csat a derekán!
Csók az ajakán!...³⁴⁰*

Jánoska (1913): kávéház, Vadászkürt

A kávéházban kezdődik, majd ugyancsak a *Vadászkürt*ben folytatódik a *Jánoska* című elbeszélés cselekménye. A címszereplő teológiai hallgató, aki társaival a kávéházban iszogat. A helyszín Móricz sárospataki villám-látogatását juttatja eszünkbe, amelyről újságcikkben is beszámolt pár nappal e novella közzététele előtt (az előbb tárgyalt *A pataki diákok közt* című riportban).

A fiúk itt is kollokviumra készülnek: „Teológusok. A nagy, unalmas életre készülnek. Éjfél után is, a *Vadászkürtben*.” Az utcán hazafelé balagya benéznek a kollégium vasrácsán, de Jánoska „elkapja a fejét, s valahol a lélek mélyén indulat kavarodik föl. Gyűlöli ezt a háztömeget, ezt a tágas udvarú, nagy börtönt”, s gondolataiban csak annak a bokrok közötti házikónak kegyelmez, ahol cigarettázni szokott gimnazista korában, „a többit a pokolba kívánja”. A csendes utca és a házak leírásában az a

³⁴⁰ MÓRICZ, Zs., *Árad a Bodrog*, i.m. 7-10.

hangulat fog meg, amely több Patakról írt Móricz-ábrázolásból ismert: úri házak, özvegy papnék szűkös lakásai, nyomorúságos diákszallások és „vasrácsos, ócska ablakok, a boltosok ablakai, meg a *kocsmárosokéi*, a kis zsidó putriké”. A fiúk beérnek rideg szállásukra, ahol a „fal körül szegényesen lapultak meg a festetlen, lepiszkosodott, kurta faágyak.” Jánoska visszainvitálja társait a *kocsmába*, a féltőn őrizgetett, legációból származó pénzecskeje terhére. Elmulatják jövő félévi lakáspénzét, a fapénzt, a cipőre való és a kaszinói tagdíjat. S Jánoska a pincérlánynak megvallja: ott hagyja a teológiát, hazamegy tanítónak, feleségül veszi Erzsikét.

A vendéglő, a kasszírő, a füledt, erotikus légkör emlékeztet a *Lobogó szövétnék* című folytatásos regénynek párhuzamosan a *Világ* című lapban megjelenő részleteire [Kell valaminek történni, *Világ*, 1913, 29 szám].³⁴¹

A *Jánoska* című elbeszélés vendéglő- vagy kávéházleírásai 20. századi kor- és helytörténeti dokumentumok:

A kávéházban egy nagy, pléhöblű petróleumlámpa égett. Szerény világítással lógott a menyezetről s poros homályban hagyta a sarkokat, az asztalok alját, az ezüstporral fényesített vaskályha környékét, a plafont, amely sárgásbarna volt, mint a kiszíjt tajtékpipa s a fiatal diákok arcát, akik sötét vágakkal pislogtak a fehérblúzos kisasszonyra³⁴².

Sem villany, de még gázlámpa sincs. A mozdulatlan képben csak a kisasszony, azaz a felszolgálói- és konzumfeladatok ellátására szerződte-tett lány mozog: kiszolgál, cseveg a vendégekkel. Azok kávéat isznak, a „tegnapi *Pesti Hírlapot*” olvassák. A vendéglős szívarral is szolgál. E kellek adják meg a lokál kávéház rangját: kávéat lehet kapni benne, és hírlapot olvasni. Ugyanakkor „két cigány diskurált a kályha melletti sarokban”: a cimbalommal, hegedűvel „kis zenebonát csapnak”.

Az elbeszélésben hol *kávéház*, hol *vendéglő*, hol *kocsm*a megnevezéssel illetett helyiség más szórakozási lehetőséget is kínál: forralt bort lehet rendelni és biliárdozni:

- Hamar egy spriccert. [...] Ki jön egy karambolt játszani?...

Szathmáry úntottan néz föl.

- Gilt.

- De hány fórt adsz?

- Húszat. Elég?

- Ötvenbe elég! Csak egy jó dákót. Ejnye. Nem ér e semmit. Nincs ezen egyen se bőr... mindegy, na.

Jánoska csodálkozva nézi őket. Ő biliárdozni sem tud. Mulatni sem tud³⁴³.

³⁴¹ *Sárospataki motívumok*. In KOVÁTS D., i.m. 1994. 138-9.

³⁴² MÓRICZ Zsigmond, *Elbeszélések 1913-1915*. Budapest, Szépirodalmi, 1953. 28.

³⁴³ MÓRICZ Zsigmond, *Elbeszélések 1913-1915*. i.m. 36.

Kamaszok (1924?): *Lityi, kaszinó, Vadászkiért, kollégiumi borkimérés*

Befejezetlen kisregényének, a *Kamaszok*nak főszereplője Dr. Kesserü Kálmán kollégiumi tanár, továbbá Galánffy Zsófi, a felesége, Lajoska, a fiúk, valamint Kesserü tanár úr ideálja, Sághyné tanárné. Móricz a főszereplőjét három lokálban is megsétáltatja: az egyik egy úgynevezett *Lityi kocsmája* a Bábagödör közelében – ez valószínűleg írói fantáziánév; a másik helyiség a *kaszinó*, a harmadik pedig a *Vadászkiért*. Találhatunk egy rövid leírást is a *kollégiumban levő borkimérésről* is.

A tanár lassan jött végig az utcán. A macskaköveken minduntalan megbiccent, megbillent a talpa, mintha egy kicsit mámoros lett volna. [...] Átment a kis hídon, mely az országról letérő utcát köti át a Bábagödörre³⁴⁴, s ment hazafelé. Ez az utca is oly szomorú. Elhagyott, vad, szomorú, két-három ház van benne összesen³⁴⁵.

Ezzel a borongós leírással indul a kisregény, megelőlegezve a további események nyomasztó hangulatát. A silány jelent ellenpontozza a visszaemlékezés a dicső múltra, amikor az 1800-1900-as századfordulón a kollégium borkimérési engedéllyel rendelkezett:

Az volt a kollégium fénykora... Abban az időben maga gazdálkodott az iskola; emlékszem, kisgyerek koromban mekkora hordókat gördítettek be a kollégium udvarába, az udvar borszaggal volt tele. Ott a hátulsó udvarban ma is megvan a nagy vasajtó, de nincs mögötte semmi. Magtárak is voltak; a búzát vagonszámra hordták-vitték, csordáink és gulyáink voltak, az egész tápintézetet saját termésű élelmiszerral maga a kollégium látta el. Sok ezer holdas birtoka van az iskolának, s ma a piacon vesszük a lencsét... Hallatlan, ha meggondolom, bérbé adva minden, s készpénzt fizet a bérlő..."³⁴⁶

A *Lityinek* nevezett kocsmá a regény főszereplőjének, Kesserü tanár úr lakásának közelében lehetett, aki a Bábagödör közelében lakott. A helytörténeti munkák szerint a Bábagödörben a 19. század második felében, illetve a 20. század első két évtizedében egyetlen kocsmá volt, így feltételezhetnénk, hogy a regénybeli kocsmá a *Három rózsával* azonos, amelyet *Tizenhatnak* is neveztek. Ám a *Lityinek* nemcsak a neve költött, hanem fikció maga a kocsmá is, ilyen ugyanis Patakon nem volt soha. Viszont ha Móricz *Életem regényét* olvassuk, könnyű ráismerni e kocsmá leírása alapján a rossz emlékezetű prügii *Kutyavacok*ra, amelyben hasztalan

³⁴⁴ A Héce felé, a Bábagödör elején volt a Móricz-ház.

³⁴⁵ MÓRICZ Zs., *Kamaszok*. In MÓRICZ Zsigmond regényei és elbeszélései 4. *Regények 1924*. Budapest, Magyar Helikon, 1963. 245.

³⁴⁶ *Kamaszok*. In MÓRICZ Zsigmond regényei és elbeszélései 4. i.m. 287.

itatta Móricz Bálint hajdan a módos rokonokat, hátha befogadnák. Nem fogadták be.

A *Kamaszok* című regénytüredékben ez az életrajzi vonatkozású élmény a következőképpen jelenik meg: Kesserű tanár úr Lajoskát, a fiát küldi borért a kocsmába. Bár a pataki tanárok ritkán voltak módosak, a gimnazista fiú szégyelli a szegénységüket, hogy otthon nincs ital, a kocsmában kell megvenni, és szégyelli, hogy a borhozáshoz nem kerül cseléd. De másért is szégyenkezett. A szégyen és szégyenkezés szervező eleme az alábbi részletnek. Vissza-visszatérve tagolja a szöveget. Ám e szavak nemcsak stilisztikai eszközök, hanem az író erkölcsi ítéletét is tolmácsolják:

Lajoska nagy szégyennel ment be a kis kocsmába. Félt, hogy meglátják, rendkívül szégyellte, hogy az apja iszik.

A kocsmában nagy szivarfüst volt, Egyik oldalon volt a bormérés, a másikon két asztal, piros abrosszal leterítve. Az egyik asztalnál néhány iparos ült. [...]

- Jó estét kívánok - mondta félszegen, [...] mert az ő szemében ez volt talán a legfőbb bűn s legszégyellnivalóbb, mert halálos kínokat szenvedett el kicsi gyerek kora óta, hogy az apja folyton őt kényszeríti rá a borhozásra, de ez is olyan dolog, hogy inkább ő ment el egy-egy liter borért, mert mikor megtagadta az anyjuk a borhozatalt, akkor az apa ment el, s az még sokkal szomorúbb következményekkel járt, mert csak reggel került elő, teljesen lerészegedve, s mennyi pénzt költött olyankor... [...]

- Kérek, egy liter bort, de jó bort.

Azt csak azért mondta, hogy 'jó bort', mert ezzel úrabban akart lenni, valami külön értelmet adni annak, hogy ő maga, ötöd gimnazista ember maga személyesen jött egy liter borért.

- Forint huszas lehet? - kérdezte a nagy szakállú zsidó, akinek ósz szálakkal kevert volt a szakála, s oly rendkívül nagy bozont az egész feje, amilyen simák és kerekék az asztalnál ülő iparosoké.

Lajoska újabb elvörösödéssel ment át, megnézte a tenyerében a pénzt, s mivel az egy forint csak egy forint, hebegve mondta, hogy:

- Kétkoronásat.

A zsidó nem szólt semmit. Lajoska remegve szégyellte magát. [...]

Rettenetes hely. Úgy érezte, hogy soha, soha életében ilyen helyre, kocsmába, pálinka- és borbúzó förtelmes helyre soha nem fog belépni. [...]

Megkapta a literes üveget, kurtán köszönt, s elfutott.

- Ha apa még egyszer ideküld... - mondta magában, s el volt tökéelve, hogy soha többet a lábát be nem teszi ebbe a kocsmába, de semmiféle másba sem...

Mikor azonban befordult a kapun, s meglátta a tornácban a világhírességet, s meghallotta az apja hangját, aki kedvesen és vidáman beszélt valakivel, inába szállt a bátorsága, és sőtét arccal bukott be a gyertyafényre. [...]

- Maga hol járt, fiam? - mondta az apja, akinek az volt a szokás, hogy idegenek előtt, s ha nagyon kedves akart lenni hozzá, mindig magázta őt. [Majd a vendégnek mintegy magyarázatképpen hozzáfűzi:]

- Igen jó bor van ennél a Lityinél³⁴⁷.

³⁴⁷ *Kamaszok*. In MÓRICZ Zsigmond *regényei és elbeszélései* 4. i.m. 290-292.

A leírás alapján kis zsidó kocsmá volt a *Lityi*, gyertya világított benne. Vendégei iparosok voltak.

A következő színhely a *kaszínó*, itt azonban rövidebb ideig időzik az író: főszereplője is csak néhány percre tér be:

A *Kaszínó* boltíves régi ház, zöldre volt festve valaha, de már az elő lemosdatta, a kapu alatt szennylé folyik, s azon keresztül kell lépni, ahogy bemegy az ember az udvarra. Szimbolikus: mintha az élet szennyébe beletaposna, aki idejön...

De hátul az udvarban szép zöld fák állanak, s alattuk fehér asztalok. Nagyon kedves hely. Így este.³⁴⁸

A következő színhely a *Vadászkiért*, a reménytelenül szerelmes, „kamasz”-lelkű, négygyerekes tanár éjjeli pokoljárásának utolsó színhelye. Kesserű tanár úr kirúg a hámból. Érdekes és értékes társadalmi vonatkozásokat domborít ki a leírás:

Át az utcán, a piacon, s vakon futva be a szemközti nagyvendéglőbe, annak belső szobájába, rohant, mintha kergették volna, levetette magát egy székre, s könyökét az asztalra vágta, rátette a fejét tenyerére.

A nehéz, csámpás kiszolgáló lomhán megfordult s elment [...]

Ott ülve egyedül a piszkos, mártásos, boros, undok veres abrosz mellett, a *Vadászkiért* hátulsó söntésében, egyedül - jaj, csak meg ne lássák a diákok [...] de milyen jó, hogy egyedül van, hogy ebben a kisvárosban ilyen szolid emberek vannak, persze a diákok elmentek, akik itt vannak, azoknak nincs pénzük...³⁴⁹

Kamaszok. Vigjáték három felvonásban (1927?): Vadászkiért, Lityi, Feldmészter vendéglős

Kamaszok a címe nemcsak a fenti befejezetlenül marad regénytöredéknek, hanem egy vígjátéknak is. Ám a *Kamaszok. Vigjáték három felvonásban* tartalma lényegesen eltér a regénytől, mely inkább Kesserű Kálmán vívódásairól szól. A színműben Nyilas Misit nevetséges idealistává – komikus hőssé – fokozza le az író. Rendíthetetlen idealizmusában, tisztességtudatában lehúzza a leplet a bálványozott első diákról, Petneházyról, s hamarosan kiderül róla, hogy csélcsap asszonybolondító, korhely és tisztességtelen. Tanulmányi kötelezettségeinek régóta nem tesz eleget, és pénzt is sikkasztott. Három szeretője, a szállásadónője, egy úri hölgy meg egy kasszírnő siet anyagi szorultságában segítségére. Petneházy elveszi

³⁴⁸ *Kamaszok*. In MÓRICZ Zsigmond regényei és elbeszélései 4. i.m. 289.

³⁴⁹ *Kamaszok*. In MÓRICZ Zsigmond regényei és elbeszélései 4. i.m. 304-306.

tőlük a felkínált pénzt (a kasszírnő pénzét, melyet az a pénztárból lopott ki, elővigyázatosságból visszautasítja), s meglóg előlük.

A három felvonásból a második nagyrészt a *Vadászkiűrt*ben játszódik (a II. felvonás második színe, 17 jelenetben), de felbukkan e helyszín már az első felvonásban is, amikor a diákok épp Petneházyról beszélgetnek:

VAS LACI Tanul?... Mán két szigorlattal adós... Persze, mikor tanuljon? Mindig dolga van. Hol a *Lityimél*, hol a *Vadászkiűrt*ben... a *hetes szobában*... ott sok dolga van... egyezőval nem ér rá kollokválni. Már ez is itt vénül a kollégium nyakán³⁵⁰.

A következő jelenetben Petneházy elküldi segélykérő leveleivel három szeretőjéhez a jóhiszemű Nyilast, aki meg van győződve, hogy jó ügyben jár:

PETNEHÁZY *szünet, előveszji a levelet. Egyet átad.* Tudod, hol lakik ez?

NYILAS *megnézi.* Doktor Kuun Gézáné...

PETNEHÁZY Itt a *Vadászkiűrt* mellett... túl... Mellettünk van ugye a *Vadászkiűrt*, azután az a nagy új emeletes ház, abba... Nem ismered? A szőke bestia...

NYILAS Aha. Ott volt az ünnepen. Mint egy szőke tündér...

PETNEHÁZY Az az. Szóval ismered... Kint van az ügyvédi tábla. Első emelet, utcai lakás. Onnan átmegy a *Vadászkiűrt*be és megkeresed a kasszírnőt...

NYILAS *még jobban elrémül.* A kasszírnőt.

PETNEHÁZY Ha még nem volna az étterembe, a *hetes szobában* megtalálod.

NYILAS *A hetes szobában...*

PETNEHÁZY *Nem néz rá, maga elé néz.* Ha valamit szól, mondd meg, hogy akassza fel magát³⁵¹.

Országos Széchényi Könyvtár

Majd meghagyja Nyilasnak, hogy „küldetése” teljesítése után hol találja őt meg:

PETNEHÁZY [...] Válasz nem kell... Ha mégis valami fontosat kell közölnöd... éjfél után megtalálász a *Rákóczi pincében*... Szervusz... *E*³⁵².

A második felvonás teljes második színe a *Vadászkiűrt*ben játszódik. Itt vonultatja fel az író a legtöbb főszereplőt, s ez a vígjáték kulminációs pontja is. A helyiségnek egy titkos szobája is volt, valamiféle szeparé, a „hetes terem” - hogy valban létezett-e ilyen hátsó szoba, nem bizonyíthatom. A *Vadászkiűrt*tel kapcsolatosan az ismert pataki vendéglős, Feld-

³⁵⁰ MÓRICZ Zsigmond, *Kamaszok. Vígjáték három felvonásban [1927?]*. In MÓRICZ Zsigmond, *Színművek 1927-1928*. Budapest, Szépirodalmi, 1956. 44.

³⁵¹ MÓRICZ Zs., *Kamaszok. Vígjáték három felvonásban*. i.m. 58-59.

³⁵² MÓRICZ Zs., *Kamaszok. Vígjáték három felvonásban*. i.m. 60.

messzer neve is felbukkan, aminek nincs hiteles alapja, mert Feldmesszer a kávéház tulajdonosa volt. Mégis érdekesek a Móricz leírásai, mert, ha mozaikként rakta is össze a leírás élményanyagát, az szerzőt meghihető képeket mégiscsak Patak szolgáltatta. Leírása alapján a *Vadászkürt* a következőképpen festett:

A Vadászkürt udvara. A ház tornáca s előtte régiesen az udvar. A tornácon az ajtó mellett jobbra, balra egy-egy asztal. Az udvar nagyon keskeny, kisvárosi. Jobbra, balra egy-egy terített asztal, leanderekkel és zöld növényekkel eltakarva. A tornácra három ajtó nyílik. Középső az étterem. Balról a söntés, jobbról a különsgoba. Bejárat balról, hátul. Hátul jobbra eljárás.

VENDÉGLŐS *odajön. Polgárformájú vastag ember, tömött fekete bajusza van, szivaroz, állandóan szórakozott, folyton törí a fejét valamiben. Félig lehunyt szemmel beszél.*

ZÓLYOMI *tipikus kisvárosi potyafáter. Mindig nagyon részeg, de azért tud hízlegni annak, akitől vár valamit. Igen nagy ember, s óriási bajusza van. Á, Feldmesszer úr, maga már megint házat vett. Magának szerencséje van, Feldmesszer úr.*

VENDÉGLŐS *nekem nem szerencsém van, hanem pénzem. [...]*

ZÓLYOMI *S mennyiért vette?*

VENDÉGLŐS *No, nem sok. Kétszázhetven korona.*

ÉNEKES *Az egész házat?*

VENDÉGLŐS *élvezettel szívja a szivarját. Rágcsálja. No, ahogy az be van táblázva. Azér nem lett volna szabad már egy krajcárt se adni... Ahogy ezek tudják csinálni... felvesznek a Takarékból, felvesznek a Piculabankból, felszednek minden kontót, kölcsönt, amit csak lehet... Mindent csak be a telegkönyvbé. A telegkönyv fizet. Susztart, szabót, bótost. Majd itt van a Feldmesszer úr, van neki sok pénze... Dersyné élvez, Feldmesszer fizet³⁵³.*

A *Vadászkürt* mindenkor a diákok kedvelt lokálja volt, de leginkább a jogászoké, akik tudvalevőn módosabbak voltak, mint a teológusok. Legtöbbjüknek már megvolt a helye, pozíciója, csak a végzettséget kellett megszereznie hozzá a pataki főiskolán:

VAS LACI *Misi, jönnek a jogászok... [a Vadászkürtbe]. Ez Kornis, az alispán fia... ez Póré, ismered, ez Kendy, Rédey, úrifűk.*³⁵⁴

Az éjszakában mulató pataki úri társaság még betér a kaszinózás után a kávéházba egy feketére:

KUUNNÉ *feltűnően szép asszony, igen szőke és életvágó. Maguk igazán mulatságosak... Nem volt elég a kaszinó, persze meghalnának egy csésze fekete nélkül [bemegy a Vadászkürtbe az úri társaság].*³⁵⁵

³⁵³ MÓRICZ Zs., *Kamaszok. Vigjáték három felvonásban.* i.m. 81-83.

³⁵⁴ MÓRICZ Zs., *Kamaszok. Vigjáték három felvonásban.* i.m. 93.

Az előbb említett *Lityi* színhely visszatér egy kocsmai jelenet során, Itt Énekest, a kocsmában pénzét szóró, ittas mesterembert kérleli a felesége, hogy jöjjön haza. E jelenet élményanyaga is Prügühöz kötődik:

ÉNEKES A pénzem féltitek? Tik kerestétek? Gyámság alatt vagyok én?... *Belemarkol a zsebébe és kivágja az asztalra a sok pénzt úgy, hogy az szétgurul. Albert lehajlák és összeszedi a pénzt.* Megdöglöttetek már mellettem éhen?... Úrifiak!... Nem kitanítottalak benneteket? Kollégiumba?... Egyből se csináltam inast, csirkefogót, tolvajt, és mégis tik mertek engem megvizitálni a *kocsmába*?... Ilyekkor egy diáknak a *kocsmába* kell kujtorogni? Nem otthon aludni az ágyba?...³⁵⁶

A *Kamaszok* című drámában a Kesserü tanár úr éjszakai csatangolása a *Vadászküirt*ben ér véget, ahol lehangoló elmélkedést folytat az életről, mely nagyon szűken méri a tehetséges embereknek a lehetőségeket.

Pataki diákok (A hatvanas évek levegőjében), (1931): Vadászküirt

Pataki diákok című elbeszélés (*Nyugat*, 1931) cselekménye az 1860-as években játszódik. Móricznak ebben az írásában sikerül a leghitelesebben ábrázolnia a pataki diákszellemet. A téma több vonatkozása is megírásra ösztönözte. A regény mozgatórugója a romantikus szerelem, s az író anyjának nagybátyja, Zsindely István professzor is főszerephez jut benne. A jellegzetes pataki helyszínek ebben az írásban is újra feltűnnek: a *Vadászküirt nevű kocsm*a, a várkert, „a Kollégium öreg épülete”, a borospince, a diákkamarák.

A történetet a feszültségkeltő in medias res-szel indítja, s ezzel az írói megoldással olvasóját a pergő történelem szemtanújává avatja:

Abban az időben még a *Vadászküirt kocsm*a cégérén ott volt az is, hogy „*Jägerborn*”. Negyvennyolcban elfelejtették levérni, mert a diákok elmentek Görgyeyvel.

Szóval a visszajött diákok már a *Jägerborn*t nem üthették le a kocsma homlokáról. A *Vadászküirt*ben ugyanis a Rákóczi-vár akkori gazdájának, Brezenheimnak a borait mérték. Azért is volt a Vadászküirt pont a kollégium tövében, hátul a Kovácsok utcáján, hogy a diákok fogyaszthassák a vár borát. Viszont azért nem tudott a Kollégium bormérésre engedély kapni a városban, hogy a diákok ne fogyaszthassák az Alma Mater borait.

A Kollégiumnak ugyanis nagy szőlei voltak, és sokezer hold földbirtoka, amivel régi és újabb kegyes hagyományozók látták el. Azt azonban a várúr jól tudta, hogy a Kollégium a saját termésű lencséjét feleteti a diákjaival, de a borait nem itathatja meg. Tehát hogy a saját piacán pénzt ne kereshessen, roppant szigorúsággal őrizte a bormérési jogát. Ergo,

³⁵⁵ MÓRICZ Zs., *Kamaszok. Vigjáték három felvonásban.* i.m. 96.

³⁵⁶ MÓRICZ Zs., *Kamaszok. Vigjáték három felvonásban.* i.m. 108.

a diákok csak szagolták a mustot s a bort, amivel a Kollégium pincéi tele voltak, de színét se látták. A borokat elvitték lengyel földekre, ellenben ők, ha borra szomjaztak, s ha egy pár fillért kivághattak a szüleikbül, azt mind a *Vadászkürtben* kellett elpengetniök³⁵⁷.

A szabadságharc bukását követően a Rákócziak vára a Bretzenheim hercegek tulajdonába került, s a kollégiumot kettős sérelem érte. Egyrészt csak az uradalom borait mérhették a diákságnak, s a nagy kollégiumi szőlők termését csak lengyel földön adhatták el. Másrészt a herceg jószágigazgatója kitiltotta a diákságot a várkertből. Holott „háromszáz esztendő óta mindig ott készültek a diákok a kollokviumra”. A kizárást az váltotta ki, hogy a kollégium diákja, Bakay Pali beleszeretett a jószágigazgató egyetlen lányába, Flórikába. „Voltak is nagy gyűlések napról napra a *Vadászkürtben* s a hercegi jószágkormányzó csak most örült meg, a nagy szüret idején a rossz borait mind felhőrpintették az ellene lázadó diákok”.

Elhatározták, hogy a várkeretet vissza kell foglalni. Bátorságot a *Vadászkürtben* merítenek, s kitervelik a később „must-puccs” néven ismertté vált várostromot:

A tetteh azonban bátorságra van szükség, a bátorság azonban a *Vadászkürt* boraiból nem táplálhatja magát elég erővel, egyrészt mert rossz a bor, másrészt, mert még fizetni is kell érte³⁵⁸.

Az elbeszélés a must-puccs leírásával folytatódik. Közben Móricz egy szerelmi epizódot is beiktat: Pali megszökteti a jószágigazgató lányát, Flórikát. Ennek következményeként a Kollégium arra kényszerült, hogy elégtételt adjon a jószágigazgatónak, de nem adta ki a titokzatos bűnügy résztvevőit.

Forradalom. A diákság felháborodása jogosult volt. Egy az, hogy a *Vadászkürt* monopóliuma az alkotmányos magyar világban már csak középkori szörnyűség s ezt akkor meg is szüntették. Más az, hogy a várkert eltiltása a kollégiumi tanulási eredményeket előreláthatóan szomorúan befolyásolja...³⁵⁹

Ám erre is volt megoldás: Zsindely professzor kezdeményezésére a kollégium az akkori bő szüret jövedelméből megvásárolta a diákság szá-

³⁵⁷ MÓRICZ Zsigmond, *Elbeszélések 1930-1933*. Budapest, Szépirodalmi, 1955. 137-138.

³⁵⁸ MÓRICZ Zs., *Elbeszélések 1930-1933*. i.m. 140-141.

³⁵⁹ MÓRICZ Zs., *Elbeszélések 1930-1933*. i.m. 144.

mára a Kollégium előtt elterülő szántóföldet, s hatalmas kertet telepített oda. Ez lett az Iskolakert.³⁶⁰

Móricz visszaemlékezéssel és a jelenbe való visszatéréssel zárja az elbeszélést:

Sok mindenféle emlék és adoma közül, amik úgy borítják a pataki diáklelket, mint valami rakomány a tengerek remeterákját, kiválasztottam egyet, amit harmincöt év előtt egy régi tiszaháti esperes, volt pataki diák, nekem, az akkorvaló pataki diáknak mesélt el a nagy múltból. [...] A „must-puccs” híres története ez³⁶¹.

Időrendet bontva egy töredékkal folytatom elemzésemet, melynek témája szorosan kapcsolódik az előző íráséhoz.

Árad a Bodrog. Hőskor (1941?): Vadászkürt

Ebben a regénytöredékben részletes leírást találunk a *Vadászkürt*ről, valamint a hozzá fűződő hagyományokról. Valószínűleg élete vége felé, talán 1941-ben kezdett hozzá Móricz e regényhez, de mindössze tíz lap készült el belőle, amelyet a hagyatékában találtak meg. A *Hőskor* alcímet adta hozzá, utalva arra, hogy a pataki diákság hőskorának szándékozott e regényben emléket állítani. Történelmi regény lett volna, melyet diákkori emlékek és olvasmány-élmények ihlettek³⁶². Emlékfoszlányok, korábbi írásaira történő utalások bukannak fel az alábbi szövegében: a must-puccs, az Iskolakert története.

Ákárcsak a must-puccs történetét elbeszélő *Pataki diákok* írásában, itt is lokalizálja a *Vadászkürt*t. Ez az adat azért érdekes, mert a *Vadászkürt* név amolyan „vándornév” a pataki kocsmavilágban. Egészen az utóbbi évekig hívtak így kocsmát Patakon (a Béla király téren, a postával szemben állt az utolsó *Vadászkürt*nek nevezett lokál; korábban pedig a Kosuth utcai *Hetes vendéglőt* is nevezték így. Móricz leírása szerint pedig a kollégium mögött volt, ahol ma nincs vendéglátóipari egység.

A Kollégium hátulsó kapuja a Kovács utcára szolgál. Macskakövekkel lerakott utca, ahol ha szekér megy, az úgy kirázza az ember lelkét, mintha villany rázná, ha meg gyalog baktat akárki, annak meg kibicsaklik a bokája minden harmadik kövön.

³⁶⁰ *Sárospataki motívumok*. In KOVÁTS D., i.m., 1994. 145-146.

³⁶¹ MÓRICZ Zs., *Elbeszélések 1930-1933*. i.m. 145-146.

³⁶² *Móricz Zsigmond hagyatékából*. S. s. r. RÉZ Pál. Budapest, Akadémiai, 1960. 479.

Itt van jobbra szembenformán a *Vadászkiürt* nevű, - remélem nem kell megmondanom, hogy: korcsma. Mi lehet más a *Vadászkiürt*? A vadászok ott akasztják le ugyanis a nyakukból a kiürtöt. S akasztanak helyette a szájuk elé egy ivószarut³⁶³.

A *Vadászkiürt* volt a teológusok kedvenc tanyája.

Ez is csak Patakon volt lehetséges, hogy a kollégium kapujában legyen a korcsma. Igaz, csak a hátulsó kapu, mert az elsőre, arra nagyon vigyáznak. Az az országhútra nyílik, ha jól tudom, már ebben az időben is Rákóczi út volt a neve, s hogy ott kocma ne lehessen, egy pataki tanár megvette épen ebben az időben a Kollégium számára a szemben lévő szántóföldet, s abban fákat ültetett, hogy ha besötétedik, legyen hol összebújni a pataki diákoknak a pataki lányokkal.

De a *Vadászkiürt* nőmentes volt, ezt az egyet meg kell adni, hogy pincérlány sose volt a Vadászkiürtben, s más asszony sem, mert az öreg Feldnek, a korcsmárosnak olyan öreg felesége volt, aki már nem számított semmiféle nemhez.

A kocsmának a külső szobája volt a nép számára szolgáló ivó. Két iksz-lábú asztal volt benne és fapadok. Oly rideg és barátságatlan, amilyennek kell lenni egy ilyen helyiségnek, ahol az a cél, hogy minél kevesebb megfogható és megmozdítható szerszám legyen kéznél. Így aztán az az egy meszelés három évben nem nagyon díszítette az ivót.

Ellenben a belső szoba annál csinosabb, s azt lehetne mondani, családiasabb volt. Itt lógott mindgyárt közepén Feld tatának családi arcképe, összes gyermekeivel, egy kollégiumi osztályra valóan voltak, de persze csak egy járt belőlük a kollégiumba, mert ebben az időben még a zsidók nem voltak annyira telítve a tanulási vágygal. [...]

Tehát a családi arcképek lógtak itt, s azok mellett a diákok rajzai. Mindig voltak tehetős festőzsenik, akik ideálképeket szerettek pingálni, s nem szégyelltek, akárhol, csak ki legyen állítva a rajzuk, vagy festményük, ha másutt nem még az a bizonyos ki atelier is jó volt, ahol legtöbb ideje van a festményen elgondolkozni a nézőnek. Meg a királyné képe is itt volt, főhelyen. Erzsébet királyné szépsége sugározta be ebben az időben az egész magyar életet. Még alig tizenöt éve volt a kiegyezésnek [...]³⁶⁴

Innen kezdődött volna a must-puccs története, de az írás abbamaradt.

Császárvágás, Szombat este (1932): Feldmesszer

Az alábbi két rövid életképet azért vettem fel dolgozatomba, mert Móricz egy ismert pataki vendéglős alakját örökíti meg bennük. A *Császárvágás*-ban vendéglősként, a *Szombat este*-ben fakereskedőként tűnik fel a Feldmesszer nevet viselő szereplő, s ilyen nevű ember valóban élt Patakon. A *Sárospataki Ifjúsági Közöny* hirdetései között is ott van a reklámja: „Leghíresebb vendéglő Sárospatakon a Feldmesszer Hermané...”³⁶⁵. Az említett elbeszélésekben azonban nem lehet teljes biztonsággal azonosítani Feldmesszer vendéglős alakját.

³⁶³ Móricz etimologizálásának nincs valós alapja: vadászok nem jártak a Vadászkiürtbe.

³⁶⁴ *Móricz Zsigmond hagyatékából*, i.m. 419-420.

³⁶⁵ *Sárospataki motívumok*. In KOVÁTS D., i.m., 1994. 151.

A *Császárvágás*-ban Móricz apjának egyik hitelezőjeként ismerhetjük meg ezt a szereplőt. A novella szereplői a Móricz szülei, akik már akkor Patakon laktak, s akik szinte lehetetlen dologra „vállalkoztak” - amint az *Életem regényében* emlegeti szülei házasságát -: hat gyerek felnevelésére, iskolázására. Nem csoda, hogy mindig pénzsűkékben voltak.:

- Add csak ide azokat az írásokat.

- Milyen írásokat?

- Milyen írásokat, a tavalyi újságot! Na.

Az asszony tanácstalanul állott, el nem tudta képzelni, mi kell az urának.

- No, a Feldmesser-féle szerződést. Nem tudod, hogy ma van a tárgyalás?

- Igen, igen – mondta az asszony és sietve húzta ki az ebédlőszekrény fiókját, amely szintig volt mindenféle irattal.

A családfő késő este, jókedvűen érkezik haza:

- No, Feldmesserrel megint megegyeztem.

- Nem perel?

A mestert dühbe hozta, hogy a felsége szakszerűen szól bele, pedig annyit se ért hozzá mint a tyúk az ábécéhez.

- Új váltót adtam neki.

- Ki fogja kifizetni – nyöszörgött az asszony.

- Ki fogja – nézett rá csúfolódva az ura. – Majd kifizeted te. Eladod a pelenkádat, kifizeted.³⁶⁶

Feldmesszerről itt elsősorban az derül ki, hogy pénzt hitelez, bár ez a tevékenység nem állt messze a kocsmárosoktól - Móricz ezt a témát is megírja egy színművében. Az elbeszélés címét egyébként nem a vendéglős inspirálja, témája sem a család fenyegető eladósodása, hanem egy anekdota: az elsziető családfő „császárvágással” oldott meg egy apró malört. Amikor elsziet otthonról, a „felsége majd meghalt a szegyéntől. Láta, hogy az egyik cipőre lelóg a gatyá lábfejkötő madzaga. A fehér új madzag messze lógott a porba.”

Ám este általános derűtséget kelt, amikor az asztal alatt apja lábát mosó gyerek felfedezi a megoldást:

- Édes apám... hogy van az édesapám gatyája?...

[...] A felesége rémülten látta. A két gatyaszár valami barbár szerszámmal le volt vágva. Az egyik térdig ért, a másik szár közepéig.

- Mit csináltál evvel?

- Mit csináltam? Levágtam baltával. Tökére tettem s levágtam. Csak nem járok neked lógó spárgával az utcán. Kapott a gatyá egy császárvágást.

³⁶⁶ MÓRICZ Zs., *Elbeszélések 1930-1933*. i.m. 361-5.

Ugyanilyen hirtelen ötlettel, a nevetéssel oldja fel Móricz a novellában teremtett feszültséget, egyben magyarázatot adva a címre.

A *Szombat esté*-ben Feldmессzer alakja ugyancsak mellékesen jelenik meg. Itt takarékos fakereskedőként tűnik fel. A történet egy szerencsés szombat eseménytára: az esti favásárlás, sétálás a gyerekekkel és bakancsvásárlás mindnyájuknak, majd egy Grünfeld nevű szegény boltos kioktatása, aki a vacsorát elspórolja a gyerekei elől. Apját, a „kis mester”-t Móricz példamutató és irigylésre méltó családapának mutatja be, aki gyerekeiért erején felül hoz áldozatot. A zsupori Feldmессzert pedig megleckézteti:

Szombaton volt a szerződés aláírása és jó nagy csomó pénzt kapott a mester.

Ahogy megkapta, ment a fakereskedőhöz, mingyárt kiválogatta a rengeteg fát, deszkát. Csak a szépit, csak a javát. Mikor besetédett, azt mondta:

- No, Feldmессzer úr, feljött már a vacsoracsillag? Akkor szóljon a feleségének, hogy jöjjön ki³⁶⁷.

- Minek?

- Mi köze ahhoz magának. Híja csak ki.

A fakereskedő felesége behallotta az udvarról a szóváltást s kilépett a kis ház konyhájából.

- Mi az mester úr?

- Jöjjön csak naccsága, jöjjön csak ide közelebb, tartsa a kötőjét.

A fakereskedőné ismerte a kis mester, hogy mindig tele van tréfával, gondolta, valami mogyorót, vagy effélet akar adni a gyerekeinek, odament s nevetve emelte fel s fogta össze a kötényét.

A mester belemarkolt a jobb zsebébe s kivett egy nagy marék ezüstpénzt s beledobta.

- Mi ez? – nevetett a fakereskedő is, a felesége is.

A mester nagyon nevetett. Magas homlok a hidegben fénylett és kék szemei ártatlanul viritottak.

- Nem adom magának – fordult a kereskedő felé, aki fekete szakállát vakargatta, – hanem a feleségének. Így legalább jó helyen van. Ne adja oda az urának – kiáltott most már rá az asszonyra. – Vegyen a gyerekeknek rajta valamit.

Nagyon mulattak ezen a furcsa lefoglalózáson.

- Nem is tudja, mennyit adott – mondta a kereskedő.

- Olvassák meg, osztán írják be a nagy könyvbe. No isten áldja, én már megyek.

Evvel vidáman megbillentette a kalapját, azután lehúzta azt betyárosan a szemébe s elbillegett, mint egy kis kuruc.

A kereskedő meg a felesége úgy nevettek, hogy a szemük is könnyes lett s az asszony azt mondta németül:

- Nem is adom oda neked. Igaza van a mesternek, sose adsz a gyerekeknek³⁶⁸.

³⁶⁷ A sábesz, azaz a szombat este kezdődő munkaszünet beálltával a hithű zsidók nem foghattak a kezükbe pénzt.

Móricz számos művét ihlették meg a diákélet, melynek gyakori helyszínei voltak a kocsmák, csapszékek. Bár Móricz Patakról rajzolt kocsmatérképét összeállítani érdekes kutakodás, aligha szolgáltatnak az általa megrajzolt vendéglők, italozó helyek hiteles Patak-képet. Számos kocsmaleírásához az élményanyagot Patakon gyűjtötte, de a részletesebb leírásoknál is felmerül a gyanú, hogy a megrajzolt kocsmák az országban bárhol máshol is lehetne. Ám mivel Móricz tudatosan pataki diákéletet fest, ragaszkodik a jellegzetesen pataki kocsmanevekhez. A *Vadászkürt* név szinte minden megvizsgált művében előfordul, ám ez a helyiségnév a XIX. század végén, a XX. század elején az országban máshol is gyakori volt - tehát nem volt kifejezetten Pataki kocsmák neve. Talán a *Feldmesseről* állítható, hogy ez egy sajátosan pataki vendéglő és pataki vendéglős neve. Hogy a *Lityi kocsmák* pataki lett volna, az egyértelműen kizárható.

Összegzőképpen megállapítható, hogy Móricz, bár színes és kortörténetileg hiteles képet fest a kocsmákról, műveiben aligha jelennek meg helytörténetileg hiteles pataki helyszínek. Sokkal inkább a felnőtt író képzeletében leülepedett képek kerülnek megrajzolásra VALAMELY vendéglőről, EGY vendéglőről, vagy a Móricz képzeletében élő A vendéglőről vagy kocsmáról. E kocsmák pataki voltát azért is kizárhatjuk, mert a kisdíák Móricz rövid, pár hónapos pataki diákoskodása idején aligha jutott el a kocsmákba.

Móricz stilizáló írói megrajzolásában hiteles pataki helyszín a *Pataki diákok közt* című írás két lokálja: a *nagyvendéglő* (valószínűsíthetően a *Feldmesser-féle kávéház vagy vendéglő*), valamint a *Kürt*. Ezért tartom helyénvalónak az írás besorolását a „riport” publicisztikai műfajkategóriába. Az író az 1913-as pataki látogatása során frissen gyűjtött élményanyagát használta fel, s vetette papírra újságíró szemmel - tehát a tudósító hitelességével.

Bibliográfia az egyes Móricz-írások előfordulásához:

- A kirabolt rabló* (1905). In *Elbeszélések 1900-1912*. 129-134.
A „kamará”-ban. In *Ifjúsági írások*. 228-233.
Pataki diákok közt (1913). In *Árad a Bodrog*. 7-10.
Jánoska (1913). In *Elbeszélések 1913-1915*. 28-47.
Kamaszok. In *MÓRICZ Zs. regényei és elbeszélései 4. Kamaszok. Vígjáték három felvonásban*.

Pataki diákok (A hatvanas évek levegőjében), (1931). In *Elbeszélések 1930-1933*. 137-146.

Császárvágs (1932). In *Elbeszélések 1930-1933*. 361-365.

Szombat este (1932). In *Elbeszélések 1930-1933*. 366-370.

Pataki diákok (1939). In *Árad a Bodrog*. 19-23.

Árad a Bodrog (1941). In *Árad a Bodrog: írások a Felföldről*. 66-70.

Árad a Bodrog (Hőskor). Regénytöredék (1941?). In *Móricz Zsigmond hagyatékából*. 414-420.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A hely szelleme - kötelez

*Baráti szívek közt, a hegy tövéén
ízlelgetem borát, a csodáját.
Varázsa múltat kápráztat felém,
borozgató nagyokról víziót.*
- Áprily Lajos: Pataki bor

Amikor évekkel ezelőtt leszálltam Sárospatakon a távolsági buszról, és végigmentem az Iskolakerten, mivel túl korán volt még, semhogy ügyesbajos dolgaim elintézzem, betértem egy út menti kocsmába. Egy kávéra. A kocsmának *Gödör* volt a neve. Nomen est omen - a név jel. S várakozásomnak elébe szaladt a név.

Talán ez volt az első kocsmánév, amelyre felfigyeltem Patakon.

Miután Patakra költöztem, feltűnt, hogy mennyi ötletesség, humor van a pataki kocsmanevekben. A *Búfelejtő*, *Gondűző* vagy a szájhagyomány útján még élő *Körüljárós* név mosolyt csal az ember arcára. Hisz ahol jó bor terem, ott terem vigasság is. S ahol vigadnak, onnan menekül a gond.

Iskolai időszakban Patak lakosságának közel felét az itt tanuló diákok alkotják. Az aurum potabile, Tokaj-Hegyalja folyékony aranya itt talál a legrövidebb úton szomjas torokra. A furmint, aszú, szamorodni, édes hárslevelű bornak ódon veretű neve hallatára összefut az ember szájában a nyál. A korabeli feljegyzések szerint az Oremus-szőlő már a 16. századi határjáró levelekben is viselte áhítatos nevét (a latin *oremus* szó jelentése 'könyörögni'). Az első aszúbor pedig 1630. táján Lorántffy Zsuzsánna fejedelemasszony számára készült az Oremus-dűlő terméséből. S ha már ilyen tiszteletet parancsoló volt a vigasságot szolgáló bor neve, az sem meglepő, hogy a tudomány szentélyében, a református kollégium épületében is működött kocsmá. A kollégium mögött pedig nem csak Bacchusnak, hanem Aphrodité aprópénzen mért gyönyöreinek is áldozhattak a szomszédok. (Ld. Görbe utcai piros lámpás ház a háború előtt.)

S mennyi leleményesség volt egykor a borok elnevezésében! Oremus, Mandulás, Szentvér, Máriássy, Cziróka, Gyapáros. A nemes borok neve sóvárgást ébreszt letűnt korok iránt, nosztalgiát az idő iránt, amikor Tokaj határában, Erdély, a Felvidék és Lengyelország kapujában görög, jiddis vagy lengyel szó hangzott a borkereskedők szájából. E bornevek fantáziálásra készítetnek: vajon milyen lehet az ilyen nevű bor íze, bukéja? Testes-e vagy könnyű, száraz-e vagy édes? A borral kapcsolatos szavaink

passzív szókincsünk részeiként bújnak meg tudatunkban, s távoli múltat idéznek.

Valamikor diákkoromban vérszegénység ellen fekete ribizlibor-kúrára fogott az orvos. Később, ha néha betértünk egy-egy vendéglőbe, otellót, medinát vagy egri bikavért rendeltem. A Patakon ünnepekkor felszolgált tállyai bor túl testes volt számomra.

Mindaddig, amíg megkóstolhattam a valódi tokajit. Nem igazán deszszert, gyümölcsös édességkompozíciók mellé, sem nem libamáj vagy kék sajtok kíséretében, ahogy e borok fogyasztási ajánlata szól. Csak úgy minden borkorcsolya nélkül, amikor egy rendezvényen bemutatták az immár a világörökség részévé nyilvánított tokajit.

A temetőkről, templomokról, iskolákról sokat írtak már. Az utcákkal, terekkel kevésbé szívesen foglalkoznak a gyűjtők, mert ha fel is jegyezték a nevüket, az esetek többségében nincs közük az ösztönös, szabad névadáshoz; gyakran hivatalos szervek akaratát, önkénét tükrözik. E gyakorlat alól alighanem a kocsmák neve képez kivételt, melyek többnyire a népi humort, nyelvi leleményességet tükröznek, a Bacchus iránti hódolatot, s a kocsmába járók ezen „apró fogyatékossgá”-val szembeni elnézést, az ezen való csipkelődést.

A kocsmanevek - mint minden más jeles épület neve! - a földrajzi nevek csoportjába sorolhatók. Ám a kocsmák, mint a közélet fórumai, „meghívtak” arra is, hogy valamelyest kulturális, társadalmi, gazdasági szerepüket is vizsgáljam.

Patakon hat évig éltem. S a genius loci - a hely szelleme - kötelez. Pontosabban: kötelezően megihlet. Így jutott eszembe, hogy egy dolgozat keretében fel lehetne dolgozni a pataki kocsmaneveket. Volt gimnáziumi tanítványaim összegyűjtötték a jelenlegi kocsmaneveket. Magam pedig helyrajzi monográfiákat tanulmányozva, valamint adatközlők segítségével megpróbáltam rekonstruálni azt a régmúltat, amelyet számomra a Gyapáros vagy a Cziróka név sugall.

Balázs Ildikó

Adatközlők

CILLI Márta tanár, II. Rákóczi Ferenc Általános Iskola (Végardó)

CZINCZÁR JÓZSEFNÉ nyugdíjas

CSIKÓ István zöldségtermesztő

DAJKA Sándor nyugalmazott vendéglátó-ipari alkalmazott (Végardó)

DOBAY Béla nyugalmazott gimnáziumi tanár, volt önkormányzati képviselő (Sárospatak, 1935)

FEHÉR Erzsébet, Dr. főiskolai tanár, ME CTFK, Neveléstudományi Tanszék

FRIMMERNE IHNÁTH Mariann tanár, Árpád Vezér Gimnázium (1946)

LABBANCZ János művezető (1932)

LABBANCZ JÁNOSNÉ TAMÁS Irén nyugalmazott vendéglátóipari felszolgáló (Sárospatak, 1937)

LESKÓ Miklós nyugalmazott vasutas (Kispatak, 1935)

Özv. SOMOSSY JÁNOSNÉ vendéglátóipari-egység tulajdonos

SZABÓ Zoltán szakmunkás (Kispatak, 1954-2002)

SZENDREI Miklós gépkocsivezető (Kispatak, 1957)

TAKÁCS János vendéglátóipari-egység tulajdonos (1956)

TAMÁS Erzsébet nyugalmazott tanítónő (Sárospatak, 1935)

Felhasznált irodalom

Helytörténet, helyismeret:

- BALASSA Iván, KOVÁTS Dániel, *Sárospatak határának helynevei*. Sárospatak, Rákóczi Múzeum Baráti Köre, 1997. 288.
- BALASSA Iván, *Sárospatak történeti helyrajza a XVI-XX. században*. Miskolc-Sárospatak, BAZ Megyei Levéltár, 1994. 290.
- BALASSA Iván, *Tokaj-Hegyalja szőleje és bora*. Tokaj, Tokaj-Hegyalja ÁG. Borkombinát, 1991. 752.
- BÁN Péter, *Magyar történelmi fogalomtár*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1989.
- *Beszámoló a Földművelésügyi Minisztérium 5 éves fejlődéséről az 1967. március 12-i kiüldöttgyűlésre*. Sárospatak, Sárospatak és Vidéke Körzeti Földművelésügyi Minisztérium. BNYV. 1967. [Beszámoló jelentés 1962. január 1-től 1966. december 31-ig terjedő időszakról. 24.; Határozati javaslat. 7.; 1-4. számú javaslat].
- *Borsod-Abaúj-Zemplén megye településeinek atlasza. 355 település részletes térképe*. Gyula, HISZI-MAP, 1999. 368.
- CILLI Márta, *Végárdó földrajzi nevei*. In *Szépphalom 9*. Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve, 1994. 199.
- CSORBA Csaba, *Sárospatak Erdélyi József korában*. In *Szépphalom 6*. Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve, 1994. 285-294.
- DEBRECENI EMBER András, *Sáros Patak* [képeslap]. Szerk. B. BALSÁI Jolán. Miskolc, Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, 1991.
- DÉTSHY Mihály, *Sárospatak vára a Rákócziak alatt 1616-1710*. Sárospatak, Rákóczi Múzeum Baráti Köre, 1996. 140 [20].
- E. KOVÁCS Kálmán, *Sárospatak földje* [kézirát]. Sárospatak, Zrínyi Ilona Városi Könyvtár, 1982.
- FEHÉR Erzsébet, *Pataki nagyasszonyok*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1994. 100.
- FEHÉR Erzsébet, *Három érdekes pataki diák-dokumentum*. In *Szépphalom 5*. A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve. Sátoraljaújhely, 1999. 229-234.

- FEHÉR Erzsébet, *Pataki diákhistóriák: adalékok a kollégium történetéhez*. Sárospatak, 1996. 79.
- HORKAY László, *Közkeincsek. Sárospatak szobrai, domborművei, emléktáblái*. Szerk. KERCHNER András. Sárospatak, Sárospatak Város Önkormányzata, 1997. 200.
- JÁNOS István, *Bacchus és az iskoladráma Hegyalján*. In *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, XLI. Miskolc, 2002. 437-446.
- KOVÁTS Dániel, *Móricz Zsigmond és Sárospatak*. Miskolc, Felsőmagyarország Kiadó, 1994. 264.
- PAP Miklós, *A tokaji*. Budapest, Gondolat, 1985. 294.
- PESTY Frigyes, *Sárospatak és Sátoraljaújhely környéke* [1864. évi gyűjtés eredménye]. Szerk. KOVÁTS Dániel. Sátoraljaújhely, Kazinczy Ferenc Múzeum, 1998. 200.
- ROMÁN János [közli], *A sárospataki szőlőművelés 16-17. századi forrásai a mezővárosi protokollumokban*. A Sárospataki Rákóczi Múzeum forráskiadványai, 1. Sárospatak, 1964. 227.
- ROMÁN János [közli], *Források és regesták Sárospatak település- és építéset-történetéhez a 16-18. századi mezővárosi protokollumokban*. A Sárospataki Rákóczi Múzeum forráskiadványai 2. Sárospatak, 1965. 317.
- *Sárospatak autós információs térképe*. Budapest, Cartographia, 1994.
- *Sárospatak térkép*, készítette DOMOKOS György. Budapest, Kartográfiai Vállalat, 1987.
- *Sárospatak város közterületi jegyzéke* [kézirat]. Sárospataki Városi Tanács, 1979.
- SISKA József, *Bodrogközi kocsmák és vendégfogadók*. In *Szépséhalom 10. A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve*. Szerk. KOVÁTS Dániel. Miskolc, Kazinczy Ferenc Társaság, BAZ Megyei Levéltár, 1993. 473-491.
- SOLTÉSZ Margit, *Sárospataki helynevek*. In *Magyar Nyelvőr 9. köt.* 95-96.
- TAKÁCS Péter, UDVARI István, *Zemplén megyei jobbágy-vallomások az úrbérrendezés korából III*. Nyíregyháza, Periférián, 1998. 552.
- TAMÁS Erzsébet, *A Bodrogköz eseményvilága a honfoglalástól napjainkig*. Sárospatak, 2000. 52.
- TAMÁS Erzsébet, *A sárospataki Szentnegyed története*. Sárospatak, Tarna-Press, 1997. 75.
- TAMÁS Erzsébet, *Kispatak múltja, jelene és jövője: 1352-2001*. Sárospatak, 2001. 83.

- *Zemplén vármegyének kincstartó tárbáza. Két begyaljai verses história a XVIII/XIX. századból.* S. a. r. JÁNOS István. Tokaj, Tokaji Múzeum, 1993. 121.
- ZOHAR, Asher (FÉNYES György), *Öt generáció...* Beer Sheva, Izrael, 1994.

Szépirodalom:

- *A pataki világ anekdotakincse, 1. köt.* Szerk. PANKA Károly, KOMÁROMI János. Budapest, Sárospataki Diákok Országos Szövetsége, 1927. 270.
- *A pataki világ anekdotakincse, 2. köt.* Szerk. PANKA Károly, KOMÁROMI János. Budapest, Sárospataki Diákok Országos Szövetsége, 1930. 231.
- *A pataki világ anekdotakincse, 3. köt.* Gyűjt. HARSÁNYI István, FEKETE Gyula. Sárospatak, Sárospataki Református Kollégium Alapítvány, 1996. 242.
- *A pataki világ anekdotakincse, 4. köt.* Feld. és s. a. r. KIRÁLY Zoltán. Sárospatak, Pataki Diákok Szövetsége, 2001. 255.
- ÁPRILY Lajos *Összes versei.* Szerk. GYŐRI János. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, [1993]. 568
- DOBAY Béla, *Komáromi János ébresztése. Gondolatok az író halálának 60. évfordulóján.* In *A műzsák közelében. Az Árpád Vezér Gimnázium jubileumi almanachja.* Szerk. DOBAY Béla. Sárospatak, 1998. 20-29.
- E. KOVÁCS Kálmán, *Pataki háztetők alatt.* Sárospatak, Sárospataki Városszépítő Egyesület, [1985]. 47.
- FEKETE Gyula, *Bodrog-parti szerelmeink.* Budapest, Móra, 1981. 274.
- KÉPES Géza, *A pataki diák.* Versek. Budapest, Kozmosz Könyvek, 1989. 106.
- KIRÁLY Zoltán, *Angyal kürtje: válogatott versek négy évtized terméséből.* Budapest, [magánkiadás], 1998. 127.
- KOMÁROMI János, *Pataki diákok.* Gond. BALASSA Iván, PALUMBY Gyula, ÚJSZÁSZY Kálmán. Utánnyomás (eredeti kiad. éve 1926). Budapest, Fekete Sas, 1992. 245.
- KOVÁTS Dániel, *Móricz Zsigmond és Sárospatak.* Miskolc, Felsőmagyarország, 1994. 263.

- MÓRICZ Zsigmond *hagyatékából*. S. a. r. RÉZ Pál. Budapest, Akadémiai, 1960. 486.
- MÓRICZ Zsigmond, *Árad a Bodrog*. Miskolc, Felsőmagyarország, 1998. 224.
- MÓRICZ Zsigmond, *Elbeszélések I. k. 1900-1912*. Budapest, Szépirodalmi, 1953. 545.
- MÓRICZ Zsigmond, *Elbeszélések II. k. 1913-1915*. Budapest, Szépirodalmi, 1953. 550.
- MÓRICZ Zsigmond, *Elbeszélések V, k. 1930-33*. Budapest, Szépirodalmi, 1955. 608.
- MÓRICZ Zsigmond, *Életem regénye*. Budapest, Szépirodalmi, 1953. 132.
- MÓRICZ Zsigmond, *Forr a bor*. Cluj-Napoca, Dacia, 1979. I. k. 367. II. k. 358.
- MÓRICZ Zsigmond, *Kamaszok*. In *Móricz Zsigmond regényei és elbeszélései 4. Regények 1924*. Budapest, Magyar Helikon, 1963. 28.
- MÓRICZ Zsigmond, *Kamaszok. Vigjáték három felvonásban [1927?]*. In MÓRICZ Zsigmond, *Színművek 1927-1928*. Budapest, Szépirodalmi, 1956. 476.
- RÁCZ István, *A Semmi partján*. Budapest, Magvető Kiadó, 1991. 469.
- SOÓS Imre, *Patak regénye*. Sárospatak, [s.l.], 1996. 168.
- TÓTH-MÁTHÉ Miklós, *Pecúrok*. Regény. Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1989. 164.

Háttérirodalom:

- GUNDEL Imre, HARMATH Judit, *A vendéglátás emlékei*. Budapest, KJK, 1979. 180.
- GYÖKÖSSY Endre, *Magunkról magunknak*. Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1989. 292.
- *Idegen szavak és kifejezések szótára*. Szerk. BAKOS Ferenc. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1984. 950.
- KERÜLŐ Judit, *Egy tradicionális szórakozóhely - a kocsmá*. In *Szórakozás, te Janus-arcú!* [s.l.], MTA Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Tudományos Testületének Közleményei, 1993. 39-50.

- SZABÓ T. Attila, *Miért és hogyan gyűjtsünk helyneveket?* In *A művelődés igézete. Antológia a Művelődés 1968-1975-ös évfolyamaiból.* Kolozsvár, 2000. 68-75.
- SZATHMÁRY Lajos, *Arcok Chicagói szemmel. Írók, költők, művészek.* Budapest, Szenczi Molnár Társaság, 1994. 145.

A szerzőnek a témáról szóló cikkei, tanulmányai, előadása:

- BALÁZS Ildikó, *Ittak is, sírtak is, káromkodtak is... Détsby Mihály könyvbemutatója Sárospatakon.* Erdélyi Napló, VII/32. (1997. augusztus 5.). 7.
- BALÁZS Ildikó, *Kitömette imádott feleségét. Détsby Mihály könyvbemutatója Sárospatakon.* Patak és Vidéke, II/19. (1996. november 8.) 11.
- BALÁZS Ildikó, *Kitömette imádott feleségét.* Erdélyi Napló, VIII/6. (1998. február 10.). 7.
- BALÁZS Ildikó, *Móricz Zsigmond Sárospatak kocsmáiról.* Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, XXXVIII/2. (2003. május). Szerk. Mező András. 203-217.
- BALÁZS Ildikó, *Sárospatak kocsmanevei Móricz Zsigmond műveiben.* A Magyar Tudomány Napja, Irodalomtudományi Szekció, Nyíregyháza, 2002. november 3.; rezümé: *Régiók szerepe, versenyképesség az Európai Unióban. A „Magyar Tudomány Napja 2002” alkalmából rendezett Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei tudományos konferencia anyagának bemutatása.* In Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Tudományos Közalapítvány füzetek 18. Szerk. VASS Lajosné, Nyíregyháza, 2002. 112-113.
- BALÁZS Ildikó, *Sárospatak kocsmanevei.* Széphalom, A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve, 12. kötet. Szerk. KOVÁTS Dániel. Sátoraljaújhely, 2002. 263-272.
- BALÁZS Ildikó, *Sírtak is, ittak is, káromkodtak is... Détsby Mihály újabb könyve a sárospataki vár történetéről.* Észak-Magyarország, LII/257. (1996. november 4.). 10.
- BALÁZS Ildikó, *„Mindenkit jobban éltet majd a tokaji bor.” A világhíresség részévé nyilvánították a tokajit.* Erdélyi Napló, XI/23. (2001. június 5.) 13.
- DBI, *Kell-e a jó bornak cégér? - a Kávéházi estén.* Észak-Magyarország, 57/138. (2001. június 15.). 6.

Resümee

Kein alltägliches Buch hält der fromme Leser in der Hand: ein Stück eines an den Rand gedrängten, jedoch in seiner gesellschaftlichen Bedeutung umso wichtigeren Teil unserer Kulturgeschichte: die *Kneipe*. Und eine Studie, die ihre gesellschaftliche Rolle untersucht.

Ildikó Balázs, die junge Lehrerin der Gesamthochschule Nyíregyháza versuchte nicht nur, die Namen dieser populären Institute des „Athens am Bodrog-Ufer“ aufzuzeichnen, und als gute Typologin ihre Etymologie zu entschlüsseln. Sondern sie stellte glücklicherweise auch - die engen Grenzen ihres Fachgebietes überschreitend - jenen kulturgeschichtlich-kulturellen Hintergrund dar, in den sich diese von vielen negativen Vorurteilen behafteten Einrichtungen fügen.

Ildikó Balázs misst den Kneipen des alten Sárospatak eine große kulturgeschichtliche Rolle bei. Dieser mit literarischen Zitaten, Anekdoten und historischer Fachliteratur reichlich dokumentierte Überblick überzeugt den Leser vor allem davon, dass sich in der Welt der Kneipen verschiedene Kulturen und soziale Schichten versöhnten, ihre wirklichen oder vermeintlichen Konflikte und die unzähligen Ärgernisse des Alltags im Humor auflösten. Die historische „Kneipentour“ der Autorin führt den Leser in eine vergangene und heute schon untergegangene Pataker Welt. Umsonst sucht man heute nach dem Kneipenmilieu von Zsigmond MÓRICZ oder Gyula KRÚDY, umsonst nach den Nachkommen von Fasten-Bacchanalien, umsonst sucht man nach Fuhrleuten, deren Pferde friedlich warteten, bis ihre Herren drinnen ihr Geld vertan hatten. Davon sind höchstens Namen erhalten geblieben, oder man hat auch sie verändert. Doch die alte Schule, das Reformierte Kollegium und dessen Geist ist am Leben geblieben. Und auch die Große Bibliothek, die Burg, das geistige Erbe der Fürsten Rákóczi und von Zsuzsanna Lórántffy ist da; der Renaissance-Himmel der Stadt und der Fluß Bodrog sind immer noch zu finden - und was am wichtigsten ist: ein Stück lebendige geistige Vergangenheit ist präsent, deren Juwelen gerade unter den verrauchten Lampen der Pataker Kneipen ihre charakteristische Form erhielten.

István János
(Übersetzt von Ildikó Balázs)

Tartalom

Előszó	5
Általános történeti áttekintés.....	11
I. fejezet: „A bor kocsmáltatását szabadon gyakorolhatják”. Patak legrégebbi kocsmái a kezdetektől a XIX/XX. század fordulójáig.....	25
II. fejezet: „Kocsmá a Jóvilághoz”. A századfordulótól az 1989-es rendszerváltásig.....	49
III. fejezet: Búfelejtés, gondűzés – ma. Kocsmanevek az 1989-es rendszerváltástól napjainkig.....	78
IV. fejezet: Sárospatak kocsmái a szépirodalomban	90
V. fejezet: Sárospatak kocsmái Móricz Zsigmond műveiben.....	130
A hely szelleme kötelez	149
Adatközlők.....	151
Felhasznált irodalom	153
Resümee	159

545/04

Ára: 1600 Ft

REAGANS - MIDDINKO -

SOSSO - SOSSO -

SOSSO - SOSSO -

SOSSO - SOSSO -

SOSSO - SOSSO -

SOSSO - SOSSO -

SOSSO - SOSSO -

SOSSO - SOSSO -

SOSSO - SOSSO -

SOSSO - SOSSO -

SOSSO - SOSSO -

SOSSO - SOSSO -

SOSSO - SOSSO -

SOSSO - SOSSO -

SOSSO - SOSSO -

SOSSO - SOSSO -

SOSSO - SOSSO -